

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

Венгрин Дар'я Володимирівна

УДК 911.3:711.4(477)

ДИСЕРТАЦІЯ

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ УРБАНІЗОВАНИХ ПРОСТОРІВ УКРАЇНИ

Спеціальність 106 – Географія
(Галузь знань 10 – Природничі науки)

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Венгрин Д.В.

Науковий керівник: Немець Людмила Миколаївна , доктор географічних наук, професор.

Харків – 2026

АНОТАЦІЯ

Венгрин Д.В. Суспільно-географічне дослідження урбанізованих просторів України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 106 – Географія (Галузь знань 10 – Природничі науки). – Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харків, 2026.

Робота присвячена дослідженню суспільно-географічних особливостей урбанізованих просторів України для подальшої розробки рекомендацій щодо відновлення та сталого розвитку.

Актуальність теми зумовлена посиленням урбанізаційних процесів у світі та в Україні, зростанням ролі міст у соціально-економічному розвитку держави, а також необхідністю дослідження трансформацій урбанізованих просторів в умовах сучасних викликів. Війна спричинила значні зміни у функціонуванні урбанізованих територій, загостривши проблеми безпеки, просторової організації, інфраструктурної стійкості та необхідності формування нових підходів до відновлення міських систем. У зв'язку з цим особливого значення набуває дослідження урбанізованих просторів як складних суспільно-географічних систем та визначення перспектив їх сталого і стійкого розвитку.

Метою дисертаційної роботи є встановлення суспільно-географічних особливостей урбанізованих просторів України для розробки рекомендацій щодо їх відновлення та забезпечення сталого розвитку. Для досягнення поставленої мети виконано комплекс теоретичних, методичних та прикладних завдань, пов'язаних із дослідженням урбанізаційних процесів, оцінюванням рівня урбанізації та сталого розвитку регіонів, аналізом трансформацій урбанізованих просторів в умовах війни та визначенням можливостей впровадження принципів сталої урбанізації у процесі післявоєнного відновлення.

Методологічною основою дослідження стали положення суспільної географії, геоурбаністики, теорії урбанізації, концепції сталого розвитку та міської стійкості. Теоретичне підґрунтя роботи сформували праці українських і зарубіжних учених у галузі суспільної географії, урбаністики, регіоналістики та просторового розвитку. У процесі дослідження використано комплекс загальнонаукових і конкретнонаукових методів, серед яких: аналіз і синтез, індукція та дедукція, системний аналіз, узагальнення, порівняння, математико-статистичні методи, ранжування, прогнозування, моделювання, порівняльно-географічний та картографічний методи. Застосування математико-статистичних методів дозволило здійснити оцінювання рівня урбанізації, реальної урбанізації, сталого розвитку та ієрархічної структури міських поселень. Картографічний метод використано для візуалізації просторових відмінностей урбанізаційних процесів.

Інформаційну базу дослідження становили матеріали Державної служби статистики України, міжнародних організацій, зокрема ООН-Хабітат та Міжнародної організації з міграції, наукові публікації, статистичні щорічники, аналітичні звіти, а також результати власних авторських досліджень. Робота виконувалася в межах науково-дослідної тематики Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна та міжнародних наукових проєктів, присвячених урбаністичним трансформаціям, післявоєнному відновленню та ревіталізації міських просторів.

У дисертаційній роботі здійснено комплексний аналіз урбанізованих просторів України. Досліджено часові та територіальні особливості урбанізації, виявлено регіональну диференціацію рівня урбанізації та реальної урбанізації, проаналізовано ієрархічну структуру міського розселення. На основі співвідношення рівня урбанізації та індексу сталого розвитку визначено особливості проявів сталої урбанізації в Україні.

Проведено типізацію регіонів України за особливостями урбанізаційних процесів та виділено чотири типи сценаріїв їх розвитку: стійка контрурбанізація, нежиттєздатна контрурбанізація, нестала урбанізація та стала урбанізація.

Особливу увагу приділено дослідженню впливу війни та вимушених міграцій на трансформацію урбанізованих просторів України. Встановлено, що переміщення населення суттєво вплинуло на просторову організацію міст, функціонування інфраструктури, ринок житла, систему надання послуг та регіональні диспропорції розвитку. Проаналізовано міжнародний досвід відновлення урбанізованих просторів після кризових явищ та визначено можливості його імплементації в Україні. Окремо обґрунтовано роль міської стійкості як ключового чинника забезпечення сталої урбанізації на прикладі міста Харкова. Систематизовано прояви міської стійкості в умовах воєнних викликів, що дозволило визначити напрями підвищення адаптивності та відновлюваності міських систем.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленні суспільно-географічних підходів до дослідження урбанізованих просторів України в умовах сучасних викликів. Уперше виділено чотири типи сценаріїв урбанізаційних процесів у регіонах України, розроблено систему індикаторів оцінювання рівня сталого розвитку урбанізованих просторів в умовах післявоєнного відновлення та систематизовано прояви міської стійкості міста Харкова. Удосконалено поняттєво-термінологічний апарат дослідження шляхом уточнення понять «урбанізований простір», «урбанізаційні процеси» та «стала урбанізація». Розвинено методичний інструментарій оцінювання урбанізаційних процесів через інтеграцію показників рівня урбанізації, реальної урбанізації, ієрархічної структури міських поселень та індексу сталого розвитку. Подальшого розвитку набули підходи до аналізу впливу вимушених міграцій на трансформацію

урбанізованих просторів і обґрунтування можливостей впровадження принципів сталої урбанізації у процесі відновлення територій України.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання запропонованих підходів та рекомендацій у сфері регіонального управління, стратегічного і просторового планування, формування політики сталого розвитку та реалізації програм післявоєнного відновлення територій. Розроблена система індикаторів може бути використана для оцінювання рівня сталого розвитку урбанізованих просторів, здійснення міського моніторингу та підготовки управлінських рішень. Результати дослідження впроваджено у діяльність міжнародних науково-дослідних проєктів, громадських організацій та навчальний процес Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна при викладанні дисциплін, пов'язаних із геоурбаністикою, соціальною географією та регіональним розвитком.

Основні результати дисертаційної роботи апробовано на міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях. За результатами дослідження опубліковано 28 наукових праць, серед яких статті у виданнях, проіндексованих у міжнародних наукометричних базах Web of Science Core Collection та Scopus, а також публікації у фахових виданнях України.

У результаті проведеного дослідження встановлено, що урбанізовані простори України характеризуються значною регіональною диференціацією, а сучасні виклики суттєво трансформують міські простори. Обґрунтовано, що впровадження принципів сталої урбанізації та підвищення міської стійкості є необхідними умовами ефективного післявоєнного відновлення територій. Запропоновані підходи до оцінювання урбанізаційних процесів, типізації регіонів та аналізу стійкості урбанізованих просторів можуть слугувати основою для розроблення стратегій збалансованого просторового розвитку України.

Ключові слова: місто, урбанізація, урбанізовані простори, урбаністичні дослідження, суспільно-географічний підхід, сталий розвиток, стратегії розвитку, стала урбанізація, статистичний аналіз, регіональний розвиток, міська стійкість, війна, повоєнне відновлення, регіони України, Харків.

SUMMARY

Venhryn D.V. Human and geographical study of urbanized spaces in Ukraine. – Qualification scientific paper, manuscript.

Thesis submitted for obtaining the Doctor of Philosophy in specialty 106 – Geography (Field of knowledge 10 – Natural Sciences). – V.N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, 2026.

The dissertation is devoted to the study of the human and geographical features of urbanized spaces in Ukraine in order to develop recommendations for their recovery and sustainable development.

The relevance of the research topic is determined by the intensification of urbanization processes in the world and in Ukraine, the growing role of cities in the socio-economic development of the state, as well as the need to study the transformation of urbanized spaces under contemporary challenges. The war has caused significant changes in the functioning of urbanized territories, aggravating issues of security, spatial organization, infrastructural resilience, and the need to form new approaches to the recovery of urban systems. In this regard, the study of urbanized spaces as complex socio-geographical systems and the determination of prospects for their sustainable and resilient development are of particular importance.

The purpose of the dissertation is to identify the socio-geographical features of urbanized spaces in Ukraine in order to develop recommendations for their recovery and sustainable development. To achieve this goal, a set of theoretical, methodological, and applied tasks related to the study of urbanization processes, assessment of urbanization and sustainable development levels in the regions, analysis of transformations of urbanized spaces under wartime conditions, and determination of possibilities for implementing the principles of sustainable urbanization in the process of post-war recovery was completed.

The methodological basis of the research includes the provisions of human geography, urban studies, urbanization theory, the concept of sustainable development, and urban resilience. The theoretical foundation of the dissertation is based on the works of Ukrainian and foreign scholars in the fields of human geography, urban studies, regional studies, and spatial development. The study employed a set of general scientific and specific scientific methods, including analysis and synthesis, induction and deduction, systems analysis, generalization, comparison, mathematical and statistical methods, ranking, forecasting, modeling, comparative-geographical, and cartographic methods. The use of mathematical and statistical methods made it possible to assess the level of urbanization, real urbanization, sustainable development, and the hierarchical structure of urban settlements. The cartographic method was used to visualize spatial differences in urbanization processes.

The information base of the research consists of materials from the State Statistics Service of Ukraine, international organizations, including UN-Habitat and the International Organization for Migration, scientific publications, statistical yearbooks, analytical reports, as well as the author's own research findings. The dissertation was carried out within the framework of the research agenda of V. N. Karazin Kharkiv National University and international scientific projects devoted to urban transformations, post-war recovery, and revitalization of urban spaces.

The dissertation provides a comprehensive analysis of urbanized spaces in Ukraine. Temporal and territorial features of urbanization were investigated, regional differentiation of the levels of urbanization and real urbanization was identified, and the hierarchical structure of urban settlement systems was analyzed. Based on the correlation between the level of urbanization and the sustainable development index, the features of sustainable urbanization in Ukraine were determined. A typology of Ukrainian regions according to the characteristics of urbanization processes was developed, and four types of

development scenarios were identified: sustainable counterurbanization, non-viable counterurbanization, unsustainable urbanization, and sustainable urbanization.

Particular attention was paid to studying the impact of war and forced migration on the transformation of urbanized spaces in Ukraine. It was established that population displacement significantly affected the spatial organization of cities, infrastructure functioning, housing markets, service provision systems, and regional development disparities. International experience in the recovery of urbanized spaces after crises was analyzed, and possibilities for its implementation in Ukraine were identified. The role of urban resilience as a key factor in ensuring sustainable urbanization was substantiated using the example of the Kharkiv city. Manifestations of urban resilience under wartime challenges were systematized, which made it possible to determine directions for increasing the adaptability and recoverability of urban systems.

The scientific novelty of the obtained results lies in the deepening of socio-geographical approaches to the study of urbanized spaces in Ukraine under contemporary challenges. For the first time, four types of urbanization process scenarios in the regions of Ukraine were identified; a system of indicators for assessing the sustainable development level of urbanized spaces in the conditions of post-war recovery was developed; and manifestations of urban resilience in the city of Kharkiv were systematized. The conceptual and terminological apparatus of the research was improved by clarifying the concepts of «urbanized space», «urbanization processes», and «sustainable urbanization». The methodological tools for assessing urbanization processes were further developed through the integration of indicators of urbanization level, real urbanization, hierarchical structure of urban settlements, and sustainable development index. Approaches to analyzing the impact of forced migration on the transformation of urbanized spaces and substantiating the possibilities of implementing the

principles of sustainable urbanization in the recovery of Ukrainian territories were further developed.

The practical significance of the obtained results lies in the possibility of using the proposed approaches and recommendations in the fields of regional governance, strategic and spatial planning, formation of sustainable development policy, and implementation of post-war recovery programs. The developed system of indicators can be used to assess the level of sustainable development of urbanized spaces, conduct urban monitoring, and support managerial decision-making. The research results have been implemented in international research projects, the activities of public organizations, and the educational process of V. N. Karazin Kharkiv National University in teaching courses related to urban studies, social geography, and regional development.

The main results of the dissertation were presented at international and national scientific conferences. Based on the research findings, 28 scientific publications were published, including articles indexed in the international scientometric databases Web of Science Core Collection and Scopus, as well as publications in Ukrainian professional journals.

The study established that urbanized spaces in Ukraine are characterized by significant regional differentiation, while contemporary challenges substantially transform urban spaces. It was substantiated that the implementation of the principles of sustainable urbanization and the enhancement of urban resilience are necessary conditions for effective post-war recovery of territories. The proposed approaches to assessing urbanization processes, typology of regions, and analysis of the resilience of urbanized spaces may serve as a basis for developing strategies for balanced spatial development in Ukraine.

Keywords: city, urbanization, urbanized spaces, urban studies, socio-geographical approach, sustainable development, development strategies, sustainable urbanization, statistical analysis, regional development, urban resilience, war, post-war recovery, regions of Ukraine, Kharkiv.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в іноземних виданнях та виданнях міжнародних наукометричних баз

1. **Венгрин Д. В.**, Сегіда К.Ю. (2017). Типізація регіональних урбанізаційних процесів в Україні стаття. Збірник наукових праць «Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна: Геологія – Географія – Екологія», (47), 71-77. <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2017-47-08>
(*Особистий внесок Венгрин Д.В.: виділення сім типів регіональних урбанізаційних процесів в Україні, збір та обробка даних для вирахування рівня урбанізації, реальної урбанізації та ранг-розміру міст.*)
2. **Venhryn Daria.** (2024). Urban integration of forced migrants: lessons from Canada and Ukraine. Visnykof V. N. Karazin Kharkiv Na-tional University, series "Geology. Geography. Ecology", (61), 137-143. <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2024-61-11>
3. Kuzyshyn, A., Kliuchko, L., Kravchenko, K., & **Venhryn D.** (2024). Transformation of Brownfields in Western Ukraine. In: Morar, C., Berman, L., Erdal, S., Niemets, L. (eds). Achieving Sustainability in Ukraine through Military Brownfields Redevelopment. NATOARW 2023. NATO Science for Peace and Security Series C: Environmental Security. Dordrecht: Springer, 279-288. https://doi.org/10.1007/978-94-024-2278-8_23
(*Особистий внесок Венгрин Д.В.: суспільно-географічний аналіз трансформації постіндустріальних урбанізованих просторів західної України в умовах війни.*)
4. **Venhryn, D.** (2024). City Sustainability: Driving Ukraine's Post-war Reconstruction. In: Morar, C., Berman, L., Erdal, S., Niemets, L. (eds). Achieving Sustainability in Ukraine through Military Brownfields Redevelopment. NATOARW 2023. NATO Science for Peace and Security Series C: Environmental Security. Dordrecht: Springer, 457-466. https://doi.org/10.1007/978-94-024-2278-8_35

Статті у наукових фахових виданнях України (категорія Б)

5. **Венгрин Д.** Оцінка сталості урбанізованого простору на основі аналізу стратегій міст // Часопис соціально-економічної географії. – 2023. – Вип. 35. – с. 28-36. <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2023-35-03>
6. **Венгрин, Д.** (2024). Оцінка сталої урбанізації в регіонах України. Часопис соціально-економічної географії, 37, 85-91. <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2024-37-08>
7. **ВЕНГРИН, Д.** (2025). Міська стійкість під час війни: приклад міста

Харкова. *Економічна та соціальна географія*, 94, 77–92.
<https://doi.org/10.17721/2413-7154/2025.94.4>

8. Ключко Л., Венгрин Д., Подпрятова О. Інтеграція українських вимушених мігрантів в умовах повномасштабної війни: порівняльний аналіз практик ЄС та України. *Часопис соціально-економічної географії*. Харків, ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2025. Вип. 39. С. 52-62.
<https://doi.org/10.26565/2076-1333-2025-39-04>
(Особистий внесок Венгрин Д.В.: виконання порівняльного аналізу інтеграції українських мігрантів в Україні та в країнах ЄС).

Публікації в інших виданнях, матеріали наукових конференцій

9. Венгрин Д. Філософські основи та методологія дослідження міських процесів // *Регіон – 2022: стратегія оптимального розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків, (24 листопада 2022 р.) / Гол. ред. колегії Л.М. Немець. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2022. –с. 131-133.

10. Венгрин Д. Тенденції в розвитку сучасних урбанізаційних процесів // *Регіон – 2023: суспільно-географічні аспекти: матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців* (м. Харків, 20 квітня 2023 р.) / Гол. ред. колегії Л.М. Немець. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2023. – с. 39-41.

11. **Venhryn .D.** Urban ukraine. / *Research and education in the global world: eurointegration processes: Book of papers of the 2023 International Forum for Young Researchers, Kharkiv, May 12, 2023* / О. М. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, TESOL-Ukraine [and oth.]. – Kharkiv : О. М. Beketov NUUE in Kharkiv, 2023. P. 322 -323.\

12. **Венгрин Д.** Проблеми дослідження урбанізації в Україні» // *Всеукраїнська наукова конференція з міжнародною участю «Academic and scientific challenges of diverse fields of knowledge in the 21st century. CLIL in action» / «Академічні та наукові виклики різноманітних галузей знань у 21-му столітті. Принципи CLIL в дії»*. (м. Харків, 2023 р.). -Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2023. – 183-188

13. **Венгрин Д.** Урбанізація як чинник стійкого розвитку: особливості суспільно-географічного дослідження // *Регіон – 2023: стратегія оптимального розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків, (20 жовтня 2023 р.) / Гол. ред. колегії Л.М. Немець. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2023. – 179 с. – с. 115-118.

14. **Венгрин Д.** До питання відновлення та розвитку регіонів України // *Регіон – 2024: суспільно-географічні аспекти: матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців* (м. Харків, 4 квітня 2024 р.) / Гол. ред. колегії Л.М. Немець. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2024. – 163 с. – с. 93-95.

15. **Венгрин Д.В.** Стала урбанізація в умовах війни / Регіон – 2025: суспільно-географічні аспекти: матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців (м. Харків, 25 квітня 2025 р.) / Гол. ред. колегії Л.М. Немець. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2025. – 260 с. – с.141-143.
16. **Венгрин Д.В.** До питання вимушених міграцій українців як чинника зміни розселенської структури (на прикладі країн ЄС) / X Міжнародній науково-практичній конференції «Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів», 15-16 травня 2025, м. Луцьк, с. 103-105.
17. **Венгрин Д.В.** Урбаністичні дослідження в контексті концепції сталого розвитку/ Матеріали XI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Луцьк, 6–7 листопада 2025 р.), с. 14-17.
18. **Венгрин Д.В.** Міжнародний досвід відновлення урбаністичного простору у повоєнний період // Регіон – 2025: стратегія оптимального розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, (20 листопада 2025 р.), с. 237-240.
19. **Венгрин Д.В.** Міська стійкість як основа сталого розвитку: міжнародні підходи та український контекст / Львівська суспільна географія: виміри, виклики, контексти : матеріали наукової конференції, присвяченої 80-річчю кафедри економічної і соціальної географії імені професора Олега Шаблія Львівського національного університету імені Івана Франка (Україна, м. Львів, 23–24 жовтня 2025 року). Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2025. 288-293с.
20. **Венгрин Д.В.** Міжнародні дослідження урбаністичних просторів / Регіон – 2026: суспільно-географічні аспекти: матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців (м. Харків, 23 квітня 2026 р.) / Гол. ред. колегії Л.М. Немець. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2026. – 250 с. – с.117-120.
21. **Венгрин Д.В.** Методологія дослідження міської стійкості в умовах сучасних викликів/ Соціально-економічні, політичні та гуманітарні виміри національного та місцевого розвитку : зб. наук. ст. Учасників п'ятої всеукраїнської наук.-практ. конф. / редкол. : С. В. Степаненко (голова ред.) та ін. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка , 2026. 297 с.- 180-182.

Попередні публікації

22. **Венгрин Д.В.** Суспільно-географічні особливості урбанізації в регіонах України / Д. В. Венгрин // Матеріали XXIX Міжнародної науковопрактичної інтернет-конференції «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації»: Зб. наук. праць. – Переяслав-Хмельницький, 2017. – Вип. 29. – 692 с. – С. 19-22. 5.
23. **Венгрин Д.В.** Урбанізаційні процеси в Україні / Д. В. Венгрин // Регіон – 2017: суспільно-географічні аспекти: матеріали міжнародної

науковопрактичної конференції (м. Харків, 20-21 квітня 2017 р.). – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. – 289 с. – С. 162-165.

24. **Венгрин Д.В.** Групування областей України за особливостями урбанізаційних процесів/, Д. В. Венгрин // Регіон – 2018: суспільно-географічні аспекти: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 3- 4 квітня 2018 р.). – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. – 215 с. – С. 105-107.

25. Венгрин Д.В. Основні риси урбанізації в Україні: європейський контекст/, Д. В. Венгрин // Регіон – 2019: суспільно-географічні аспекти: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 11-12 квітня 2019 р.). – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. – 165 с. – С. 73-75.

26. Сегіда К. Ю. Групування областей України за правилом «ранг-розмір» / К. Ю. Сегіда, **Д. В. Венгрин** // Актуальні проблеми країнознавчої науки: матеріали III Міжнар. наук. практ. Інтернет-конференції (м. Луцьк, 15-16 грудня 2015 р.), 292 с. – С. 116-121.

(Особистий внесок Венгрин Д.В.: збір та обробка даних для групування областей України за правилом «ранг-розмір».)

27. Сегіда К. Ю. Дослідження міського розселення за правилом "рангрозмір" (на прикладі Кіровоградської, Закарпатської та Одеської областей) / К. Ю. Сегіда, **Д. В. Венгрин** // Регіон – 2016: суспільно-географічні аспекти: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 14-15 квітня 2016 р.). – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. – 216 с. – С. 93-96.

(Особистий внесок Венгрин Д.В.: збір та обробка даних для аналізу Кіровоградської, Закарпатської та Одеської областей України за правилом «ранг-розмір».)

28. Сегіда К. Ю. Особливості процесів урбанізації в Харківській області/ К. Ю. Сегіда, **Д. В. Венгрин** // Регіон – 2017: стратегія оптимального розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 19-20 вересня 2017 р.). – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. – 215 с. – С. 143-145.

(Особистий внесок Венгрин Д.В.: методика дослідження урбанізаційних процесі.)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ УРБАНІЗОВАНИХ ПРОСТОРІВ.	27
1.1. Поняттєво термінологічний апарат дослідження.....	27
1.2. Аналіз попередніх досліджень	37
1.2.1. Світовий досвід.....	37
1.2.2. Урбаністичні дослідження в українській суспільній географії.....	41
1.2.3. Теоретичні підходи до дослідження сталого розвитку урбанізованих територій.....	44
1.3. Урбанізовані простори як об'єкт суспільно-географічного дослідження.....	47
1.4. Сучасні форми урбанізації, як основа урбанізованих просторів.....	53
1.4.1. Сталість урбанізованих просторів.....	54
1.4.2. Міська стійкість.....	58
1.5. Методичні основи суспільно-географічного дослідження урбанізованого простору.....	63
Висновки до розділу 1.....	74
РОЗДІЛ 2. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА УРБАНІЗОВАНИХ ПРОСТОРІВ В УКРАЇНІ.....	77
2.1. Часові та територіальні особливості урбанізаційних процесів.....	77
2.2. Міське розселення та ієрархічна структура міст.....	91
2.3. Регіональна специфіка урбанізаційних процесів та урбанізованих просторів в Україні.....	104
2.4. Особливості сталої урбанізації в Україні.....	112
2.4.1. Сталий розвиток регіонів.....	113
2.4.2. Регіональні прояви сталої урбанізації.....	117
Висновки до розділу 2.....	122
РОЗДІЛ 3. ТРАНСФОРМАЦІЯ УРБАНІЗОВАНИХ ПРОСТОРІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ.....	126
3.1. Вимушені міграції як наслідок війни і чинник зміни урбанізованих просторів.....	126
3.1.1. Урбанізовані простори як основні осередки концентрації українських мігрантів.....	126
3.1.2. Міська інтеграція вимушених мігрантів міжнародний та Український досвід.....	131
3.2. Зміни урбанізованих просторів в Україні в наслідок війни.....	134
3.3. Відновлення урбанізованого простору на основі міжнародного досвіду.....	139

3.4. Міська стійкість як ключовий чинник сталої урбанізації на прикладі Харкова.....	142
3.5. Проблеми та перспективи впровадження сталої урбанізації для відновлення урбанізованих просторів України.....	155
Висновки до розділу 3.....	160
ВИСНОВОК.....	163
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	168
ДОДАТКИ.....	183

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Урбанізаційні процеси набувають поширення в світі та в Україні, тому потребують необхідних досліджень. З часом просторова впорядкованість і організація урбанізаційних форм змінюються, що обумовлює особливості регіональних умов життя, його рівня та якості. В Україні рівень урбанізації має тенденцію до збільшення, але при цьому існує суттєва диференціація в розрізі областей. У світі також спостерігається збільшення чисельності населення міст. Ці тенденції збільшують тиск на будь-яку систему міста і, поряд з класичними проблемами раціоналізації земельно-господарського устрою та житлово-комунальними проблемами, постають проблеми безпеки (соціальної, екологічної тощо) та економічної ефективності територіальної організації міст. Наразі, Україна проживає одну з найважчих криз на європейському континенті у 21 столітті. Військова агресія росії на територію України у 2014 році, повномасштабне вторгнення у 2022 році спричинили безпрецедентні зміни в соціально-економічному розвитку держави, просторовій організації суспільства та функціонуванні урбанізованих територій, поставивши під загрозу питання досягнення сталого розвитку міст. Натомість актуалізувавши питання стійкості міст, трансформації інфраструктури й формування нових підходів до регіональної політики та післявоєнної відбудови.

Зважаючи на все вище сказане, дослідження є актуальним і своєчасним, оскільки спрямоване на комплексний аналіз урбанізованих просторів України, виявлення їхніх трансформаційних тенденцій, рівня просторової збалансованості та перспектив розвитку в умовах сучасних викликів. Просторова впорядкованість міст потребує необхідних досліджень, адже змінюється в часі. Для географічної науки вивчення проблем урбанізації і розвитку міст має важливе значення, бо на території

міст, міських агломерацій, урбанізованих районів спостерігається взаємодія процесів та виникають проблеми, які є предметом вивчення майже всіх галузей географії, зокрема з позиції суспільної географії.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.
Дисертаційна робота відповідає пріоритетним напрямам науково-дослідної роботи Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, зокрема науковій тематиці кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства імені Костянтина Немця стосовно теоретико-методичних та прикладних проблем розвитку регіонів в аспекті суспільної географії («Поствоєнне відновлення регіонів України: суспільно-географічна візія» - державний реєстраційний номер 0125U002822, 2025-2027 рр.). Дисертаційне дослідження виконувалося, у тому числі, в рамках реалізації міжнародних проєктів: міжнародний науково-дослідний проєкт «Urbanization Research in Ukraine and Canada», реалізований на факультеті Environment University of Waterloo (Онтаріо, Канада) за підтримки грантової програми Mitacs Globalink Research Award (GRA), Application Ref. IT36566; міжнародний міні-грант, щодо здійснення індивідуального науково-дослідного проєкту «Саміт "Міський Харків"» в рамках реалізації міжнародного науково-дослідного проєкту "SAFU: Компетентнісна допомога для України" №01239/2023 що фінансується Шведським інститутом (ШІ) в рамках Програми партнерства ШІ з країнами Балтійського моря у партнерстві з Уппсальським університетом; міжнародний проєкт «Revitalization of student campus spaces damaged by warfare» та «Urban Hackathon on revitalising student campus spaces», що був реалізований в Сілезькому університеті (Польща) за фінансової підтримки Міжнародного Вишеградського Фонду у межах програми V4 Gen Mini-Grant №12510233.

Метою дисертаційного дослідження є встановлення суспільно-географічних особливостей урбанізованих просторів України для подальшої розробки рекомендацій щодо відновлення та сталого розвитку.

Для досягнення мети було визначено такі **завдання**:

1. розкрити поняттєво-термінологічний апарат суспільно-географічного дослідження урбанізованих просторів з урахуванням сучасних теоретичних підходів.
2. виконати аналіз попередніх досліджень щодо вивчення урбанізації та урбанізованих просторів у зарубіжній та українській суспільній географії;
3. обґрунтувати урбанізовані простори як об'єкт суспільно-географічних досліджень;
4. дослідити сучасні форми урбанізації та розкрити зміст понять сталості та стійкості урбанізованих просторів;
5. розробити методичний інструментарій суспільно-географічного дослідження урбанізованих просторів;
6. охарактеризувати часові та територіальні особливості урбанізаційних процесів в Україні, а також ієрархічну структуру міського розселення;
7. виявити особливості проявів сталої урбанізації та регіональну специфіку урбанізованих просторів України;
8. проаналізувати вплив вимушених міграцій на трансформацію урбанізованих просторів України;
9. дослідити зміни урбанізованих просторів внаслідок війни;
10. узагальнити міжнародний досвід відновлення урбанізованих просторів та можливості впровадження успішних практик для відновлення урбанізованих просторів України;
11. розкрити роль міської стійкості як ключового чинника сталої урбанізації на прикладі міста Харкова.

12. визначити основні проблеми та перспективи впровадження принципів сталої урбанізації у процесі відновлення урбанізованих просторів України.

Об'єкт дослідження – урбанізований простір як суспільно-географічна категорія.

Предмет дослідження – суспільно-географічні особливості урбанізованих просторів України в аспекті сталого розвитку та сучасних викликів.

Теоретику-методологічною основою дисертаційного дослідження були праці вітчизняних та закордонних географів, економістів, урбаністів, геоурбаністів, зокрема І. Гукалової, Н. Омельченко, К. Кравченко, К. Мезенцева, Л. Немець, К. Немця, Н. Провотар, К. Сегіди, О. Топчієва, О. Шаблія, Й. Тюнена, Е. Говарда, К. Сітте, А. Вебера, В. Кристаллера, О. Льоша, Ж. Готмана, М. Портера, А. Скотта, Е. Соджі, П. Тейлора, Дж. Фрідмана та інші. Окрім наукових праць вітчизняних і зарубіжних дослідників, у процесі написання дисертаційної роботи було використано довідкові джерела інформації, матеріали офіційної статистики, а також використано результати власних авторських досліджень.

Методи дослідження. Дослідження проводилось з використанням низки загальнонаукових та конкретнонаукових методів. Серед загальнонаукових методів використовувалось наступні: методи аналізу та синтезу (для виявлення особливостей урбанізаційних процесів на території України), індукції та дедукції (для поняттєво-термінологічного апарату дослідження, для формування залежності між рівнем сталого розвитку та сталого розвитку регіонів), системного аналізу (для виокремлення стадій урбанізації та етапів розвитку урбаністичних досліджень), узагальнення (для узагальнення отриманих результатів, формування впровадження сталої урбанізації для відновлення урбанізованих просторів України), опису (для характеристики та встановлення основних властивостей

досліджуваних регіонів), порівняння (для співставлення між собою міжнародних та українських практик інтеграції мігрантів в урбанізованих просторах), математико-статистичний (для збору, обробки та обрахування даних рівня урбанізації, реальної урбанізації, ранг-розміру, сталості міста), графічний (для візуалізації отриманих результатів дослідження), прогнозування (для прогнозування подальшого розвитку урбаністичних просторів в Україні в умовах сучасних викликів), ранжування (для встановлення рангів міст регіонів України). Серед конкретно-наукових методів використовувались наступні: порівняльно-географічний (для порівняння областей України за урбанізаційними процесами), картографічний (для візуалізації отриманих результатів), моделювання (траєкторії розвитку урбанізованих просторів).

При виконанні дослідження використовувалися наступні **джерела**: наукові публікації, статті, статистичні щорічники, фундаментальні та періодичні видання, Інтернет-ресурси – офіційні сайти Державної служби статистики України та її регіональних відділів, Міжнародна організація з міграції (МОМ), Організації Об'єднаних Націй з населених пунктів (ООН-Хабітат).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дисертаційній роботі:

вперше:

- виділено чотири типи сценаріїв урбанізаційних процесів в регіонах України: стійка контрурбанізація, нежиттєздатна контрурбанізація, нестала та стала урбанізація;
- в умовах сучасних викликів систематизовано прояви міської стійкості міста Харкова, що може слугувати основою для розробки практичних рекомендацій відновлення урбанізованих просторів України;
- розроблено систему індикаторів для оцінювання рівня сталого розвитку урбанізованих просторів України в умовах відновлення.

вдосконалено:

- поняттєво-термінологічний апарат суспільно-географічного дослідження урбанізованих просторів за рахунок уточнення понять «урбанізований простір», «урбанізаційні процеси»;
- поняття «стала урбанізація», як процес урбанізаційного розвитку території, що характеризується співвідношенням рівня урбанізації та індексу сталого розвитку, відображаючи здатність міських просторів забезпечувати економічний, соціальний і екологічний розвиток у довгостроковій перспективі;
- методичний інструментарій суспільно-географічного дослідження урбанізованих просторів шляхом включення до аналізу показників рівня урбанізації, реальної урбанізації, ієрархічної структури міських поселень та індикаторів сталого розвитку, що дало змогу здійснити типізацію регіонів України за особливостями урбанізаційних процесів і запропонувати підхід до оцінювання сталої урбанізації як взаємозв'язку між рівнем урбанізації та рівнем сталого розвитку територій;

отримали подальший розвиток:

- дослідження урбанізаційних процесів та урбанізованих просторів України шляхом включення до аналізу оцінювання рівня урбанізації, реальної урбанізації, ієрархічної структури міських поселень та індексу сталого розвитку, що дозволило визначити особливості просторової диференціації урбанізаційних процесів, здійснити типізацію регіонів України та оцінити рівень сталої урбанізації;
- встановлення ролі вимушених міграцій як чинника зміни урбанізованих просторів на прикладі країн світу та України;
- аналіз міжнародного досвіду урбанізованих просторів з огляду на можливість імплементації в Україні;

- обґрунтування можливостей впровадження сталої урбанізації для відновлення урбанізованих просторів України.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів полягає у поглибленні суспільно-географічних засад дослідження урбанізованих просторів України в умовах сучасних викликів та розвитку концептуальних підходів до розуміння сталої урбанізації як взаємозв'язку між рівнем урбанізації та індексом сталого розвитку. Також уточнений та систематизований поняттєво-термінологічний апарат дослідження. Окрім цього в дисертації розроблено методичний інструментарій оцінювання рівня сталого розвитку урбанізованих просторів, зокрема запропоновано систему індикаторів для аналізу їхнього функціонування в умовах післявоєнного відновлення. Здійснено типізацію урбанізаційних процесів регіонів України та виокремлено чотири сценарії їх розвитку (стійка контрурбанізація, нежиттєздатна контрурбанізація, нестала та стала урбанізація), що створює підґрунтя для прогнозування трансформацій міського розселення та обґрунтування управлінських рішень. Отримані результати можуть бути використані у практиці регіонального управління, стратегічного та просторового планування, розробленні програм післявоєнного відновлення територій, а також у формуванні політики сталого розвитку на державному й місцевому рівнях. Запропоновані підходи до оцінювання урбанізаційних процесів та їхньої стійкості можуть бути впроваджені в діяльність органів місцевого самоврядування, аналітичних центрів, установ територіального планування та громадських організацій. Розроблені рекомендації щодо впровадження принципів сталої урбанізації у процесі відновлення урбанізованих просторів України можуть стати основою для вдосконалення механізмів міського моніторингу, підвищення ефективності управління розвитком територій та формування стратегій збалансованого просторового розвитку.

Результати дисертаційного дослідження були **впроваджені** у межах міжнародного науково-дослідного проєкту "SAFU: Компетентнісна допомога для України" №01239/2023 що фінансується Шведським інститутом (ШІ) в рамках Програми партнерства ШІ з країнами Балтійського моря у партнерстві з Уппсальським університетом, в рамках якого реалізовано проєкт «Саміт "Міський Харків"», а також проєкт «Міський хакатон з ревіталізації просторів студентських кампусів», що був реалізований в Сілезькому університеті (Польща) за фінансової підтримки Міжнародного Вишеградського Фонду у межах програми V4 Gen Mini-Grant №12510233 (довідка № 0401-170 від 05.06.2026).

Окремі положення дисертаційної роботи впроваджені у навчальний процес кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства імені Костянтина Немця факультету геології, географії, рекреації і туризму Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна при викладанні навчальних курсів «Історія урбанізації з основами геоурбаністики», «Геоурбаністика», «Географія населення та розселення», «Соціальна географія», «Географія Харківської області з основами регіонознавства», «Економічна та соціальна географія України» (довідка № 0401-173 від 05.06.2026). А також при виконанні науково-дослідної роботи на кафедрі соціально-економічної географії і регіонознавства імені Костянтина Немця Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна «Поствоєнне відновлення регіонів України: суспільно-географічна візія» (державний реєстраційний номер 0125U002822, 2025-2027 рр.) (довідка № 0401-171 від 05.06.2026)

Окрім цього окремі результати дослідження було впроваджено в роботі громадських організацій «Науково-дослідницький інститут регіонального економічного розвитку (довідка №09/1 від 29.05.2026) та «Платформа урбаністичного розвитку» (довідка від 18.05.2026).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною завершеною роботою автора, в якій викладено результати власних досліджень, де запропоновано методику оцінки сталої урбанізації та можливість її досягнення в умовах сучасних викликів.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення дисертації доповідалися й обговорювалися на міжнародних і всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях, семінарах, конгресах, а саме: Міжнародній науковій конференції аспірантів «Сучасний геопросторовий аналіз для майбутнього просторового планування» (Annual International Scientific Session of Doctoral Students «The contemporary geospatial analysis for the future spatial planning» (Орадя (Румунія), 2025), Міжнародній академічній конференції Aurora «DUAL – Dichotomies in Urban Agendas and Logics» (Неаполь (Італія), 2025), Міжнародних науково-практичних конференціях студентів, аспірантів та молодих науковців «Регіон: суспільно-географічні аспекти» (м. Харків, 2016, 2017, 2018, 2019, 2023, 2024, 2025 рр.), Міжнародних науково-практичних конференціях «Регіон: стратегія оптимального розвитку» (м. Харків, 2017, 2022, 2023, 2025 рр.), воркшопі «Урбаністичний Харків: планування стійкого міського майбутнього» (м. Харків, 2025 р.), Міжнародній науково практичній конференції «Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів» (м. Луцьк, 2025), Міжнародних науково практичних інтернет конференція (м. Луцьк, 2015, 2025), Міжнародній науково практичній інтернет-конференції «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації» (м. Переяслав-Хмельницький, 2017), Міжнародній науковій конференції «Львівська суспільна географія: виміри, виклики, контексти» (присвяченої 80-річчю кафедри економічної і соціальної географії імені професора Олега Шаблія) (м. Львів, 2025), International Forum for Young Researchers (Харків, 2023), Всеукраїнській науковій конференції з міжнародною участю

«Академічні та наукові виклики різноманітних галузей знань у 21-му столітті. Принципи CLIL в дії»» (м. Харків, 2023 р.).

Публікації. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 28 наукових праць, з яких: чотири статті у журналах проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та Scopus (із них дві у співавторстві), чотири статті у фахових виданнях України (із них одна у співавторстві), 20 публікації – у матеріалах міжнародних і всеукраїнських конференцій.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається з вступу, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (180 найменувань на 15 сторінках) і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 221 сторінка. Робота містить 19 таблиць, 49 рисунки, п'ять додатки на 38 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ УРБАНІЗОВАНИХ ПРОСТОРІВ

1.1. Поняттєво-термінологічний апарат дослідження

Виникнення урбанізації, її активний розвиток пов'язані з індустріалізацією суспільства. Як суспільно-географічний процес, урбанізація виявляється у зростанні міських поселень, концентрації населення в них, особливо у великих містах (Кузьменко, 2012). Поняття «урбанізація» включають в себе якісні зміни та роль у всіх сферах життя суспільства (праця, спосіб життя, розвиток культури), а не лише розвиток і зростання міст. Розглянемо визначення урбанізація за різними джерелами та авторами (таблиця 1.1).

Таблиця 1.1. Визначення поняття «урбанізація» за різними джерелами та авторами (складено автором)

Джерело, автор	Визначення поняття «урбанізація»
Світовий банк (The World Bank)	Урбанізація – це зростання міст унаслідок переміщення населення із сільських районів у пошуках кращої роботи і кращих умов життя
Програма ООН з населених пунктів (UN-HABITAT)	Процес концентрації населення в містах у результаті міграції із сільських районів або збільшення кількості міських районів
Фонд ООН у галузі народонаселення (UNFPA)	Процес, який описує зміни в популяції від такої, що поширюється на невеликі сільські населені пункти, в яких сільське господарство є домінуючою в економічній активності, до популяції, зосередженої у великих, густонаселених міських поселеннях, які характеризуються домінуванням промисловості та сфери послуг
Департамент ООН з економічних і соціальних питань	Урбанізація країни – це процес збільшення частки міського населення, який супроводжується зростанням економічної, політичної і культурної значущості міст порівняно із сільською місцевістю
Всесвітня організація	Урбанізація – це глобальний процес зміни соціального та екологічного ландшафту на кожному континенті.

охорони здоров'я (World Health Organization)	Урбанізація є результатом міграції населення із сільських районів на додаток до природного міського демографічного росту
Міжнародна організація з міграції (International Organization for Migration)	Урбанізація визначається як зростаюча частка населення, що проживає в містах, в цілому даний процес можна віднести до природного приросту населення, чистої міграції з села в місто, а також до прогресивного розширення міських меж та створення нових міських центрів
К.В. Мезенцев, О.К. Гаврилюк	Урбанізація – багатоаспектний суспільнопросторовий процес підвищення ролі міст в житті суспільства, концентрації населення у міських поселеннях, поширення міського способу життя
Т.Б. Заставецький	Урбанізація – це процес, який виявляється не тільки в збільшенні частки міського населення та зростанні ролі міст у розвитку регіону, але й впливу міст на спосіб життя людей, їхню життєдіяльність, а також на існування всієї зони, прилеглої до міста
Л.В. Сергієнко, К.М. Войціцька	Урбанізація - глобальний процес, що характеризується підвищенням ролі міст у розвитку суспільства, який впливає на природне середовище, сільські поселення, розвиток країни, соціально-економічні відносини та спосіб життя людей.
Д.М. Кузьменко	Урбанізацію розглядають як позитивну тенденцію розвитку світу, як об'єктивний процес, пов'язаний із забезпеченням для все більшої кількості жителів планети умов для більш зручного, комфортабельного, здорового життя, для більш повного розвитку здібностей. Урбанізація супроводжується не тільки позитивними змінами в житті людей, але й негативними, зокрема забрудненням навколишнього середовища, перенаселенням території, збільшенням негативних суспільних явищ
Ю.А. Смагін	Урбанізація «... це процес зростання чисельності міських поселень, в тому числі й крупних розмірів, концентрацію населення в все більших крупних міських утвореннях, збільшення чисельності і частки міського населення»
Ю.Л. Пивоваров	Урбанізація – це історичний процес підвищення ролі міст, міського способу життя та міської культури у розвитку суспільства, пов'язаний з просторовою концентрацією діяльності у порівняно нечисленних

	центрах і ареалах переважного соціально-економічного розвитку
Є.Н. Перцик	Урбанізація являє собою багатогранний глобальний процес, що охопив весь світ, пов'язаний з посиленням у часи науково-технічної революції розвитком і концентрацією виробничих сил і форм соціального спілкування, підвищенням ролі міст та розповсюдженням міського стилю життя на всю мережу населених пунктів
А.Є. Буряченко	Урбанізація – це вельми складний процес, і його не можна трактувати лише як зростання міст і збільшення чисельності міського населення. ... дане явище треба розуміти як новий етап розвитку суспільства, який характеризується концентрацією економічного, демографічного та політичного потенціалу, котрий дає змогу концентрувати та контролювати значні обсяги фінансових ресурсів, створювати нові технології, нові види послуг, здійснювати інноваційну діяльність
О. Г. Топчієвим	Урбанізація – це процес, який зумовлює розвиток міст у часі. Еволюціонують соціально-економічні функції міст, змінюються суспільні проблеми до якості міського середовища, з'являються нові вимоги і засади просторового впорядкування міст.
О. С. Пчелинцев	Процес, який розгортається в самому суспільстві і пов'язаний зі зміною структури діяльності, способів спілкування, норм і системи цінностей.

В статистико-демографічному розумінні, урбанізацію трактують як зростання міст, особливо великих, підвищення питомої ваги міського населення в країні, регіоні, світі (Олійник, 2000). В аспекті даної дисертаційної роботи явище урбанізації розглядається як зростання міського населення та розвиток міст, розповсюдження міського способу життя. Нижче наведені загальні риси урбанізації, що притаманні усім типам країн (рис. 1.1). Яскравими ознаками є стрімке зростання наукомістких виробництв у містах, домінуючий розвиток сфери послуг у людській діяльності, формування високо розвинутої виробничої і соціальної інфраструктури (Дронова, 2014). Окрім цього спостерігається

зростання міського природного приросту населення, перетворенням сільських населених пунктів в міські. Приміські зони і урбанізовані місцевості сприяють збільшенню основного великого міста. Умови життя населення в цих районах все більш зближуються з умовами життя в великих містах (Дронова, 2014).

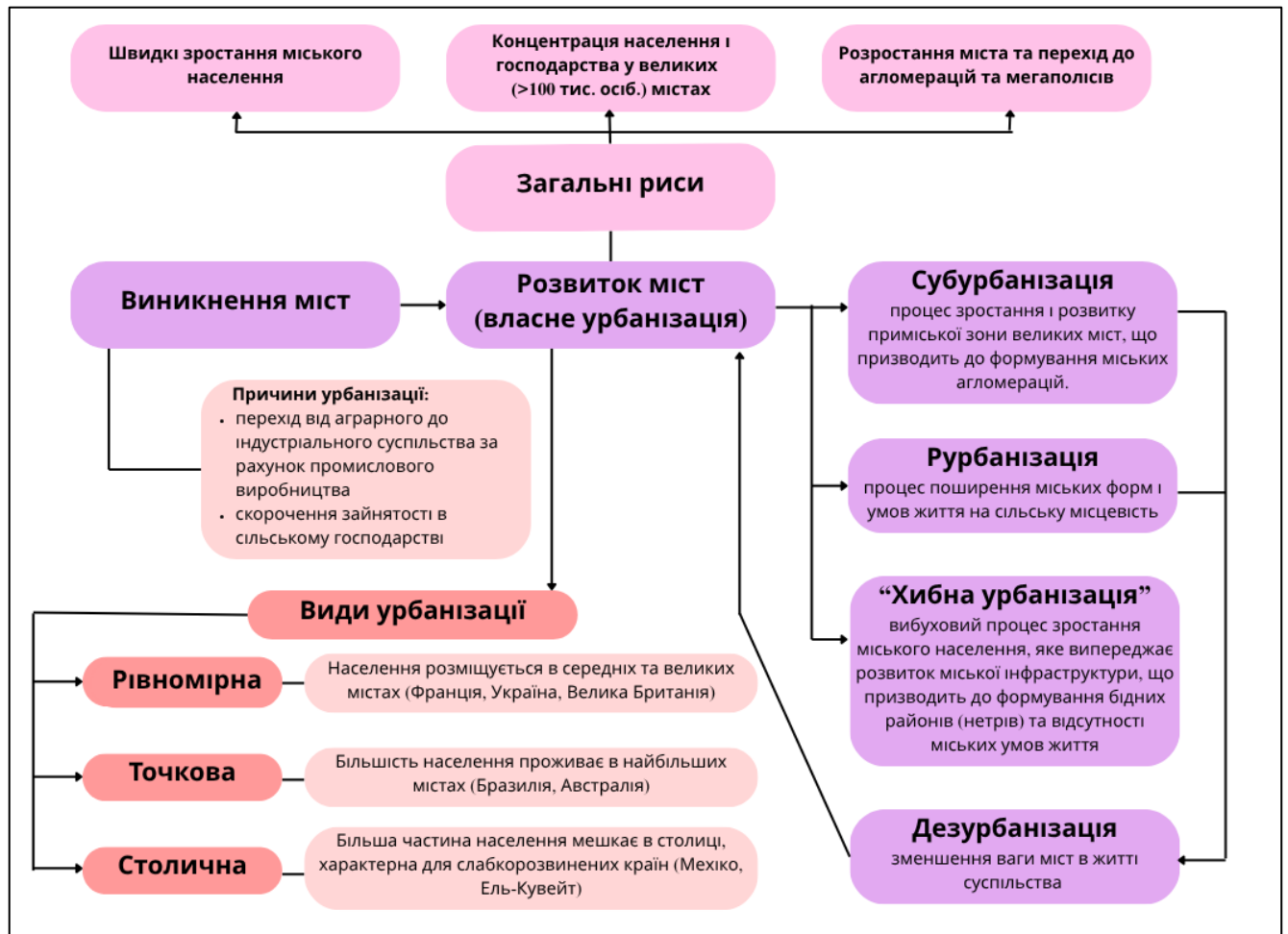

Рис. 1.1. Головні риси, етапи розвитку та види урбанізації (складено автором)

У зв'язку з науково-технічним прогресом в розвинених країнах змінюються функції поселень, що призводить до трансформації урбанізаційного процесу, як результат виникають нові етапи цього явища такі як субурбанізація, рурбанізація, дезурбанізація, «хибна урбанізація» (рис. 1.1).

В залежності від розселення населення виділяють рівномірну, точкову та столичну урбанізацію (рис. 1.1). Найбільш поширеною є

рівномірної урбанізації, вона характерна для розвинених країн. Точковий та столичний вид часто супроводжуються процесом «хибної урбанізації».

Важливим показником урбанізації є її рівень – частка міського населення в чисельності населення країни. Високий рівень урбанізації вважається коли він сягає понад 50%, середній від 20% до 50%, низький рівень урбанізації менше 20%. Завдяки рівню урбанізації можна зрозуміти, як швидко збільшується чисельність міського населення. Починаючи з 60-х років ХХ століття, науковці західної Європи запропонували різні моделі стадій урбанізації (Дронова, 2014). Одна з них (рис. 1.2) демонструє, що кожна фаза цього процесу має свою специфічну залежність між міграційними потоками великих, середніх і малих міст, що дозволяє простежити закономірності розвитку міських систем.

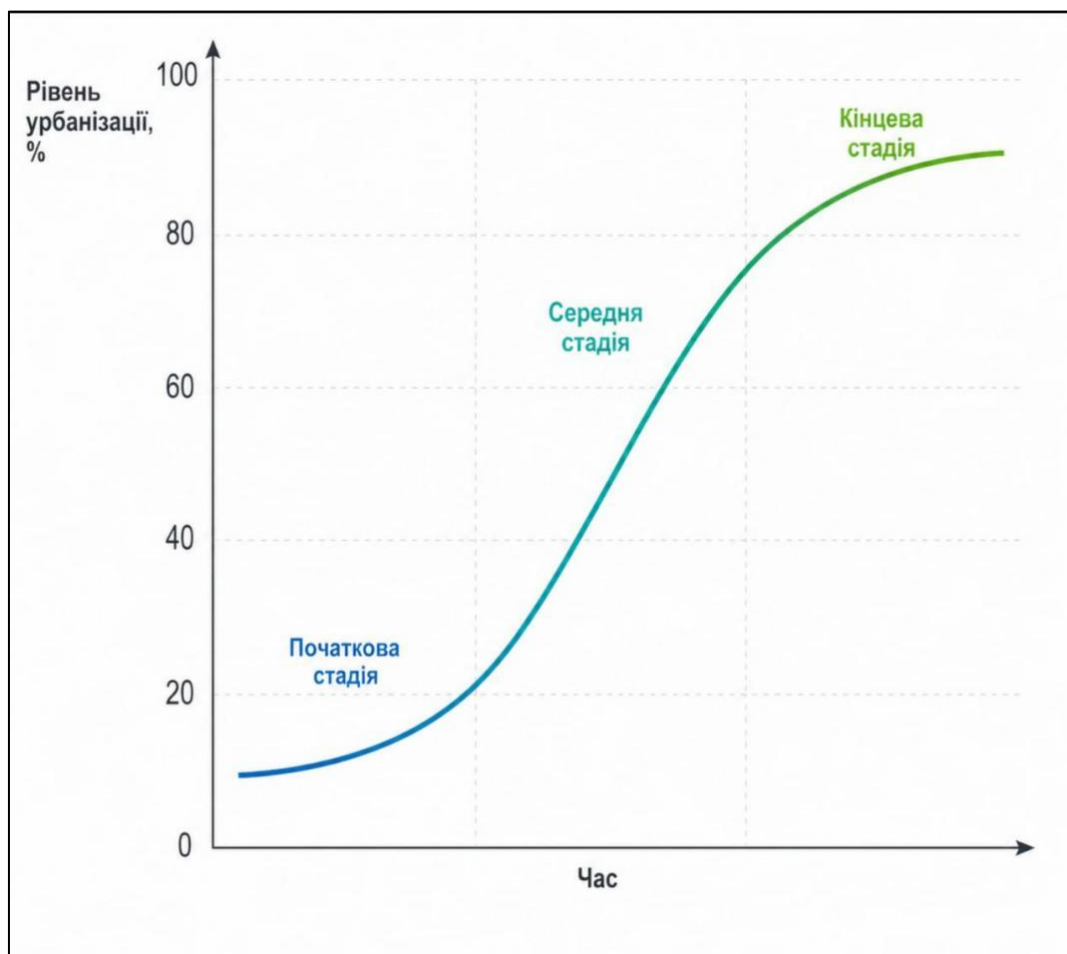

Рис. 1.2. S-крива урбанізації (побудовано автором (Дронова, 2014))

Початкова стадія урбанізації характеризується рівномірним розселенням населення (з урахуванням природних умов), появою окремих міст у сільській місцевості та зростання кількості міського та сільського населення (тобто частка міського населення збільшується за рахунок появи нових міст і зменшується, якщо збільшується сільське населення). На середній стадії відбувається стрімке зростання міського населення через розвиток робочих місць, сфери послуг і виробництва в головному місті, що стимулює міграцію сільських мешканців у пошуках кращих умов життя. Кінцева стадія пов'язана з «якісним удосконаленням» урбанізації: населення переїжджає до малих і середніх міст у передмісті, де чистіше довкілля, нижча щільність населення та комфортніші житлові умови. Приміська зона зростає швидше за головне місто, залишаючись із ним тісно пов'язаною через роботу й отримання послуг. Чисельність населення головного міста продовжує зростати за рахунок приміських зон (Дронова, 2014).

Формування урбанізованого розселення відбувається поетапно у такій послідовності (рис. 1.3.). До складу міських поселень входять міста та селища, які займають різне місце в загальній поселенській структурі країни. Селища виступають проміжною ланкою між сільськими й міськими населеними пунктами, виконуючи функції міжгосподарських центрів. Вони слугують осередками розвитку виробництва в сільській місцевості, тому їхнє дослідження є важливим для розуміння їхнього значення та ролі у формуванні майбутньої системи розселення.

Місто (за О. Г. Топчієвим) – це великий населений пункт, що виконує промислові, організаційно-господарські, управлінські, культурні, транспортні та інші функції (Топчієв, 2015). В Україні містом вважають населений пункт з населенням понад 10 тис. осіб, хоча існують менші поселення, які мають статус міста за історичними причинами (м. Чорнобиль, м. Прип'ять).

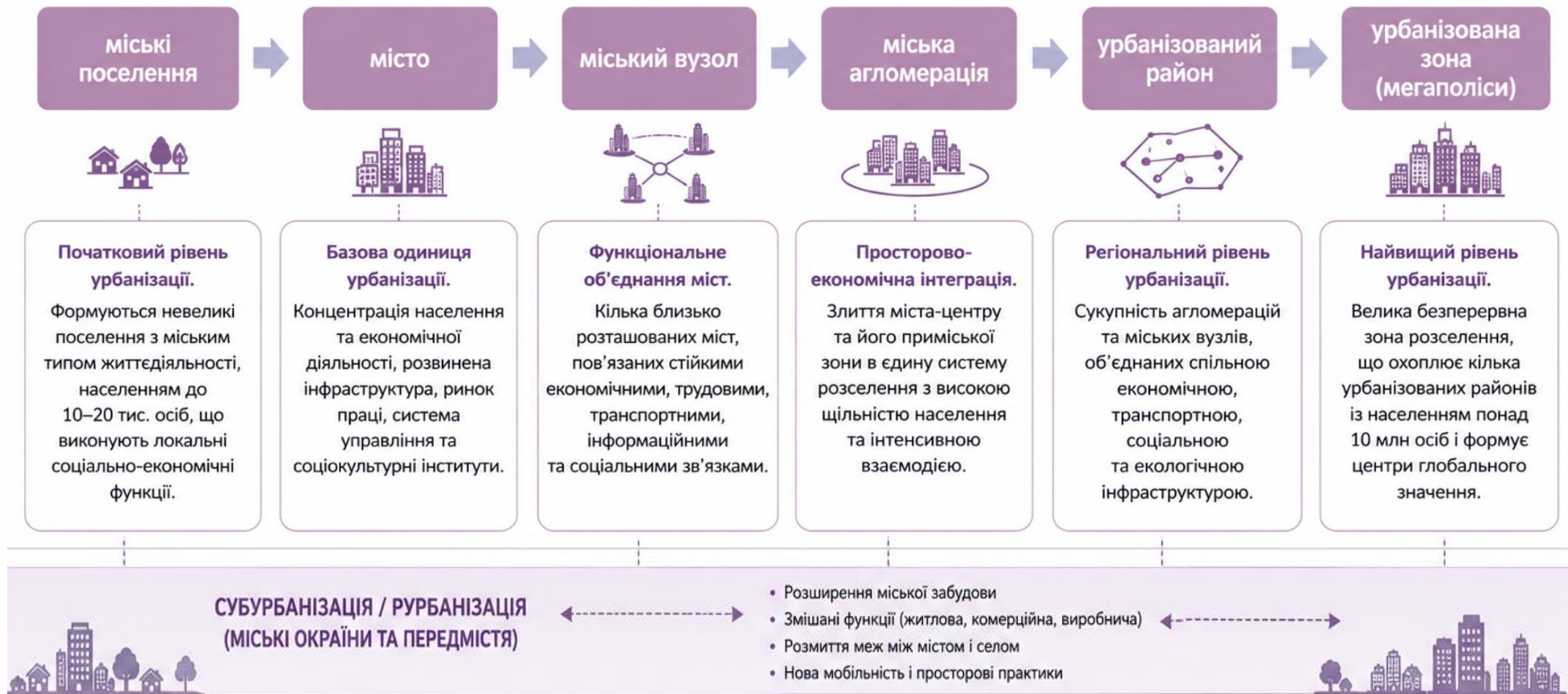

Рис.1.3. Форми урбанізованого розселення (складено автором за даними (Дронова,2014))

Велике місто зростає за рахунок малих міст або приміських зон залучаючи їх у зону свого впливу. За рахунок цього відбувається перехід до міських агломерацій. Агломерація – це скупчення близько розташованих населених пунктів, що мають суцільну забудову, загальну транспортну інфраструктуру і тісні виробничі зв'язки (між містом і його передмістям). Реальна межа міської агломерації визначається по кінцевих пунктах маятникових міграцій (Топчієв, 2015). Для агломерацій характерні ознаки відображені на рис. 1.4. Агломерації поділяються на моноцентричні та поліцентричні. Якщо в агломерації одне центральне місто, то ця агломерація вважається моноцентричною, натомість, коли в агломерації кілька великих міст – центрів, то ця агломерація вважається поліцентричною – конурбацією (Кравченко, 2025).

Рис. 1.4. Ознаки агломерацій.

Мегалополіс – обширна високоурбанізована зона, що утворилася при зрощенні декількох міської агломерації («зрощена агломерація») – величезні за площею і економічним потенціалом зони суцільної міської забудови, зв'язані величезною єдиною транспортною мережею) (Мазур, 2010).

Урбанізація та урбанізованість тотожні слова, але мають значну різницю, тому варто їх розрізняти. Під поняттям урбанізація розуміють стрімке зростання кількості і частки міського населення. Урбанізованість - це досягнений на сьогоднішній день рівень урбаністичного розвитку, який включає у себе великий перелік показників (рис. 1.5).

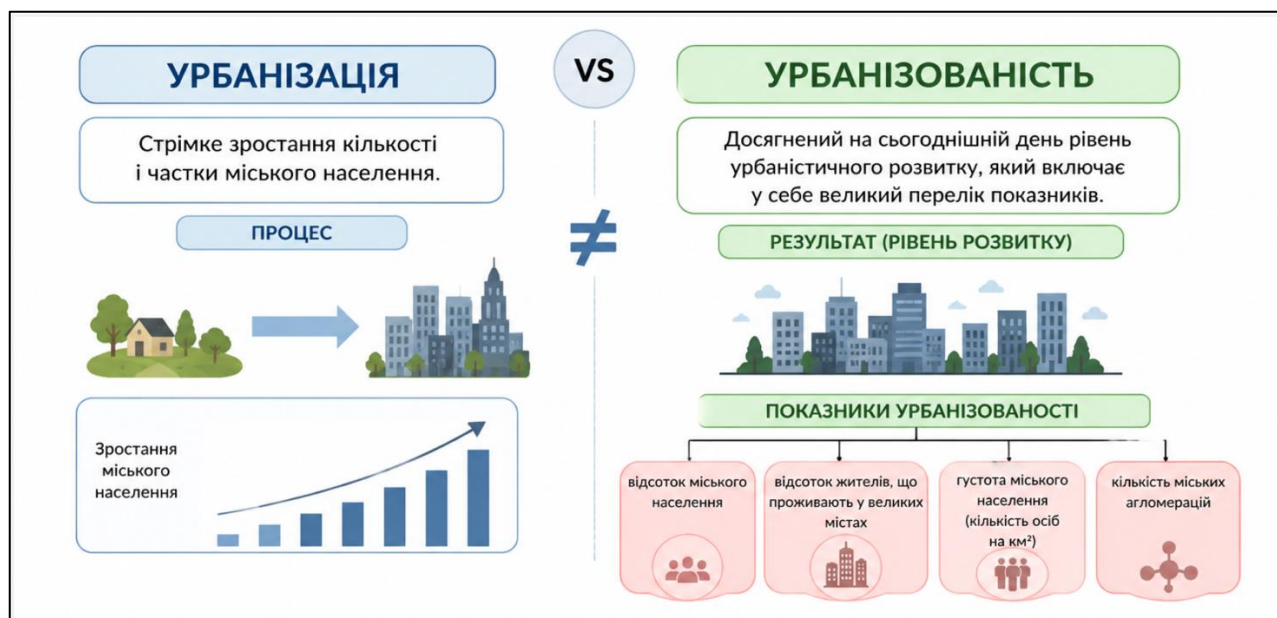

Рис.1.5. Диференціація понять «урбанізація» та «урбанізованість» (складено автором)

Завдяки цьому може бути оцінене не лише міське населення, а й сільське, відповідно – міські і сільські території (Гукалова, 2016). Але частка міського населення, сама по собі, відображає не рівень проникнення «міських» умов, тим більше – не рівень культури і колективного інтелекту суспільства, а рівень концентрації промислового виробництва.

Особливої уваги потребує проблема термінологічного узгодження понять «міський простір», «урбанізований простір», «урбаністичний простір» (табл. 1.2).

Урбанізований простір доцільно розглядати як ключову складову соціогеосистеми, оскільки він формується внаслідок взаємодії природних, соціальних та економічних процесів і водночас активно впливає на них. На відміну від суто міського простору, урбанізований простір охоплює

ширший ареал, трансформований під впливом урбанізації, включаючи периферійні та перехідні зони, де відбувається зустріч міських та сільських поселень.

Таблиця 1.2.

Диференціація понять «міський простір», «урбанізований простір», «урбаністичний простір» (складено автором).

Поняття	Сутність	Територія за охопленням	Головний акцент дослідження	Приклад
Міський простір	Фізичне середовище міста	Локальний (в межах міста)	Міська забудова, вулиці, площі, торгові центри тощо.	Центр міста, житлові квартали, парки, транспортні вузли.
Урбанізований простір	Території, що зазнали впливу урбанізація	Регіональний	Поширення міського способу життя і функцій за межі міста.	Передмістя, агломерації, індустріальні зони, приміські території.
Урбаністичний простір	Простір як результат соціально-економічних і культурних процесів	Будь-який (від локального до глобального)	Взаємодія людей, економіки, культури та політики в просторі.	Джентрифікація районів, публічні простори як місця взаємодії, креативні кластери.

Саме в межах урбанізованого простору найповніше проявляються системні зв'язки: перерозподіл ресурсів, мобільність населення, зміни землекористування, екологічні трансформації та соціально-економічна диференціація територій. Це робить його не лише середовищем функціонування суспільства, а й активним елементом, що визначає динаміку розвитку територіальних систем. Використання саме поняття *урбанізований простір*, а не урбаністичний, є методологічно обґрунтованим у межах дослідження соціогеосистем. Урбанізований простір має чітку територіальну прив'язку та відображає матеріалізовані результати процесів урбанізації, що дозволяє застосовувати просторовий, картографічний і кількісний аналіз. Натомість урбаністичний простір більш орієнтований на

соціокультурні зміни, практики та сприйняття середовища, що ускладнює його використання як базової категорії для системного територіального аналізу. Урбанізований простір є невід'ємною складовою соціогеосистеми, оскільки виступає одночасно результатом і чинником взаємодії суспільства та природи, забезпечуючи цілісність і розвиток цієї системи в сучасних умовах.

1.2. Аналіз попередніх досліджень.

1.2.1. Світові дослідження.

Вивчення міста ще з античних часів привертало увагу науковців різних галузей. У процесі історичного розвитку міста суттєво змінюються, розширюють свої функції та посилюють вплив на навколишні території. Питання формування, структури та функціонування міст і міських агломерацій стали предметом численних досліджень зарубіжних учених у різні історичні періоди (рис. 1.6.).

У межах класичного етапу античний поліс розглядався не лише як матеріальна форма поселення, а й як інституційна основа громадянської спільноти, середовище формування етичних норм, ідеології та політичної організації. Дані ідеї представлені в працях Гіпподам Мілетський «Грецькі ідеальні міста», Платон «Держава», «Закони», Геродот Галікарнаський «Історія», Сократа та Аристотеля «Політика». Ідеї античних мислителів зберігають актуальність і сьогодні, зокрема у контексті осмислення міських просторів як складних просторово-функціональних систем, що потребують міждисциплінарного підходу.

У подальші історичні періоди інтерес до міста як об'єкта дослідження лише посилювався, охоплюючи ширше коло науковців різних галузей. Водночас у середньовіччі наукові напрацювання значною мірою були

втрачені, а розвиток досліджень обмежувався впливом релігійних чинників (Йоганн Валентин Андреа «Християнополіс»). Натомість в епоху Відродження відбулося відновлення інтересу до вивчення міст і міського простору. Саме тоді виникають концепції «ідеального міста», у межах яких планувальна структура трактується як відображення гармонії між природним середовищем і суспільством (Антоніо ді П'єтро Авераліно (Філарете) «Trattato di architettura» («Сфорцінда»), Томас Мор «Утопія»). Томмазо Кампанелла в своїй роботі «Місто Сонця» запропонував модель ідеального міста, що передбачала чітку функціональну диференціацію міських елементів. Загалом у період Відродження закладаються основи сучасного розуміння міста як складної суспільно-географічної системи, де ключове значення мають структура, функціональна спеціалізація, роль у системі розселення, а також принципи самодостатності, інтеграції та гармонізації простору.

Етап Нового часу характеризується трансформаціями міського простору під впливом індустріалізації та урбанізації, а також зростанням ролі міст у соціально-економічному розвитку. У цей період формується уявлення про місто як просторову, функціональну й соціальну систему. З'являються перші теоретичні моделі організації міського простору (Й. Тюнен), а також урбаністичні концепції гармонізації міського середовища (Е. Говард, К. Сітте). Місто починає розглядатися як елемент регіональної системи розселення, закладаються основи географії міст (Луї Лаллан) і функціонального зонування (Альфред Вебер). Провідною ідеєю стає просторове розширення та економічна організація територій, що визначило подальший розвиток урбаністики як міждисциплінарної науки.

Період Новітнього часу характеризується становленням урбаністики як міждисциплінарної науки та посиленням урбанізаційних процесів, що

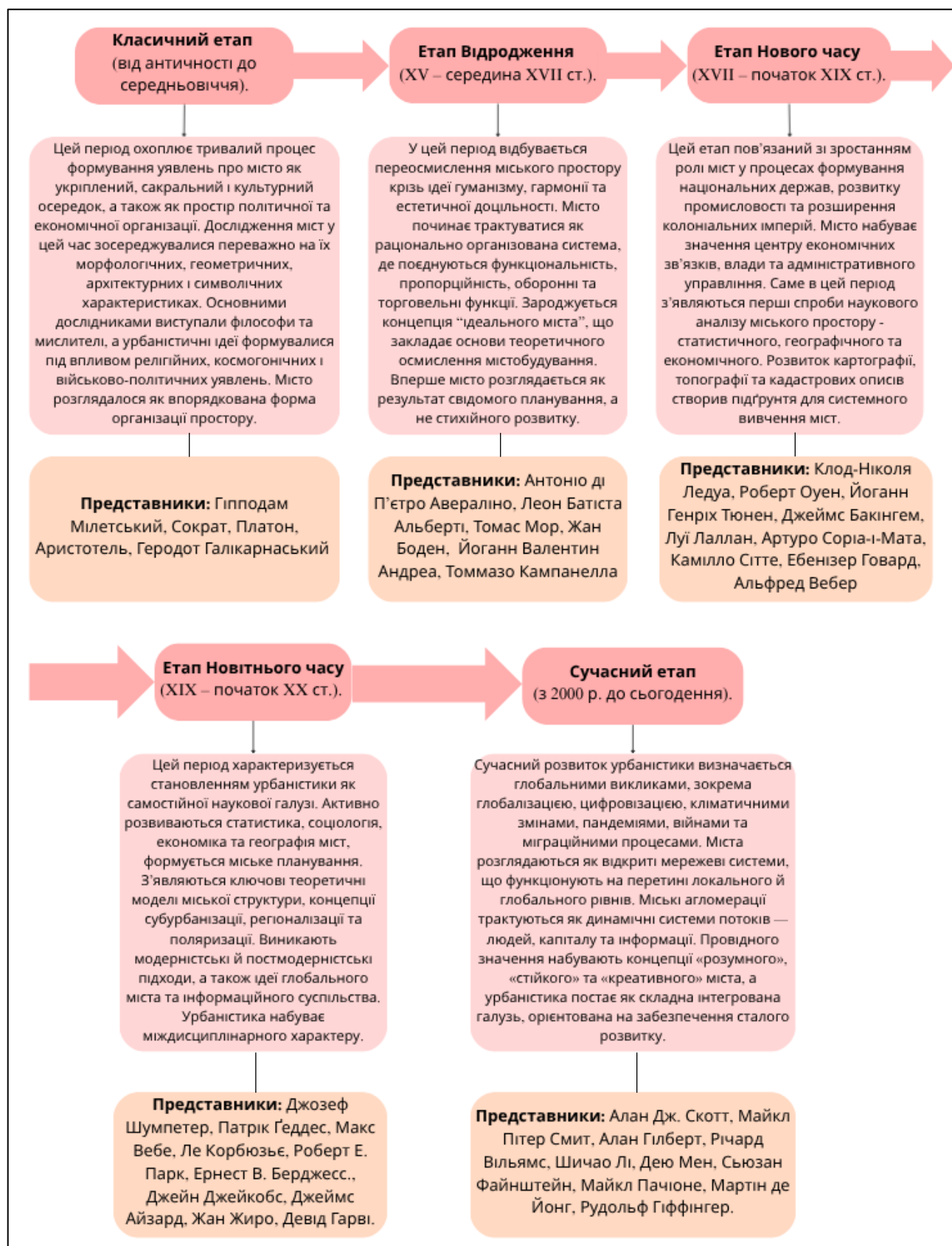

Рис. 1.6. Дослідження міст в різні історичні періоди (складено автором за даними (Кравченко, 2025))

привели до формування агломерацій і мегаполісів. У цей час з'являються ключові моделі просторової організації міст: теорія центральних місць В. Кристаллера, модель розміщення О. Льюша, концепція мегалополісу Ж. Готмана. Активно застосовуються кількісні методи та моделювання. Місто та місцевих жителів починають розглядати, як єдине ціле (соціологічний підхід). Д. Гарві розглядає місто як простір соціальних конфліктів і нерівності, М. Кастельс – як елемент інформаційного суспільства та глобальних мереж, а Л. Мамфорд – як носій культурної спадщини. У другій половині ХХ ст. під впливом глобалізації змінюються уявлення про простір: М. Портер і А. Скотт акцентують на ролі знань, мереж і капіталу, формуючи підґрунтя нової економічної географії. М. Кастельс у концепції «інформаційного міста» доводить, що сучасні міста функціонують як вузли глобальних мереж. Окрім цього з'являються нові підходи до розуміння міських систем: А. Скотт розглядає міста-регіони як ключові елементи світової економіки, Дж. Гарро описує феномен «edge cities». Урбанізація набуває глобального масштабу (Китай, Індія, Бразилія), формуючи нові типи просторових структур – мегарегіони та кластерні агломерації (Baldwin & Forslid; Wu).

Сучасний етап урбаністики пов'язаний із переходом до мережевої, гнучкої та системної парадигми розвитку міст під впливом глобалізації, цифровізації та сталого розвитку (Soja, 2000; Landry, 2000; Scott, 2001; Thrift & Henry, 2018). Міста розглядаються як вузли глобальних мереж, що функціонують через потоки капіталу, інформації та знань (Castells, 1989; Taylor, 2004). Концепція глобального міста (Sassen, 2000) підкреслює їх роль у світовій економіці. Значну увагу приділено кластерному та мережевому розвитку (Porter, 1990; Scott, 2001), а також новим формам урбанізації – міським регіонам і «edge cities» (Garreau, 1991). Сучасні підходи акцентують на сталому розвитку та резильєнтності (Höjer, 2015; Ahvenniemi, 2017), а також на розумінні міст як складних адаптивних

систем (Batty, 2005). У результаті міські агломерації трактуються як поліцентричні мережеві структури (Friedmann, 1986; Castells, 1989; Sennett, 2019).

1.2.2. Урбаністичні дослідження в українській суспільній географії.

Теоретичним і прикладним аспектам розвитку урбаністичних досліджень присвячено чимало праць українських учених-суспільних географів. Колективна монографія «Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін» містить детальний опис урбаністичних досліджень (Мезенцев К., Олійник Я., Мезенцева Н., 2017). Автори виділяють п'ять основні етапи розвитку. У 1920–1940-х роках українська урбаністична географія перебувала на етапі становлення, що характеризувався переважанням описових досліджень міст і формуванням базового понятійного апарату. У 1960–1970-х роках відбувається перехід до аналітичного підходу. Дослідники визначають чинники формування міст, містоутворюючі функції, просторову нерівномірність системи розселення, роль промисловості, особливості розвитку малих і середніх міст, а також розробляють функціональні та генетичні типології міських поселень. У цей період формується концепція територіальних систем міських поселень, яка розглядає міста як взаємопов'язані елементи єдиної просторової структури, організованої навколо великих центрів. У 1970–1980-х роках дослідження зосереджувалися на взаємодії міста з прилеглими територіями, зокрема на вивченні урбанізованих районів, приміських зон і міст-супутників. У цей період активно розроблялися концепції міських агломерацій, що еволюціонували від критики їх як наслідку стихійного розвитку до визнання як прогресивної форми розселення. У 1980-х роках дослідницький акцент змістився на розгляд міста як цілісної соціально-економічної

системи, аналіз трудових ресурсів, планувальної структури великих міст, формування інтегральних міських районів, а також територіальну організацію сфери обслуговування та наукової інфраструктури в урбанізованих центрах. У 1990–2000-х роках українські урбаністичні дослідження набули переважно прикладного характеру, базуючись на сформованих теоретичних підходах; у центрі уваги перебували місто як суспільно-територіальна система, трансформації міської мережі розселення, маятникові міграції та взаємодія міських і сільських територій. Паралельно розвивалися теоретичні узагальнення: В. Пересекін акцентував на якісних трансформаціях урбанізації та її основних формах, Т. Заставецький обґрунтував концепцію геоурбанізаційного процесу як послідовності стадій розвитку міст, а П. Коваленко наголошував на необхідності системного оцінювання міського розвитку та принципах управління його зростанням (Заставецький, 2014, Коваленко, 1992, Пересекін, 1995). Паралельно формувалася концепція міста як природно-антропогенної системи, активізувалися дослідження малих міських поселень і промислових агломерацій, зокрема щодо їх меж, функціональної структури та внутрішньої організації. Наголошувалося на некоректності механічного включення всіх населених пунктів у межах транспортної доступності до складу агломерацій; їх розглядали як елементи ширших регіональних систем розселення. Починаючи з 2000-х років українські урбаністичні дослідження зосереджуються на трансформації публічних просторів, процесах метрополізації та субурбанізації, якості міського середовища та посиленні його конфліктності. Міський простір інтерпретується як результат взаємодії та накладання різноспрямованих процесів, зокрема джентрифікації, комерціалізації та віртуалізації. Поглиблюється аналіз приміських зон і регіональних моделей розселення, а також активно апробуються західні теоретичні підходи, що відображає

складність і суперечливість сучасних урбанізаційних процесів в Україні (Мезенцев К., Олійник Я., Мезенцева Н., 2017).

Окремою віхою досліджень став період з 2014 року по сьогодні. Саме з 2014 року українські міста функціонують в умовах накладання кількох кризових процесів, зокрема збройна агресія росії проти України, економічної нестабільності, глобальної пандемії COVID-19 та повномасштабної війни. Ці кризи мають глибоке історичне підґрунтя, пов'язане з пізньосоціалістичним періодом, розпадом Радянського Союзу та затяжним переходом до ринкової економіки. Через це значна частина наукових праць зосереджується на перебуванні українські міста у стані тривалої полі кризи, що додатково посилюється глобальною нестабільністю та непередбачуваності дій країни-агресора (Soldak & Mykhailenko, 2024). Сучасний контекст охоплює феномен урбіциду – безпрецедентного знищення міських територій у межах найбільшої війни XXI століття, яка характеризується множинністю форм урбіциду (Mezentsev & Mezentsev, 2022; Malchykova & Pylypenko, 2022). Це можна охарактеризувати як багатовимірну атаку на міське середовище. Додатково ситуацію ускладнюють тривалі процеси масового внутрішнього переміщення населення та біженські кризи (Sereda, 2023; Havryliuk, 2022). Водночас суттєвим викликом залишається спроможність місцевих громад до здійснення стійкого відновлення. Так, М. Солдак, К. Мезенцев та колеги у своїй роботі підкреслюють, що в умовах війни формується так звана «виникаюча резильєнтність» (emergent resilience), яка поєднує імпровізацію, спонтанне реагування та подальшу інституціоналізацію в систему міського управління.

1.2.3. Теоретичні підходи до дослідження сталого розвитку урбанізованих територій.

Дослідження просторового міського розвитку дедалі більше інтегруються в парадигму сталого розвитку, охоплюючи економічні, соціальні та екологічні складові. Стійкість міських систем розглядається як ключовий напрям у контексті переходу до моделі сталого розвитку, а участь фахівців-урбаністів є важливою умовою формування наукової дискусії в цій сфері. Концепція сталого розвитку міст сформувалася як самостійний міждисциплінарний напрям теоретичних і прикладних досліджень і розглядається як складова загальної парадигми сталого розвитку. Водночас у сучасних наукових дослідженнях відчувається брак комплексного аналізу впливу урбанізаційних процесів на сталий міський розвиток.

Паралельно з розвитком міст світова спільнота почала формувати сучасну концепцію сталого розвитку, витоки якої пов'язують із роботами В. Вернадського про розвиток біосфери. На початковому етапі ключову увагу було зосереджено на питаннях охорони навколишнього середовища, що сприяло появі міжнародних екологічних ініціатив, зокрема Дня Землі, а також створенню організацій «Грінпіс» і «Друзі Землі». У 1987 році в доповіді «Наше спільне майбутнє» («Звіт Брундтланд») сталий розвиток розглядався як компроміс між двома різними рухами (екологічним рухом та рухом розвитку) і визнанням потреби у розв'язанні цих проблем (Our Common Future). Упродовж тривалого часу концепція сталого розвитку реалізовувалася переважно на глобальному та державному рівнях, що знайшло відображення у Декларації тисячоліття ООН (2000 р), де було сформовано перші 8 цілей сталого розвитку (Організація Об'єднаних Націй в Україні). Надалі сталий розвиток почали розглядати на рівні територій та міст. Надалі відбулося розширення її застосування до рівня міст і територій. Зокрема, Ольборзька хартія «Міста Європи на шляху до сталого розвитку»

(1994) та Лейпцизька хартія сталого розвитку європейських міст (2007) заклали основи впровадження принципів сталості в міське управління (Leipzig Charter; Charter of European Cities & Towns). Наступним етапом стала Конференція ООН зі сталого розвитку «Ріо+20» (2012 р.) (Організація Об'єднаних Націй в Україні). І вже у 2015 році було ухвалено 17 Цілей сталого розвитку, які, на відміну від попередніх, включають окремі цілі, що стосуються міст, сталого споживання, кліматичних змін, морських ресурсів і наземних екосистем. Вперше було виокремлено міський компонент — Ціль 11, спрямовану на забезпечення інклюзивності, безпечності та сталості міст і громад, а також мінімізацію ризиків погіршення якості життя населення (Організація Об'єднаних Націй в Україні).

Сьогодні існує значна кількість наукових підходів до трактування сталого розвитку міст, сформульованих у межах різних галузей знань. Відповідно до визначення ООН, стале місто – це місто, у якому забезпечується безперервність суспільного, економічного та фізичного розвитку (рис. 1.7) (Організація Об'єднаних Націй в Україні).

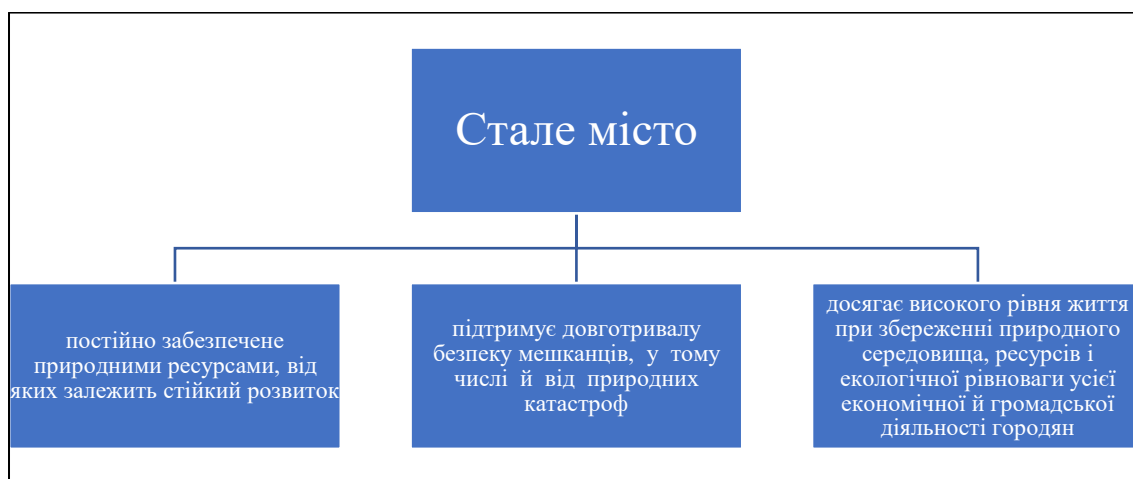

Рис. 1.7. Основні характеристики сталого розвитку місто (складено автором за даними (Організація Об'єднаних Націй в Україні).

Відповідно до положень Європейської хартії міст II (Маніфесту нової урбаністики), сталий розвиток міста передбачає гармонійне поєднання економічного зростання із захистом навколишнього середовища та

забезпеченням соціальної справедливості (European Urban Charter). При цьому принципи компактного міста, керованої мобільності населення, а також охорони довкілля розглядаються не лише як інструменти підвищення якості життя, а й як необхідні передумови сталого розвитку міст. Схоже бачення має Т. Йігітцалнара, який наголошує, що довготривале процвітаня міст можливе лише за умови повної інтеграції екологічних і соціальних цілей з економічними пріоритетами розвитку (Yigitcanlar T., Teriman S., 2015). На думку Г. Еверса та П. Найджкемпа, реалізація концепції сталого міського розвитку створює умови для переходу міста на якісно новий рівень соціально-економічного, демографічного та технологічного розвитку, що в перспективі сприяє зміцненню стійкості міської системи (Ewers H., Nijkamp P). М. Дженкс і М. Демпсі трактують сталий розвиток міста як процес підвищення якості життя населення через збалансований розвиток екологічної, культурної, політичної, інституційної, соціальної та економічної сфер, не допускаючи при цьому виснаження природного капіталу або накопичення надмірного боргового навантаження для майбутніх поколінь (Jenks M., Dempsey N). У свою чергу, Дж. Лайл підкреслює необхідність узгодження потреб і цілей територіальної громади з вимогами охорони навколишнього природного середовища як ключову умову забезпечення сталого міського розвитку (Lyle J. T.). Український дослідник А. А. Мозговий визначає сталий розвиток міста як соціально, економічно та екологічно збалансовані зміни суспільно-територіальної системи міста, спрямовані на максимально ефективне використання її потенціалу та запобігання процесам, що можуть призвести до погіршення якості життя населення (Мозговий, 2014).

Розвиток українських урбаністичних досліджень характеризується поступовим переходом від переважно описових праць і формування поняттєво-термінологічного апарату до вивчення міст як складних соціально-економічних систем і елементів територіальних мереж. Сучасні

наукові дослідження урбанізації поєднують теоретичні та прикладні підходи, акцентуючи увагу на процесах субурбанізації, підвищенні якості життя населення та впровадженні принципів сталого розвитку. Водночас аналіз наукової літератури свідчить про недостатній рівень дослідження взаємозв'язків між інтенсивністю урбанізаційних процесів та досягненням цілей сталого розвитку, що актуалізує необхідність комплексної оцінки цих взаємозалежностей (Венгрин, 2025).

1.3. Урбанізовані простори як об'єкт суспільно-географічного дослідження.

У сучасних умовах глобалізації, трансформації, цифровізації спостерігається посилення значення ролі міст. Так за даними ООН 55% мешканців нашої планети проживають у містах, і згідно прогнозів до 2050 р. очікується, що цей показник зросте до 69 % ((UN-Habitat/DFID, 2002)). Урбанізовані простори дедалі більше постають як ключові осередки соціально-економічного розвитку та просторової організації суспільства. У працях українських учених О. І. Шаблія, О. Г. Топчієва, М. Д. Пістуна урбанізований простір трактується як результат історично сформованої територіальної організації суспільства, що відображає взаємодію природних умов, господарської діяльності та соціальних процесів. Концепція територіальних суспільних систем дозволяє розглядати місто не ізольовано, а як елемент ширшої регіональної структури, пов'язаної з навколишніми громадами мережею економічних, трудових та культурних зв'язків. Інтенсивне зростання урбанізованих територій супроводжується екологічними, соціальними та інфраструктурними дисбалансами, що актуалізує необхідність переосмислення розвитку міських територій у контексті сталості (Немець, 2025). Виступаючи водночас центрами економічного зростання й осередками підвищеного антропогенного

навантаження, міста потребують оновлених підходів до їх просторового планування та управління (Костріков, 2025). У цьому контексті урбанізований простір виступає одним з ключових об'єктів суспільно-географічного дослідження, у межах якого поєднуються територіальної організації населення і господарства, функціонально-планувальна структура міських систем, соціально-демографічні та економічні взаємодії, інфраструктурні мережі, екологічні виклики, а також управлінські механізми просторового розвитку (рис 1.8.).

Економічна складова відображає функціональну спеціалізацію та конкурентоспроможність міської економіки. Охоплює галузеву структуру господарства (промисловість, послуги, ІТ сектор), інвестиційну привабливість, розвиток креативних індустрій (наявність індустріальних парків, бізнес-кластерів, технопарків). Для повноти бачення економічної ситуації враховується зайнятість населення, структура доходів, частка малого й середнього бізнесу, роль інновацій. Економічна складова визначає фінансову спроможність території, її позиції в регіональній і національній ієрархії, а також потенціал диверсифікації в умовах криз.

Інфраструктурна складова формує матеріальну основу функціонування міста. Включає транспортну систему (громадський транспорт, дорожню мережу, логістичні вузли), інженерні мережі (водопостачання, водовідведення, енергозабезпечення, тепломережі), а також соціальну інфраструктуру (освітні, медичні, культурні заклади). Її ефективне функціонування прямо визначає рівень комфортності та безпеки середовища проживання, сприяє соціальній інклюзії й підвищенню якості життя населення, а також виступає важливим чинником стійкого розвитку міської агломерації (Kravchenko & Shpak, 2024).

Екологічна складова включає у себе взаємодію урбанізованого простору з навколишнім середовищем. Охоплює стан довкілля, наявність зелених зон і рівень антропогенного навантаження. Особливого значення

екологічна складова набуває в умовах глобальних змін клімату, коли актуалізуються завдання скорочення викидів парникових газів, управління відходами, розширення площ зелених насаджень, впровадження принципів «зеленої» та «блакитної» інфраструктури. Стан довкілля безпосередньо впливає на здоров'я населення, рівень безпеки та якість життя, тому його аналіз дозволяє оцінити масштаб антропогенного впливу та обґрунтувати заходи щодо забезпечення екологічної, соціальної й економічної стійкості урбаністичного простору в контексті реалізації цілей сталого розвитку.

Управлінська складова характеризує інституційні механізми розвитку території. Включає систему місцевого самоврядування, стратегічні документи (стратегії розвитку, генеральні плани, плани зонування), просторового планування та участі громади. Важливими є рівень прозорості управління, бюджетна спроможність, партнерство з бізнесом і громадським сектором, використання цифрових інструментів (ДІА, ГІС). Управлінська складова визначає здатність міста до адаптації та гнучкості в кризових умовах, реалізації інвестиційних проєктів і формування довгострокової політики сталого розвитку. Саме через механізми просторового планування управлінські рішення матеріалізуються у конкретній територіальній структурі міста. Якщо управлінська складова відповідає на запитання «хто і як приймає рішення», то планувально-просторовий – «яким є результат цих рішень».

Планувально-просторова складова включає в себе структуру забудови (піввідношення садибної, багатоповерхової та змішаної забудови, параметри кварталів, особливості вулично-дорожньої мережі, наявність громадських просторів) та визначає компактність міста, його поліцентричність та просторову цілісність. Важливим елементом є функціональне зонування (житлові, ділові, промислові, рекреаційні зони) та ступінь їх змішаності, що впливає на транспортні потоки, доступність послуг та екологічну ситуацію в місті. Щільність освоєння території є

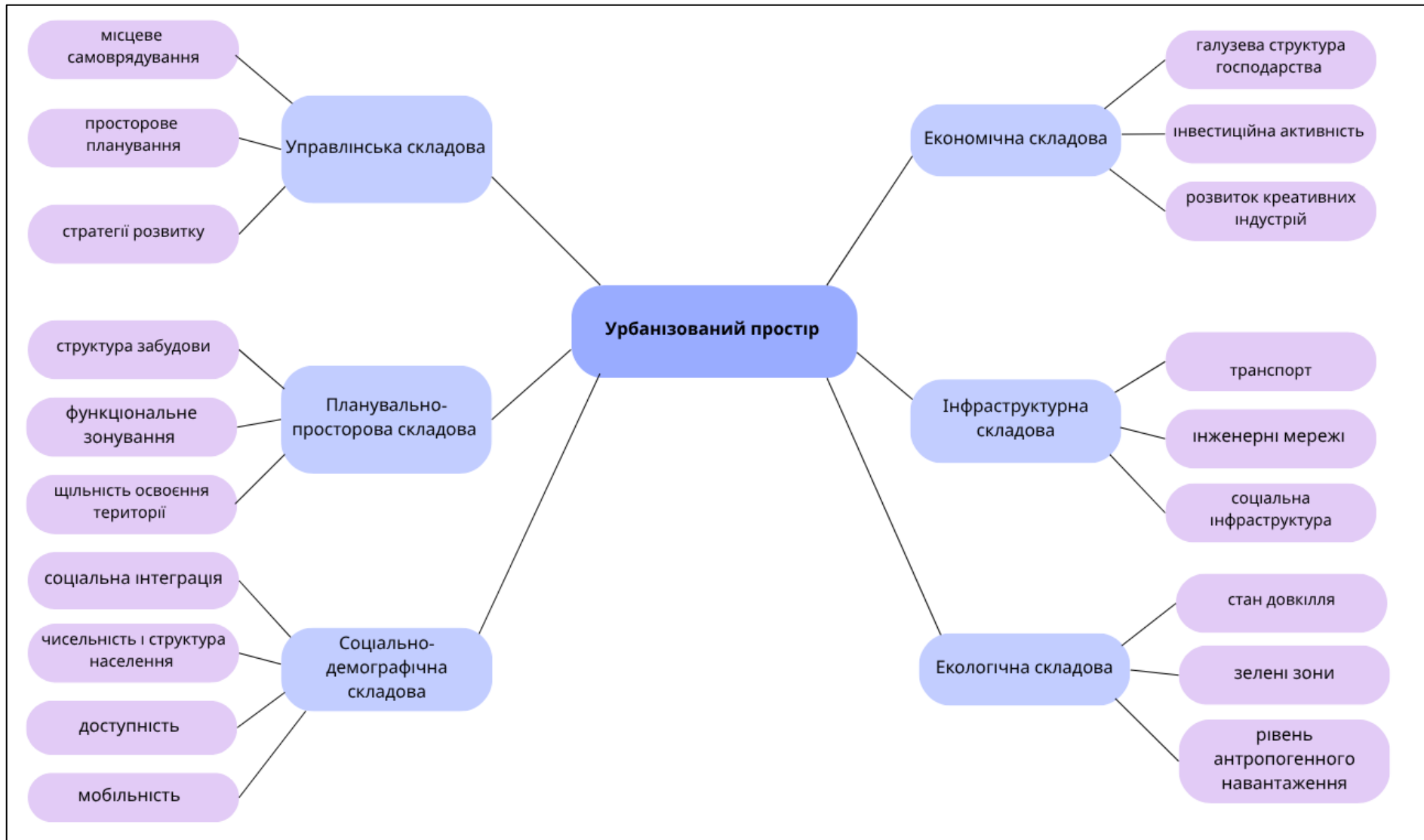

Рис. 1.8. Урбанізовані простори як предметно-об'єктна область суспільно-географічного дослідження (складено автором)

кількісним показником інтенсивності використання простору (коефіцієнти забудови, щільність населення, кількість зелених зон тощо). Аналіз цього компонента дозволяє виявити просторові диспропорції, бар'єри, резерви територіального розвитку й потенціал реновації занедбаних зон.

Соціально-демографічна складова включає у себе чисельність і структуру населення (вікову та статеву структуру, освіту, зайнятість населення, міграційні процеси (еміграцію, імміграцію, маятникову міграцію), соціальну інтеграцію, яка в умовах сьогодення набуває значення у зв'язку з масштабним внутрішнім переміщенням населення, а також показники доступності та мобільності мешканців. Дослідження цього компонента дає змогу оцінити демографічну стійкість, ризики депопуляції або перенаселення, а також виявити райони соціальної вразливості чи, навпаки, зони концентрації людського капіталу.

Урбаністичний простір як складова соціогеосистеми характеризується багатофункціональністю, що визначає роль міста в територіальній організації суспільства. Функції міста відображають його спеціалізацію та участь у різних сферах суспільного життя, формуючи взаємозв'язки з навколишніми територіями та інтеграцію в регіональні й глобальні системи. О. Топчієв виділяв наступні функції міста (Топчієв, 2005):

1. Демографічно-розселенська функція полягає у концентрації населення, формуванні систем розселення та регулюванні міграційних процесів.
2. Адміністративно-управлінська забезпечує виконання владних функцій, управління територіями та координацію соціально-економічного розвитку.
3. Виробнича функція пов'язана з розміщенням промисловості та іншого матеріального виробництва, що формує економічну основу міста.

4. Соціально-побутова спрямована на забезпечення життєдіяльності населення через житло, комунальні послуги та соціальну інфраструктуру.
5. Функція ділових послуг охоплює фінансову, банківську, консалтингову та інші види діяльності, що обслуговують бізнес-середовище.
6. Освітньо-культурна функція реалізується через діяльність закладів освіти, культури та мистецтва, формуючи людський капітал і культурний простір.
7. Науково-технічна та інноваційна передбачає розвиток науки, технологій і впровадження інновацій, що сприяє модернізації економіки.
8. Зовнішньо-економічна функція відображає участь міста у міжнародних зв'язках, інвестиційних процесах і глобальних ринках. Торговельно-розподільча забезпечує обіг товарів і послуг, формування ринкової інфраструктури та задоволення споживчих потреб.
9. Комунікаційна (розподільча) полягає в організації інформаційних і матеріальних потоків між різними елементами міської системи.
10. Транспортно-комунікаційна функція забезпечує просторову мобільність населення і зв'язки між територіями через розвиток транспортної мережі.
11. Рекреаційно-туристична спрямована на організацію відпочинку, туризму та використання природно-культурного потенціалу міста.
12. Спортивно-оздоровча функція пов'язана з розвитком фізичної культури, спорту та підтриманням здоров'я населення.
13. Природоохоронна та соціально-екологічна передбачає збереження довкілля, раціональне використання ресурсів і забезпечення екологічної безпеки.

Сукупність зазначених функцій визначає комплексний характер розвитку міста як соціогеосистеми та його значення в забезпеченні сталого розвитку територій. У цьому контексті особливого значення набуває формування та реалізація стратегій сталого міського розвитку (ціль 11) , передбачає створення інклюзивного, безпечного, стійкого та екологічно збалансованого міського середовища. Реалізація таких стратегій сприяє підвищенню якості життя населення, розвитку доступної інфраструктури, зменшенню екологічного навантаження та посиленню здатності міст адаптуватися до сучасних викликів, зокрема кризових і воєнних умов.

1.4. Сучасні форми урбанізації, як основа урбанізованих просторів.

У пошуках відповідей на урбаністичні виклики сучасності з 27 по 31 травня 2019 року в столиці Кенії Найробі проходила перша Асамблея ООН Хабітат (структури ООН, що забезпечує орієнтири для стандартів, стратегій і міських інновацій). Її основна тема «Інновації для поліпшення якості життя в містах і громадах» з підтемою «Прискорене здійснення Нової програми розвитку міст в напрямку досягнення цілей в галузі стійкого розвитку». У підсумковій декларації Асамблеї акцентується на розумінні нинішньої ери, як «безпрецедентної ери зростаючої урбанізації», яка представляє собою проблему і одночасно можливість сприяти сталого розвитку в міському та сільському середовищі. Враховуючи світову тенденцію до сталого розвитку, проблеми урбанізації, привернули увагу для пошуку рішень різні сфери, включаючи і науку. Все вище зазначене свідчить, що урбанізація – це динамічний процес, який має значний вплив на економічні, соціальні та екологічні показники міських територій і відіграє важливу роль у впровадженні принципів сталого розвитку. Тому вводиться нове поняття як «стала урбанізація».

1.4.1. Сталість урбанізаційних просторів.

Стала урбанізація – це динамічний процес, що дає змогу покращити або підтримати певний рівень стійкості міст під час урбанізаційних процесів (Roy, M., 2009). Уряди країн світу розробляють різні політики щодо сталої урбанізації, а сучасні дослідження впроваджують різноманітні методології для визначення цього поняття. Великий внесок у вивчення сталої урбанізації зробили D.Drakakis-Smith і Ch.Dixon (Drakakis-Smith, D., & Dixon, C., 1997). Дослідники аналізували процес урбанізації крізь призму економічних, соціальних, політичних, демографічних та екологічних аспектів розвитку. У доповіді UN-Habitat/DFID, опублікованій у 2002 році, було окреслено ключові виклики на шляху до забезпечення сталої урбанізації. До них віднесено суперечності між економічним зростанням і збереженням природного середовища, прояви соціальної нерівності та несправедливості, обмеженість управлінських ресурсів, а також складність координації розвитку міських і сільських територій (UN-Habitat, 2002). Значний внесок у дослідження сталої урбанізації зробив G.Pivo, який на прикладі регіону Mainstreet Cascadia сформулював шість основних принципів міського планування, спрямованих на забезпечення сталого розвитку міст: компактність міського простору, функціональна завершеність, збереження природних ресурсів, комфортність середовища проживання, координація дій та співпраця. (Pivo, G., 1996). У сучасних дослідженнях дедалі більшого значення набувають геоінформаційні методи аналізу, які використовуються для оцінки впливу урбанізаційних процесів на довкілля та прогнозування змін у землекористуванні. Зокрема, активно застосовуються технології дистанційного зондування Землі, моделі Cellular Automata, SLEUTH та System Dynamics. Використання цих інструментів сприяє формуванню науково обґрунтованих управлінських і політичних рішень, спрямованих на забезпечення сталої урбанізації. Дослідження,

присвячені зазначеним підходам, представлені у працях J. Encalada, A. Caceres, D. Haase та інших науковців (Encalada J. A. D., Caceres A. P., 2009; Haase D., 2008).

На додаток до цього, були впроваджені різноманітні міські моделі для керування процесом урбанізації з метою підвищення сталості. Наприклад, у дослідженні G. Haughton виділено чотири типи міських моделей, спрямованих на підтримку сталого розвитку: «вільний ринок», «редизайн», «самозабезпечені» та «справедливо розподілені» міста (Haughton, G., 1999). E. Holden у свою чергу, описав чотири моделі розвитку міст: «місто, що розростається», «зелене місто», «велике (монолітне) компактне місто» та «децентралізоване місто», зокрема виділивши модель децентралізованої концентрації як більш стійку (Holden, E., 2004). H. Jabareen розглядав різні моделі, такі як «компактне місто», «еко-місто», «міста з обмеженим розвитком» та «нетрадиційний розвиток» і рекомендував використовувати модель «компактного міста» для сприяння сталій урбанізації (Jabareen, Y. R. 2006). Використовуючи всі наведені вище теоретичні підходи та наукові трактування, можна уточнити визначення, що стала урбанізація – це процес урбанізаційного розвитку території, що характеризується співвідношенням рівня урбанізації та індексу сталого розвитку, відображаючи здатність міських просторів забезпечувати економічний, соціальний і екологічний розвиток у довгостроковій перспективі.

Розглянуті вище дискусії вказують на використання різноманітних моделей та методів у процесі дослідженні сталої урбанізації. Їх оцінка спонукає нас провести подальше дослідження, спрямоване на оцінку сталої урбанізації в Україні. Для цього ми обрали модель, яка допомагає налагодити розуміння ефективності методів, призначених для управління процесом урбанізації. Вона фіксує динаміку процесу сталої урбанізації за двома ключовими параметрами: рівнем урбанізації та оцінкою сталого розвитку (рис.1.9).

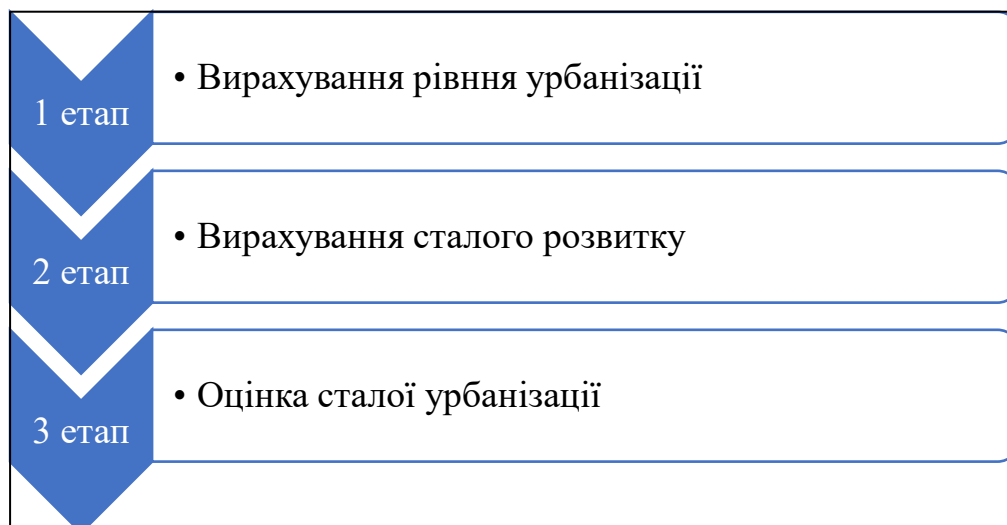

Рис.1.9. Алгоритм оцінки сталої урбанізації
(складено автором за даними (Венгрин, 2024))

Оскільки рівень урбанізації та сталого розвитку відрізняються один від одного, існують різні сценарії для оцінки сталої урбанізації. Аналіз цих сценаріїв може бути проведений в координатній площині, як показано на рис. 1.10. Ми бачимо, що ймовірні чотири типи сценаріїв: стійка контрурбанізація, нежиттєздатна контрурбанізація, нестала та стала урбанізація.

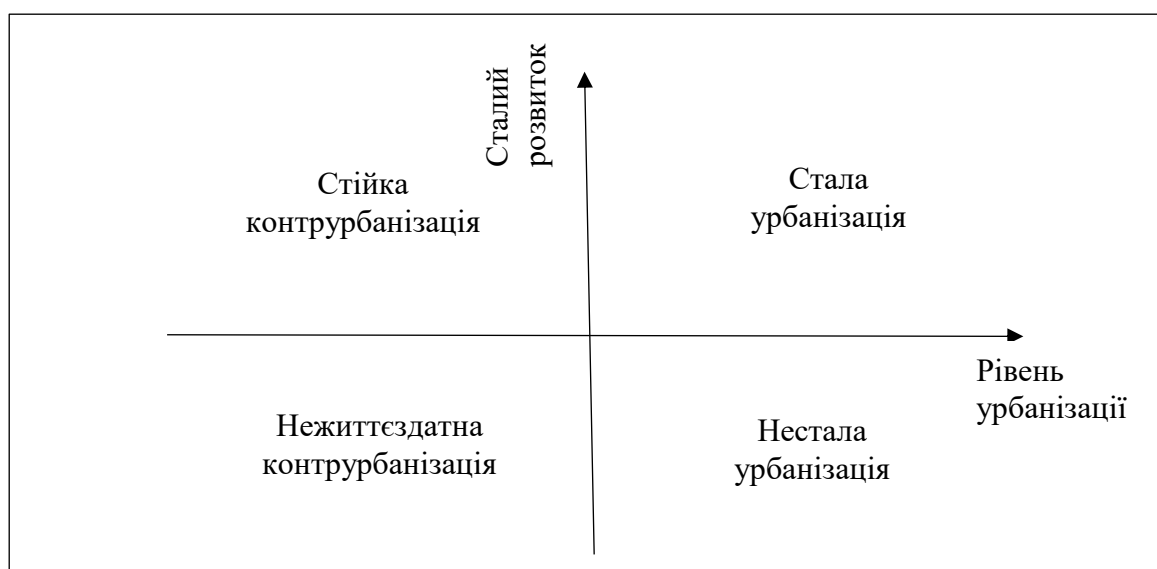

Рис. 1.10. Координатна площина для оцінки сталої урбанізації
(складено автором за даними Shen, L. & Peng, Y., 2011)

Стала урбанізація характеризується зростанням рівня урбанізації, внаслідок чого спостерігається покращення сталого розвитку регіону. Збільшення чисельності міського населення та зростання міст не обов'язково веде до деградації середовища, а може формувати більш стійкі системи завдяки екологічним, соціальним і технологічним рішенням. Урбанізація розглядається не як загроза, а як потенційний рушій позитивних змін за умови її орієнтації на сталий розвиток.

Коли зменшення рівня урбанізації поєднується з підвищенням рівня сталого розвитку регіону, йдеться про стійку контрурбанізацію. Не завжди зростання урбанізації є єдиним шляхом до посилення сталого розвитку міст. У деяких випадках зменшення урбанізаційного тиску (наприклад, через зниження народжуваності у містах або переїзд мешканців у приміські чи сільські райони) може сприяти підвищенню якості життя населення за рахунок зменшення навантаження на екологічну та соціальну сфери. Контрурбанізація розглядається не як занепад міста, а як шлях до формування сталих практик розвитку через переосмислення просторової організації.

Нежиттєздатна контрурбанізація характеризується одночасним зниженням рівня урбанізації та показників сталого розвитку регіону. Це свідчить про те, що такі міста не встигають або не здатні адаптуватися до змін і викликів, що постають перед ними. Причини таких трансформацій можуть бути соціальними, економічними або екологічними. Світова практика засвідчує, що нежиттєздатна контрурбанізація найчастіше спостерігається у регіонах, які зазнали впливу воєнних дій або стихійних лих.

Зростання рівня урбанізації за одночасного зниження рівня сталого розвитку регіону є ознакою несталої урбанізації. У такому випадку місто розвивається переважно кількісно, а не якісно: зростає чисельність міського населення, однак інфраструктура, соціальні інститути та екологічні

показники не відповідають потребам населення, що призводить до відхилення від принципів сталого розвитку.

Розуміння сталої урбанізації може допомогти органам місцевої влади оцінити, чи відповідає поточний процес урбанізації принципам сталого розвитку. Ці результати можуть вказати на ефективність прийняття тих, чи інших рішень. На основі розглянутих аспектів був проведений аналіз українських регіонів щодо досягнення сталої урбанізації до повномасштабного вторгнення.

1.4.2. Міська стійкість

Для досягнення сталості розвитку міста в умовах сьогодення особливо гостро стоїть питання міської стійкості. Міська стійкість – це здатність міських систем зберігати функціонування під час потрясінь або стресових ситуацій, адаптуватися до змін і трансформуватися з метою досягнення сталого розвитку (*UN-Habitat/DFID, 2002*). Це визначення у себе включає фізичну інфраструктуру, соціальні мережі, системи управління, економічні системи, динаміку громад. Усі складові повинні збалансовано функціонувати, щоб міста могли ефективно долати невизначеності та кризи. Концепція стійкості дійсно відіграє важливу роль у підтримці життєздатності міст, підтвердженням цього є численні дослідження вчених. Вона є надзвичайно важливою, оскільки пропонує підхід, який виходить за межі простого виживання, акцентуючи увагу на адаптивності, навчанні та трансформації (*Meerow, Newell, Stults, 2016*). Стійкість дає змогу містам не лише відновлюватися після потрясінь, а й діяти проактивно — впроваджувати інновації й зміцнювати міські простори для ефективнішого реагування на майбутні потрясіння (*Folke 2006, Meerow 2016*). Особливо цінним такий підхід є в контексті міст, що перебувають у зонах конфлікту, адже в таких умовах стійкість проявляється не лише на державному рівні, але і серед звичайних громадян, де часто

проявляється неймовірна імпровізація в екстремальних обставинах (*Lawrence 2024, Pilav 2012*). У сучасному науковому дискурсі розрізняють системну та виникаючу стійкість. Якщо перша ґрунтується на заздалегідь спланованих управлінських рішеннях і інституційних механізмах, то друга формується через спонтанні, гнучкі дії громад у відповідь на екстремальні й непередбачувані виклики. Такий підхід дозволяє глибше осмислити, яким чином міста адаптуються до стихійних лих, техногенних катастроф, воєнних дій чи збройних конфліктів, оскільки ці процеси завжди зумовлені конкретним локальним контекстом і унікальними обставинами розвитку кожної території (*Soldak, Mezentsev, Batunova, & NAASE, 2024*). Вивчення питання стійкості міст не оминуло і український простір. Вчені наголошують на зміщенні акценту у дослідженні стійкості – від зосередження на природних та техногенних катастрофах до глибшого аналізу викликів, пов'язаних із пандеміями, збройними конфліктами та повномасштабною війною (*Serzhan, 2023*). У свою чергу, *Pankova* підкреслює, що в умовах післявоєнного відновлення вивчення стійкості міст набуває нового змісту, адже сучасні урбаністичні системи повинні не лише витримувати удари, а й адаптуватися до складної та нестабільної реальності (*Pankova, 2024*). У майбутньому надзвичайно важливо розробляти інструменти й методології, які не лише підтримують дослідження стійкості, а й сприяють її практичному втіленню (*Soldak, 2024*).

Нижче наведені характеристики міської стійкості, які визначають її зміст: адаптивність та інклюзивність, а також механізми досягнення стійкості: інтеграція, рефлексивність і трансформація (1.11).

UN-Habitat розробила методологію для дослідження урбаністичних систем, за допомогою якої можна здійснити комплексну діагностику міста. Цей підхід дає змогу зрозуміти, як взаємодіють, взаємозалежні та інтегровані міські системи під впливом шоків і стресів. Окрім цього він є

універсальним, бо підходить під аналіз будь-якого міста, підкреслюючи його унікальність.

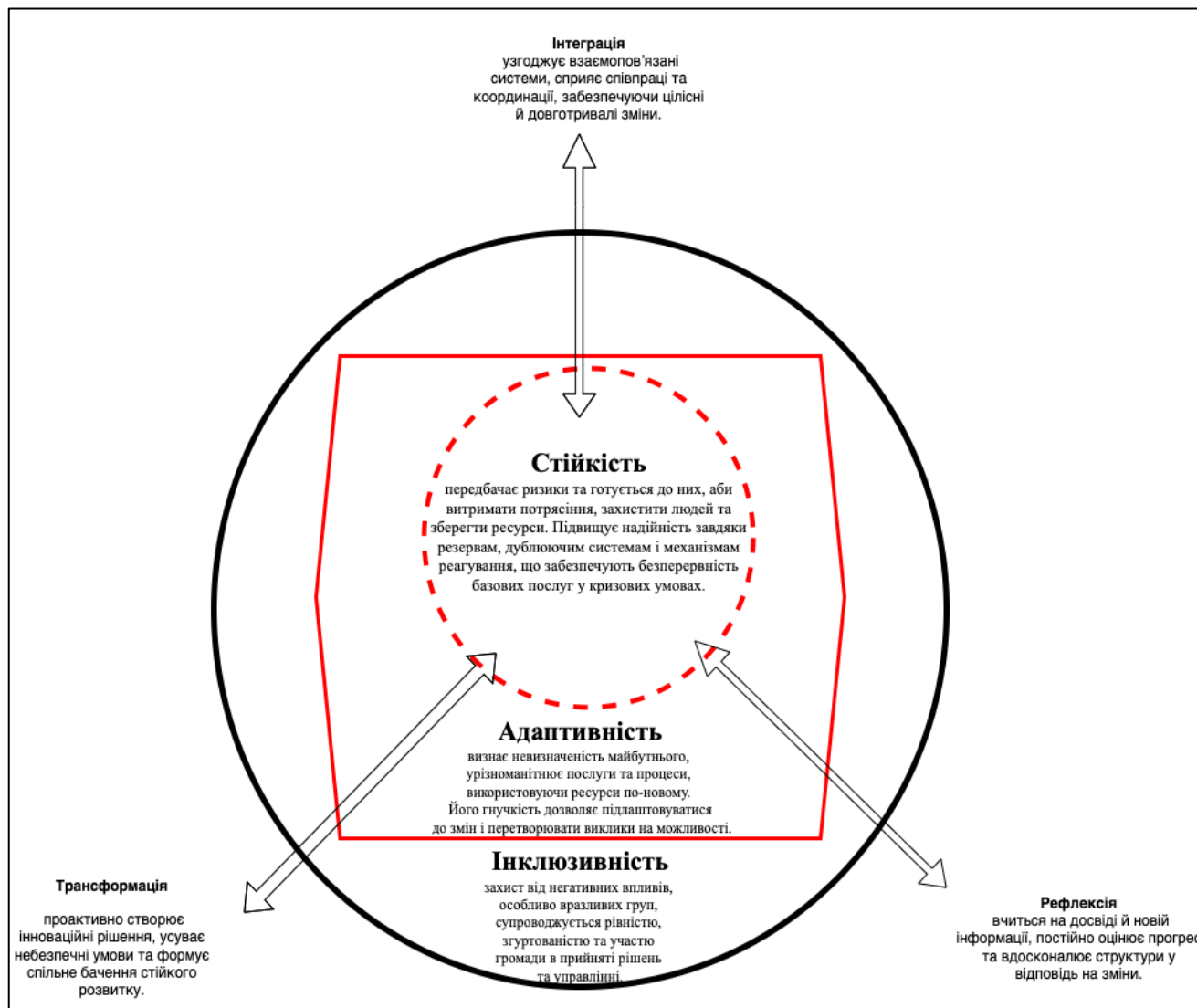

Рис.1.11. Характеристики міської стійкості
(складено автором за даними UN-Habitat, 2002)

Підхід до урбаністичної системи враховує п'ять ключових і взаємозалежних вимірів:

1. Просторові характеристики – усі людські поселення мають певне географічне розташування та ієрархічну структуру.
2. Організаційні характеристики – мають на увазі будь-які об'єднання людей задля певної мети. Це можуть бути формальні чи неформальні

угруповання, корпоративні чи політичні. Від окремої особи, мікроспільноти чи громади, ради старійшин, до асоціацій платників податків, професійних або релігійних об'єднань, що впливають на вигляд міста.

3. Фізичні характеристики – тобто інфраструктура міста, від житлового будинка до забудованого мегаполіса.
4. Функціональні характеристики – описують процеси та потоки: від транспортних вузлів до адміністративних і соціальних процесів у великих містах.
5. Час – міста не є статичними, вони постійно розвиваються й змінюються в часі.

Враховуючи все вище зазначене, доцільно реалізовувати практики стійкості в Україні в умовах сучасних викликів наступним чином (рис. 1.12). Насамперед проведення регулярних досліджень, які дозволяють відстежувати динаміку змін у міському середовищі та своєчасно виявляти нові виклики. Не менш важливою є комплексна оцінка потреб населення, що забезпечує реалізацію їх на реальні запити громади. Доповнює цей процес здійснення SWOT-аналізу, який дає змогу визначити сильні та слабкі сторони розвитку території, а також окреслити потенційні можливості й загрози. Сукупність цих інструментів формує підґрунтя для прийняття обґрунтованих коротко- і довгострокових рішень, спрямованих на підвищення стійкості міста. Регулярне оновлення SWOT-аналізу забезпечує актуальність прийнятих рішень і дозволяє громаді гнучко адаптуватися до нових викликів та можливостей.

Стійкий розвиток міст в умовах повномасштабного вторгнення доцільно розглядати через поєднання двох взаємопов'язаних типів рішень – короткострокових та довгострокових. Короткострокові рішення спрямовані на оперативне реагування на поточні виклики та забезпечення базових потреб населення, спричинені кризовими умовами. Цей блок

охоплює першочергові дії, спрямовані на забезпечення безпеки мешканців, підтримку функціонування критичної інфраструктури та стабілізацію базових міських процесів. Довгострокові рішення формують основу для сталого розвитку та підвищення стійкості громади в майбутньому. Цей блок охоплює системні зміни, модернізацію інфраструктури, розвиток економіки, підвищення якості життя мешканців та впровадження інноваційних підходів до управління.

Рис. 1.12. Методологія дослідження стійкості міста для досягнення сталого розвитку (складено автором Венгрин, 2026)

Аналіз реакції міських спільнот на виклики війни, з використанням вище згаданої методології, дає змогу не лише зрозуміти наявні механізми адаптації, а й сформувані стратегічні підходи до відновлення, сталого розвитку та зміцнення готовності до майбутніх криз.

1.5. Методичні основи суспільно-географічного дослідження урбанізованого простору.

Дослідження здійснювалося із застосуванням комплексу загальнонаукових і конкретнонаукових методів. До загальнонаукових методів належали: аналіз і синтез (для виявлення специфіки урбанізаційних процесів на території України), індукція та дедукція (для формування поняттєво-термінологічного апарату дослідження, а також встановлення залежностей між рівнем сталого розвитку та розвитком регіонів), системний аналіз (з метою виокремлення стадій урбанізації та етапів розвитку урбаністичних досліджень), узагальнення (для підсумування отриманих результатів і обґрунтування впровадження принципів сталої урбанізації у відновленні урбанізованих просторів України), опис (для характеристики та визначення ключових властивостей досліджуваних регіонів), порівняння (для зіставлення міжнародного та українського досвіду інтеграції мігрантів в урбанізованих просторах), математико-статистичний метод (для збору, обробки та розрахунку показників рівня урбанізації, реальної урбанізації, ранг-розміру та сталості міст), графічний (для візуалізації результатів дослідження), прогнозування (для визначення перспектив подальшого розвитку урбанізованих просторів України в умовах сучасних викликів), а також ранжування (для встановлення ієрархії міст регіонів України). Серед конкретнонаукових методів застосовано: порівняльно-географічний (для зіставлення областей України за особливостями урбанізаційних процесів), картографічний (для візуалізації результатів дослідження) та моделювання (для побудови траєкторій розвитку урбанізованих просторів).

Урбанізація характеризується стадійністю та циклічністю розвитку, що зумовлює необхідність її систематичного дослідження. Суспільно-географічний аналіз урбанізаційних просторів доцільно здійснювати

Етап	Зміст дослідження	Методичні засоби	Результат		
I	ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ	аналіз літературних джерел, системний підхід, порівняльний аналіз	<ul style="list-style-type: none"> Обґрунтування актуальності дослідження урбанізованих просторів Визначення мети, завдань та об'єкта та предмета дослідження Формування теоретико-методологічної бази 		
II	ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНЕ ОБґРУНТУВАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ УРБАНІЗОВАНИХ ПРОСТОРІВ	понятійно-термінологічний аналіз, ретроспективний аналіз, систематизація наукових підходів	Теоретичний блок		Методичний блок
			<ul style="list-style-type: none"> Поняттєво-термінологічний апарат дослідження Аналіз світового та українського досвіду дослідження урбанізованих просторів Теоретичні підходи до сталого розвитку урбанізованих територій 	<ul style="list-style-type: none"> Урбанізовані простори як об'єкт суспільно-географічного дослідження Сучасні форми урбанізації Концепції сталої урбанізації та міської стійкості Методичні основи дослідження урбанізованих просторів 	
III	СУСПІЛЬНО- ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ УРБАНІЗОВАНИХ ПРОСТОРІВ УКРАЇНИ	математико-статистичний аналіз, картографічний та історичний методи, кластерний аналіз, ранговий метод, метод типізації	<ol style="list-style-type: none"> Часові та територіальні особливості урбанізаційних процесів в Україні (вирахування рівня урбанізації, реальної урбанізації) Міське розселення та ієрархічна структура міст Регіональна специфіка урбанізованих просторів Оцінка рівня сталого розвитку регіонів України Визначення регіональних проявів сталої урбанізації (як співвідношення рівня урбанізації з індексом сталого розвитку) 		
IV	ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ УРБАНІЗОВАНИХ ПРОСТОРІВ В УМОВАХ ВІЙНИ	порівняльно-географічний аналіз, демографічний аналіз, кейс-стаді	Міграційні потоки → Просторові зміни → Відбудова міст		
			<ul style="list-style-type: none"> Аналіз вимушених міграцій населення Урбанізовані простори як центри концентрації мігрантів Досвід інтеграції вимушених мігрантів 	<ul style="list-style-type: none"> Оцінка впливу війни на урбанізовані простори України Аналіз трансформації функцій та структури міст 	<ul style="list-style-type: none"> Аналіз міжнародного досвіду післявоєнного відновлення Механізми відновлення урбанізованих просторів України
V	ОЦІНКА МІСЬКОЇ СТІЙКОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВ СТАЛОЇ УРБАНІЗАЦІЇ	індикаторний аналіз, інтегральне оцінювання, SWOT-аналіз	<ul style="list-style-type: none"> Визначення ключових викликів та адаптаційних механізмів міської стійкості (на прикладі Харкова) Можливості використання концепції міської стійкості у відбудові України Проблеми та перспективи впровадження принципів сталої урбанізації для відновлення урбанізованих просторів України. 		

Рис. 1.13. Алгоритм суспільно-географічного дослідження урбанізованих просторів України (складено автором).

поетапно, оскільки послідовне виконання забезпечує досягнення поставленої мети (рис. 1.13).

На першому етапі дослідження здійснюється вивчення теоретичних засад дослідження урбанізованих просторів, визначаються предмет, об'єкт, мета та завдання роботи. Також проводиться аналіз літературних та інформаційних джерел, обґрунтовується актуальність дослідження і розробляється його логічна структура. Також розглядається визначення і сутність основного поняття даного дослідження - «урбанізації», визначаються його головні складові, фактори формування, стадії розвитку тощо. Розглянуто різницю між поняттями «міський простір», «урбанізований простір», «урбаністичний простір».

На другому етапі здійснюється збір, узагальнення та первинна обробка статистичної інформації, необхідної для дослідження урбанізаційних просторів. Результатом цього етапу є формування інформаційної бази даних, що містить кількість міст, селищ, сіл в регіонах України, чисельність населення, кількість міського населення, частку міського населення в населенні регіону, індикатори стратегій розвитку регіонів і т.д.

Третій етап базується на аналізі зібраних даних і передбачає відбір та обґрунтування найбільш доцільних методів і методик дослідження урбанізаційних просторів. Найбільш об'ємним етапом дослідження є четвертий, на якому здійснюється детальний ретроспективний і просторовий аналіз урбаністичних просторів, компонентне дослідження з виявленням факторів, що вплинули на сучасний стан та виявлення останніх тенденцій розвитку. Для вивчення окремих компонентів урбанізації використовується сукупність загальнонаукових і конкретно-наукових методів, що забезпечують комплексність дослідження. На цьому ж етапі встановлюємо структурні (обласні системи розселення за правилом Ціпфа-Медведкова, рівень реальної урбанізації, рівень сталості міст) і тимчасові

особливості (динаміка реальної та фактичної урбанізації, чисельність міського населення, стала урбанізація) регіональних систем розселення.

Рівень урбанізації – показник частки міського населення певної території. Обчислюється у відсотках за такою формулою (1.1):

$$\frac{\text{кількість міського населення}}{\text{загальна кількість населення}} * 100 = \text{рівень урбанізації, \%} \quad (1.1)$$

Рівень урбанізації свідчить про урбанізаційні процеси, проте важливо не тільки розглянути цей показник, а й його динаміку. Урбанізація та урбанізованість тотожні слова, але мають значну різницю. Урбанізованість - це досягнений на сьогоднішній день рівень урбаністичного розвитку, який включає у себе великий перелік показників. Завдяки цьому може бути оцінене не лише міське населення, а й сільське, відповідно – міські і сільські території [3]. Але частка міського населення, сама по собі, відображає не рівень проникнення «міських» умов, тим більше – не рівень культури і колективного інтелекту суспільства, а рівень концентрації промислового виробництва. Для того, щоб нейтралізувати дію промислової концентрації, ввели поняття реальної урбанізації, яку розраховують за допомогою таких показників (Gukalova& Omelchenko, 2016):

- 1) частка міського населення в населенні регіону;
- 2) частка міських поселень у загальній кількості поселень;
- 3) частка міст з населенням більше 100 тисяч у міському населенні;
- 4) частка міст у загальній кількості міських поселень;
- 5) частка населення обласного центру у населенні регіону;
- 6) частка обжитої території у загальній площі регіону.

Включення вченим додаткових (до частки міського населення) показників пояснюється інтегральним розумінням урбанізації як процесу, який охоплює і міську, і сільську місцевість і характеризується певним співвідношенням між міськими поселеннями різної людності, більшим чи меншим значенням обласного центру у життєдіяльності населення регіонів,

кращою сформованістю міських умов і способу життя саме у великих містах у порівнянні з малими містами і селищами міського типу. Істинні ознаки міста в українській дійсності (диверсифікована сфера докладання праці, розвинена соціальна, транспортна та інформаційна інфраструктура, переважно міський спосіб життя, централізована побутова облаштованість житла тощо) з'являються у середньому на рівні міст із населенням понад 100 тис. мешканців, хоча окремі ознаки можуть бути присутні і в містах з набагато меншою чисельністю населення. Взявши за основу цю методику і виключивши з переліку вихідних показників частку обжитих земель і частку населення обласного центру, можна розрахувати так званий «спрощений» індекс урбанізованості («реальної урбанізації») регіонів України за наступною формулою (1.2) (Gukalova & Omelchenko, 2016):

$$I_{\text{реал.урб.}} = \sqrt[4]{X_1 * X_2 * X_3 * X_4} \quad 1.2,$$

- де X_1 – частка міського населення в населенні регіону;
 X_2 – частка міських поселень у загальній кількості поселень;
 X_3 – частка міст з населенням більше 100 тис. у міському населенні;
 X_4 – частка міст у загальній кількості міських поселень.

Сучасні уявлення про урбанізацію виходять з того, що цивілізація фактично склалася на основі розвитку провідних міст, їх культури, форм і видів діяльності, інституцій. Тому процес урбанізації, а точніше його результати, мають оцінюватися як процес формування і розвитку міської культури, способу та середовища життя, а не за однією єдиною ознакою формальної частки міського населення.

Оскільки урбанізаційні процеси безпосередньо пов'язані із системою розселення, зокрема міською мережею поселень та розвитком міст як центрів зростання (Шабашова, 2014), важливим є дослідження регіональних міських поселенських структур. Згідно гіпотези Дж. Зіпфа (Ціпфа), доповненою Ю. Медведковим «закон ранг – розмір» або «правило

Зіпфа-Медведкова», міста, що входять в єдину систему розселення, мають специфічну залежність між порядковим номером (рангом) та чисельністю населення міста за ступенем зменшення чисельності населення і 1.4, в даний рівняння (формула 1.3) (рис.1.14).

$$N_j = N_1 * j^{(-a)} \quad 1.3, \quad N_j = K * N_1 * j^{(-a)} \quad (1.4)$$

де N_j – людність j-го міста,
 N_1 – людність 1-го за
чисельністю населення міста
системи;
 $j^{(-a)}$ – коефіцієнт контрастності,
притаманний для певної
системи міст.

де N_j – людність j-го міста,
 N_1 – людність 1-го за чисельністю населення міста
системи;
j – номер міста за ступенем зменшення людності;
a – коефіцієнт міри контрастності в розмірах міста;
K – «коефіцієнт першості» головного міста, який
дорівнює відношенню C/N_1 , де C – людність головного
міста (найважливішого ринкового центру країни або
регіону), яка б теоретично повинна була бути при
дотриманні тенденції розподілу людності міст згідно
гіпотези Зіпфа [37]

Безумовно на це правило впливає багато факторів, що спотворює його, але все ж таки, така закономірність реальна. Доказом цього є численні роботи радянського (а потім американського) вченого – Ю. В. Медведкова, який трансформував рівняння Зіпфа (формула 1.4).

Доцільно використати логарифмічну шкалу на осі ординат, адже лінійна не відображає усіх числових розбіжностей. Такі дії допомагають показати чисельність міського населення міста та його ранг у лінійному вигляді. Шляхом потенціювання рівняння має ступеневу функцію $N_j = C * j^{(-k)}$, яке близьке до рівняння Зіпфа при $C=N_j$, $K=a=1$ (Сегіда & Венгрин, 2017).

Актуальність дослідження змін в ієрархічній структурі міст зумовлена, в першу чергу, необхідністю визначення їх ролі у функціонуванні суспільно-територіальної системи, здатності брати на себе функції провідних центрів соціально-економічного зростання. Динаміка міст відображає трансформацію економічних та політичних функцій, зміну сфер впливу та зовнішніх орієнтацій, що важливо враховувати при розробці заходів регіональної політики. Врахування принципів самоорганізації систем розселення в сфері регіонального розвитку дозволить уникнути

невдалого досвіду «вирівнювання регіонів», «справедливого розподілу» та більш ефективно використовувати властивості, притаманні міським системам.

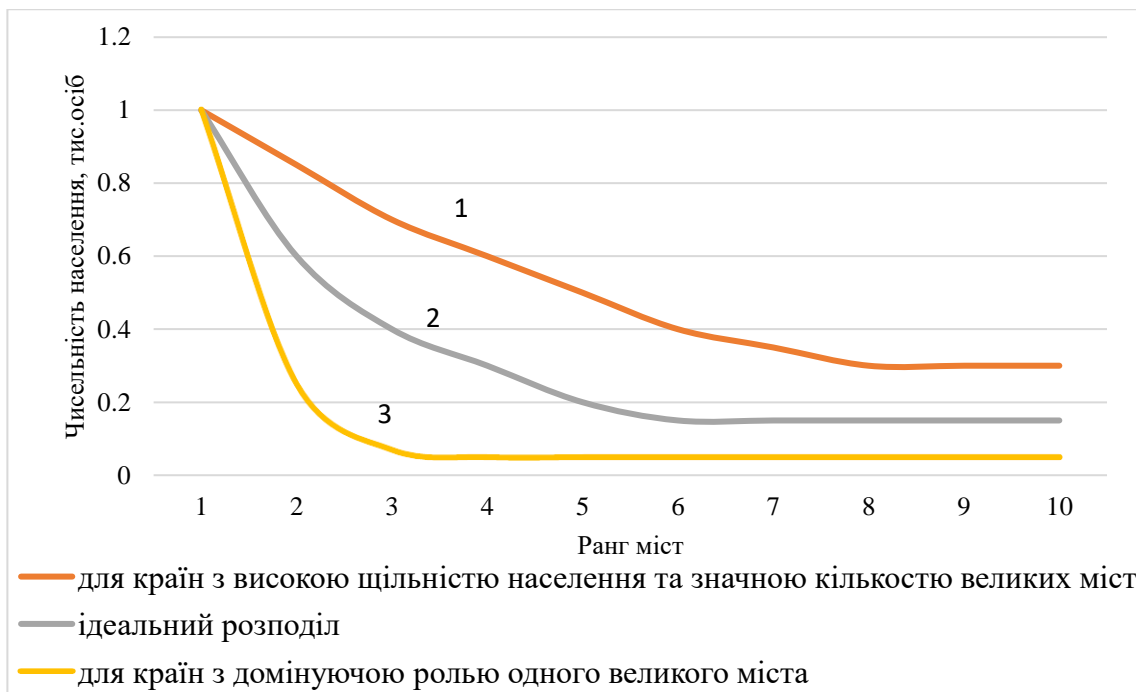

Рис. 1.14. Ідеальний розподіл міст за Зіпфом. Крива Зіпфа вказує закономірність співвідношення кількості великих (1), середніх (2) та малих(3) міст

Далі виконується синтез отриманих результатів. Групування областей здійснюється за особливостями урбанізаційних процесів за допомогою кластерного аналізу. Доречним є застосування методу об'єднання кластерів – метод Варда, який застосовують як метод дисперсійного аналізу для оцінки відстаней між досліджуваними об'єктами (класами, групами). Сутність даного методу полягає у мінімізації суми квадратів для будь-яких двох (гіпотетичних) кластерів, які формуються від сукупності окремих досліджуваних об'єктів до їх об'єднання та загального групування. Для визначення відстані використовується квадрат Евклідової відстані (Олійник & Степаненко, 2000).

Також проводиться типізація регіональних урбанізаційних процесів на основі встановлених їх часових і структурних особливостей. Типізація є

одним із видів систематизації, сутність якого полягає у розчленуванні і групуванні множини об'єктів за певними типізаційними ознаками на основі генералізованої ідеальної моделі (типу). Типізація дає змогу розкрити закономірності формування тих чи інших груп, виявити зміст та сутність досліджуваних об'єктів факторів які обумовили визначені тенденції. У даній роботі типізація виконується на основі групування областей за динамікою рівня урбанізації і чисельності міського населення, за співвідношенням реальної урбанізації та рівнем урбанізації, за показниками реальної урбанізації та її динаміки, за особливостями міського розселення і відповідності правилу «ранг – розмір». Відповідності до типізації були розроблені рекомендації з управління урбанізацією в регіонах України.

Враховуючи світову тенденцію до сталого розвитку, проблеми урбанізації, привернули увагу для пошуку рішень різні сфери, включаючи і науку. Для регулювання та контролю цього питання державні органи по всьому світу розробляють та впроваджують стратегії та плани розвитку міст, спрямовані на досягнення цілей сталого розвитку. Тому на шостому етапі відбувається оцінка спроби досягнення цілей сталого розвитку в регіонах України. Для оцінки ефективності стратегій розроблено низку індикаторів, які відображають сталість розвитку міст. До них відносять доступ до безпечного та недорогого житла, недорогих та екологічно сталих транспортних систем, відкритої для всіх та екологічно сталої урбанізації, збереження всесвітньої культурної та природної спадщини, зменшення збитків від природних лих, зменшення негативного екологічного впливу міст, забезпечення доступу до безпечних та відкритих для всіх зелених зон та громадських місць, підвищення якості планування національного та регіонального розвитку, здійснення комплексного підходу управління в містах та населених пунктах, сприяння найменш розвиненим країнам у будівництві стійких та міцних будівель (Войчук, 2018). Цей список не

обмежується лише цими індикаторами. Він може і має розширюватися або навпаки видаляти показники в залежності від короткострокових та довгострокових планів сталого розвитку міста. Доцільно розрахувати індексу сталого розвитку міста (Войчук, 2018), враховуючи всі відібрані нами індикатори (додаток Е):

$$I_{sum} = \frac{1}{21} (\sum_{j=1}^9 I_j^{soc} + \sum_{j=1}^7 I_j^{econ} + \sum_{j=1}^5 I_j^{ecol}), \quad (1.5)$$

де інтегральний індекс соціальних передумов сталого розвитку міста:

$$I_{soc} = \frac{1}{9} (\sum_{j=1}^9 I_j^{soc}), \quad (1.6)$$

інтегральний індекс економічних передумов сталого розвитку міста:

$$I_{econ} = \frac{1}{7} (\sum_{j=1}^7 I_j^{econ}), \quad (1.7)$$

інтегральний індекс екологічних передумов сталого розвитку міста:

$$I_{ecol} = \frac{1}{5} (\sum_{j=1}^5 I_j^{ecol}). \quad (1.8)$$

Враховуючи те, що всі індикатори, які формують індекси, мають різні фізичні величини, інтерпретації, змінюються в різних діапазонах та мають різну спрямованість, необхідно привести їх до нормованого (стандартизованого) виду за наступними формулами. При цьому вважаємо, що вони будуть вимірюватися за N-бальною шкалою, де $N=1$.

Якщо показник X_j є стимулятором, тобто його зв'язок з відповідним індикатором I розвитку міста прямий (чим більше значення X_j , тим кращий стан підсистеми), то його стандартизоване значення I_j розраховується за формулою:

$$I_j = \frac{x_j - x_{min}}{x_{max} - x_{min}}, \quad (1.9)$$

де x_{min} – мінімальне значення j -го показника, а x_{max} – максимальне значення j -го показника.

Якщо показник x_j є дестимулятором, тобто його зв'язок з відповідним індикатором розвитку міста I обернений (чим більше значення x_j , тим стан

підсистеми гірше), то його стандартизоване значення I_j розраховується за формулою:

$$I_j = 1 - \frac{x_j - x_{min}}{x_{max} - x_{min}}, \quad (1.10)$$

де x_{min} – мінімальне значення j -го показника, а x_{max} – максимальне значення j -го показника.

Така нормалізація забезпечує інформаційну односпрямованість індикаторів, при цьому їхні змінювання відбуватимуться у діапазоні від 0 до 1. Найгірші значення індикаторів з точки зору сталого розвитку міста відповідатимуть числовим значенням близьким до 0, а найкращі – будуть наближуватися до 1 (Войчук, 2018). Ця методика вирахування індексу сталого розвитку міста не є універсальною. Але дана практика дозволяє використовувати індикатори, які безпосередньо актуальні для конкретного міста і розкривають його три складові: економічні, соціальні та екологічні характеристики. Далі зроблена спроба оцінити рівень сталої урбанізації в регіонах України на координатній осі за двома ключовими параметрами: рівнем урбанізації та оцінкою сталого розвитку (рис. 1.10).

Оскільки попередні етапи дослідження базувалися переважно на довоєнних характеристиках урбаністичних процесів, доцільним є аналіз трансформацій урбанізованих просторів України в умовах сучасних викликів. У зв'язку з цим на четвертому етапі здійснюється дослідження вимушеної міграції, зокрема процесів розселення мігрантів у містах. Окрему увагу приділено оцінці впливу мігрантів на функціонування міських систем та аналізу їхньої інтеграції у приймаючі громади з порівнянням досвіду України, країн Європейського Союзу та Канади. Далі проводиться аналіз просторових трансформацій урбанізованих територій, спричинених воєнними діями, з акцентом на зміни функціональної структури та організації міського простору. Окремим напрямом стало

дослідження процесів відновлення урбанізованих просторів у країнах Європи та узагальнення відповідних механізмів для України.

На п'ятому етапі розглянуто питання міської стійкості як ключового чинника забезпечення сталого розвитку в умовах сучасних викликів на прикладі міста Харків. Що дозволяє узагальнити основні проблеми та перспективи впровадження принципів сталої урбанізації для відновлення урбанізованих просторів України.

На нашу думку, дані методи дослідження допомагають дуже широко розкрити урбанізаційні простори; їх застосування сприяє деталізації дослідження і отримання достовірних, науково обґрунтованих результатів. В даній роботі ми не розглядаємо Автономну Республіку Крим та території Донецької й Луганської області через брак даних.

Висновки до розділу 1

1. Понятійно-термінологічний апарат дослідження складають такі поняття: «урбанізація», «урбанізованість», «субурбанізація», «рурбанізація», «дезурбанізація», «місто», «агломерація», «мегаполіс», «міський простір», «урбанізований простір», «урбаністичний простір». Виявлені чинники, що впливають на розвиток міст – історичний, соціально-економічний, природний та інші. Охарактеризовані етапи розвитку урбанізації, а саме: субурбанізація, рурбанізація, дезурбанізація. Розглянуто сучасні форми урбанізації. Історично обумовлене формування урбанізованого розселення у такій послідовності: міські поселення – місто – міський вузол – агломерація – урбанізований район – урбанізована зона (мегаполіс). Наведені види агломерацій за кількістю ядер (моноцентричні та поліцентричні).
2. Еволюція урбаністичних досліджень свідчить про поступовий перехід від розгляду міста як окремого поселення до розуміння його як складної багаторівневої соціально-економічної та просторової системи. Українська суспільна географія також пройшла етапи від описових досліджень міських поселень до аналізу агломерацій, субурбанізації, просторової трансформації та міської стійкості в умовах полі криз і війни. Особливої актуальності набули питання урбіциду, внутрішньої міграції, адаптації громад та формування «виникаючої резильєнтності» українських міст. Водночас сучасні теоретичні підходи до сталого розвитку урбанізованих територій акцентують на необхідності інтеграції економічних, соціальних та екологічних компонентів міського розвитку, що знайшло відображення у міжнародних документах і Цілі сталого розвитку №11. Проведений аналіз засвідчив недостатню розробленість питання взаємозв'язку між динамікою урбанізаційних процесів і досягненням сталого розвитку, що

обумовлює необхідність подальших комплексних досліджень урбанізованих просторів України в умовах сучасних трансформацій і воєнних викликів.

3. Урбанізований простір як об'єкт суспільно-географічного дослідження є складною соціогеосистемою, у межах якої поєднуються економічні, соціальні, екологічні процеси. Дослідження якого потребує комплексного підходу, оскільки урбанізований простір охоплює не лише міста, а й пов'язані з ними території, інтегровані транспортними, виробничими, сервісними та інформаційними зв'язками, що супроводжується екологічними ризиками, інфраструктурним перевантаженням і просторовими диспропорціями.
4. Концепції сталої урбанізації та міської стійкості формують основу дослідження розвитку міст в умовах сучасних викликів. Урбанізація не є позитивним або негативним процесом, а її вплив визначається здатністю міських систем забезпечувати баланс між економічним, екологічним та соціальним розвитком. Удосконалено поняття «стала урбанізація», як процес урбанізаційного розвитку території, що визначається співвідношенням рівня урбанізації та індексу сталого розвитку, дозволило виділити 4 типи сценарії розвитку. Запропоновані сценарії сталої, несталої урбанізації та стійкої та нежиттєздатної контрурбанізації дозволяють оцінити ефективність управління урбанізаційними процесами та визначити ризики деградації міського середовища. Водночас концепція міської стійкості акцентує увагу на здатності міст адаптуватися до кризових умов, зберігати функціональність і трансформуватися відповідно до нових викликів. Особливого значення це набуває для України в умовах повномасштабної війни, коли стійкість міст залежить не лише від стану інфраструктури чи систем управління, а й від гнучкості громад, ефективності локальних рішень та здатності до швидкої адаптації.

Запропонована методологія дослідження, що поєднує моніторинг змін, оцінку потреб населення, SWOT-аналіз і систему коротко- та довгострокових рішень, створює підґрунтя для формування практичних механізмів відновлення та забезпечення сталого розвитку українських міст у післявоєнний період.

5. Застосована методологія дослідження дозволила комплексно проаналізувати урбанізаційні простори в Україні через поєднання загальнонаукових та конкретнонаукових підходів. Послідовність етапів забезпечила системне вивчення просторових, структурних і часових особливостей розвитку урбанізованих просторів (від формування теоретико-методологічної бази до оцінки сталої урбанізації та міської стійкості). Використання показників рівня урбанізації, реальної урбанізації, правила «ранг – розмір», кластерного аналізу та сталої урбанізації дало змогу виявити регіональні відмінності урбанізаційних процесів, визначити типи розвитку систем розселення та оцінити ефективність стратегій сталого розвитку.

РОЗДІЛ 2. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА УРБАНІЗОВАНИХ ПРОСТОРІВ В УКРАЇНІ

2.1. Часові та територіальні особливості урбанізаційних процесів

На початковому етапі урбанізації, для якого притаманне прискорене зростання великих (головних) міст за рахунок малих і, особливо, середніх, не перебуває жоден регіон України (рис. 2.1).

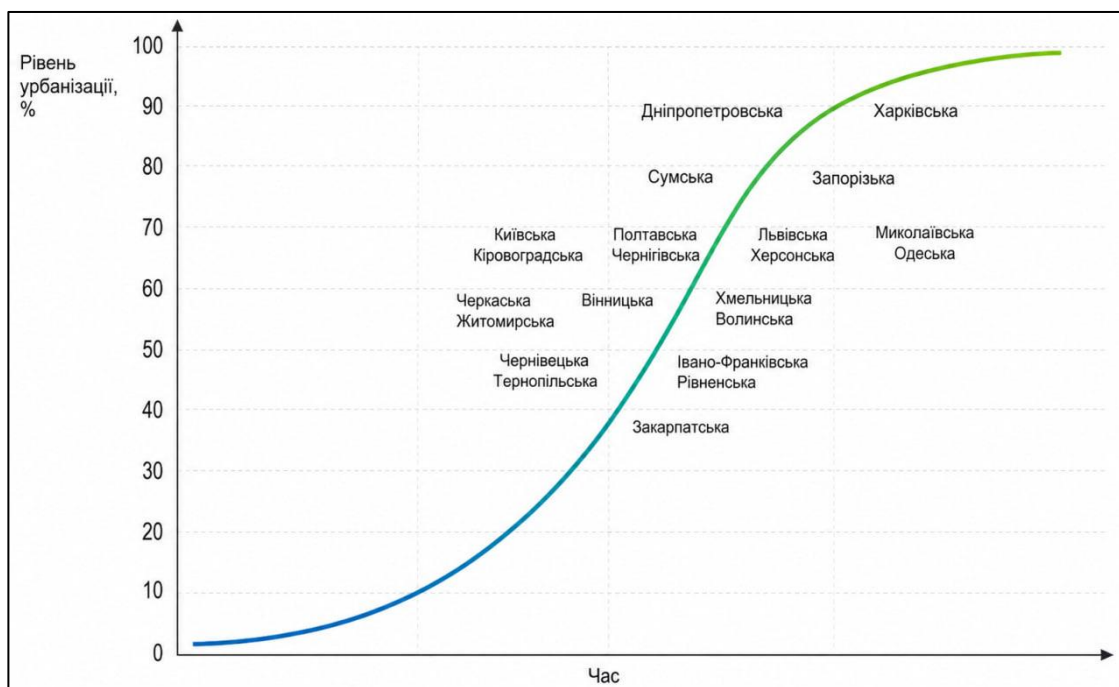

Рис. 2.1. Регіони України на S-кривій урбанізації
(побудовано автором за даними (Офіційний сайт Державної служби
статистики України))

Переважає більшість областей на середній стадії урбанізаційного розвитку. Для неї характерне зростання популярності міського способу життя, що зумовлює міграційні переміщення населення із сільської місцевості до міст. Унаслідок цього збільшується як чисельність, так і частка міського населення. Водночас у сільській місцевості зберігається позитивний природний приріст, прикладом чого є Закарпатська область. Формування міських агломерацій спостерігається у Вінницькій, Черкаській, Хмельницькій, Житомирській та Волинській областях.

Передусім зростання міст відбувається за рахунок міграцій із сільської місцевості, що, відповідно, призводить до поступового скорочення чисельності сільського населення.

Випереджальний розвиток приміських зон порівняно з ядрами міст, які набувають підвищеної міграційної привабливості, характерний для Полтавської, Київської, Кіровоградської, Чернігівської, Львівської, Херсонської, Миколаївської та Одеської областей (60–70%). Це свідчить про розвиток процесів субурбанізації, наслідком яких є зменшення чисельності населення у великих містах.

На завершальній стадії рівень урбанізації перевищує 70%. За цих умов чисельність сільського населення зростає, однак спосіб життя стає максимально наближеним до міського. Відбувається уповільнення зростання головних міст, натомість посилюється концентрація населення на позаагломераційних територіях, що супроводжується процесами деконцентрації міського населення. До цієї групи належать Харківська, Дніпропетровська, Сумська та Запорізька області. На рис. 2.2. наведено рівень урбанізації та динаміку його змін у регіонах України.

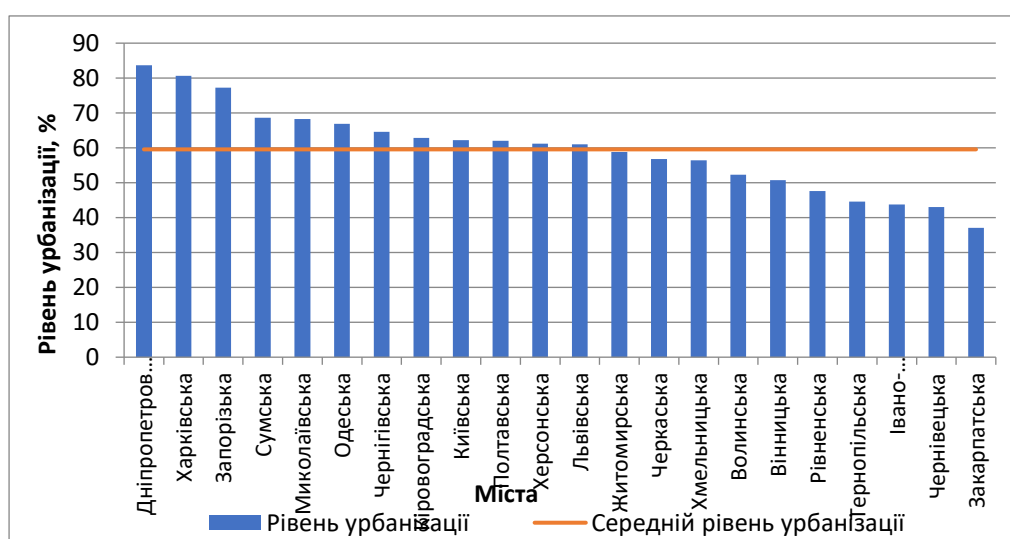

Рис. 2.2. Розподіл областей України за рівнем урбанізації, 2022 рік (побудовано автором за даними Офіційний сайт Державної служби статистики України)

Рис. 2.3. Групування областей України за динамікою рівня урбанізації (побудовано автором за даними додатка А)

Найвищі показники урбанізації характерні для Дніпропетровської, Харківської та Запорізької областей (рис. 2.3), що пояснюється специфікою їх історико-економічного розвитку, а також концентрацією в цих регіонах провідних культурних, освітніх і трудових центрів України. Рівень урбанізації в регіонах Західної України є нижчим за середній по країні. Це пов'язано зі значними масштабами трудової міграції за кордон та слабшим тяжінням населення до великих міст порівняно з центральними і східними регіонами. Унаслідок цього питома вага міського населення залишається стабільною.

Проаналізувавши графіки динаміки рівня урбанізації для всіх областей України (додаток А), можна виокремити дев'ять типів розвитку урбанізаційних процесів (табл. 2.1.):

- зростання чисельності міського населення при одночасному підвищенні рівня урбанізації;
- стабільна чисельність міського населення за умов зростання рівня урбанізації;
- скорочення міського населення при зростанні рівня урбанізації;
- зростання міського населення за стабільного рівня урбанізації;
- стабільність як чисельності міського населення, так і рівня урбанізації;
- зменшення чисельності міського населення при незмінному рівні урбанізації;
- зростання міського населення за умов зниження рівня урбанізації;
- стабільна чисельність міського населення при зниженні рівня урбанізації;
- одночасне скорочення міського населення та зниження рівня урбанізації.

Водночас в Україні представлені не всі зазначені типи (рис. 2.4). Найпоширенішою є група регіонів, для яких характерне зменшення

чисельності населення при зростанні рівня урбанізації. До цієї групи належать Житомирська, Кіровоградська, Сумська, Миколаївська, Дніпропетровська, Запорізька, Полтавська та Чернігівська області (рис. 2.5).

Таблиця 2.1.
Групування областей України за рівнем урбанізації
(побудовано автором за даними додатку А)

Рівень урбанізації	Збільшується	Стабільний	Зменшується
Міське населення			
Збільшується	Київська, Волинська, Івано-Франківська області		
Стабільне	Херсонська, Львівська, Черкаська, Тернопільська, Хмельницька, Вінницька, Харківська області	Закарпатська область	
Зменшується	Житомирська, Миколаївська, Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська, Чернігівська, Сумська, Полтавська області		Рівненська, Одеська Області

У більшості зазначених областей у віковій структурі населення переважають особи працездатного та пенсійного віку, що зумовлює загальне скорочення чисельності населення. Водночас рівень урбанізації в цих регіонах є доволі високим (понад 60 %), що пояснюється історично сформованою концентрацією великих промислових центрів у містах.

Наступну групу становлять області, для яких характерне зростання рівня урбанізації за умов стабільної чисельності міського населення (рис. 2.6). До неї належать Вінницька, Львівська, Тернопільська, Черкаська, Хмельницька та Харківська та Херсонська області. Така ситуація зумовлена концентрацією населення переважно в одному домінуючому міському центрі, де зосереджені робочі місця, освітні установи та інша інфраструктура. За відносно стабільних демографічних процесів це призводить до незмінності чисельності міського населення.

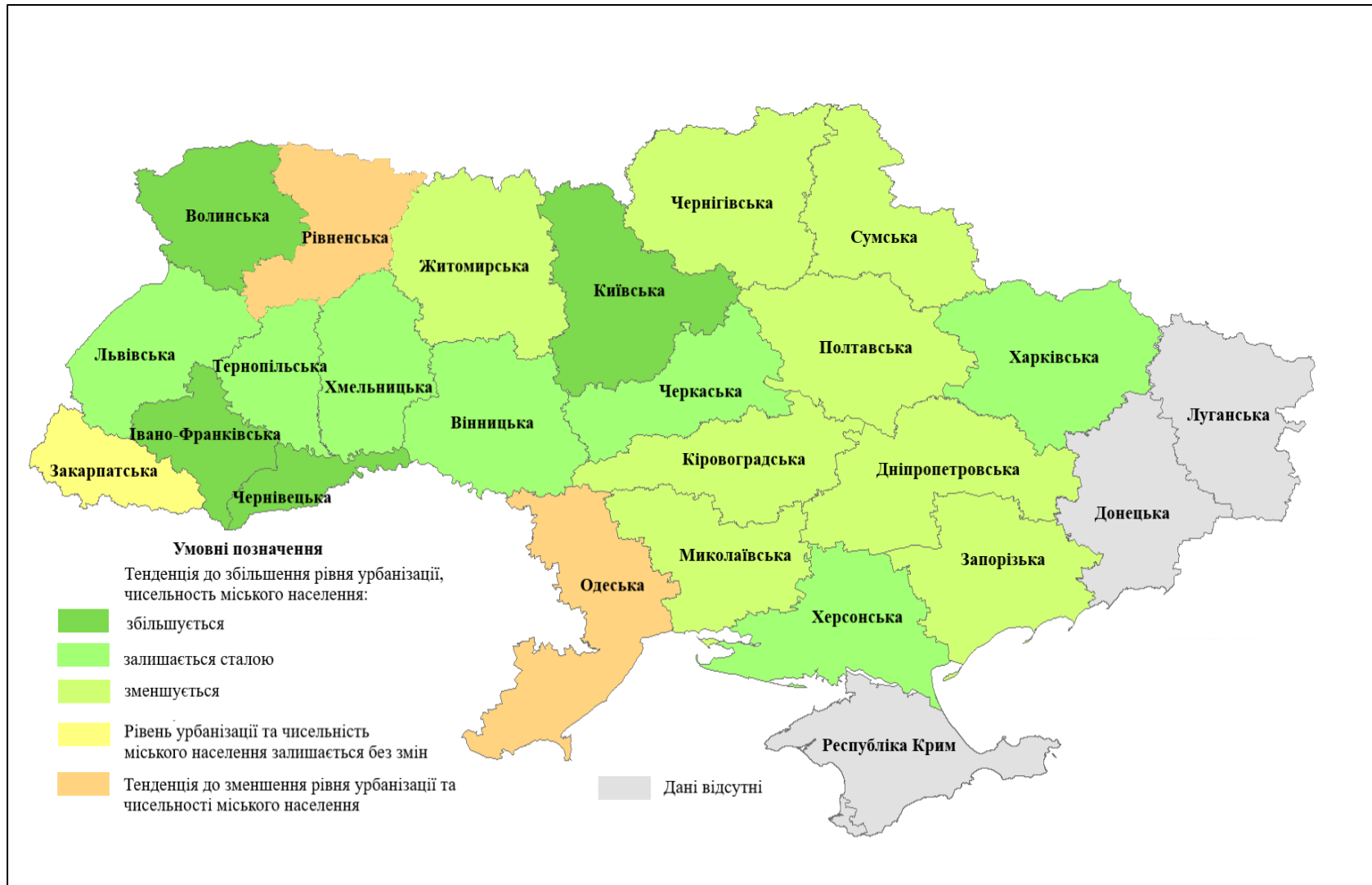

Рис. 2.4. Групування областей України за динамікою рівня урбанізації (побудовано автором за даними таблиці 2.1.)

Для Київської, Волинської та Івано-Франківської областей характерне одночасне зростання чисельності міського населення та рівня урбанізації (рис. 2.7). У цих регіонах відбувається активне переміщення сільського населення до малих, середніх і великих міст. Процес розселення має відносно рівномірний характер, без надмірного навантаження на окремі центри, що забезпечує помірний рівень урбанізації в межах 44–62 %.

Рис. 2.5. Динаміка рівня урбанізації в Сумській області, 2001-2022 рр. (побудовано автором за даними Офіційний сайт Державної служби статистики України)

Рис. 2.6. Динаміка рівня урбанізації в Тернопільській області, 2001-2022 рр. (побудовано автором за даними Офіційний сайт Державної служби статистики України)

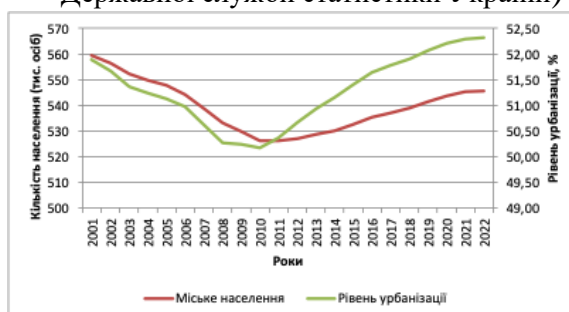

Рис. 2.7. Динаміка рівня урбанізації в Волинській області, 2001-2022 рр. (побудовано автором за даними Офіційний сайт Державної служби статистики України)

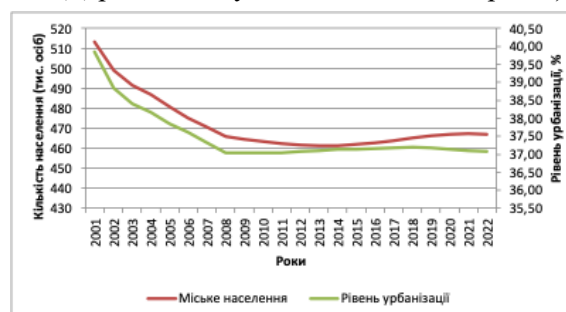

Рис. 2.8. Динаміка рівня урбанізації в Закарпатській області, 2001-2022 рр. (побудовано автором за даними Офіційний сайт Державної служби статистики України)

Рис. 2.9. Динаміка рівня урбанізації в Рівненській області, 2001-2022 рр. (побудовано автором за даними Офіційний сайт Державної служби статистики України)

В Закарпатській області чисельність міського населення і рівень урбанізації залишається стабільним (рис. 2.8). Тут спостерігається зростання чисельності населення внаслідок природного руху (як сільській так і міській місцевості), тому рівень урбанізації становить 37%.

Рівненська та Одеська області характеризуються зменшенням чисельності міського населення і рівнем урбанізації (рис. 2.9). Для Рівненської області, як і для Закарпатської характерний додатній природний приріст, це пояснюється позитивними тенденціями демографічного процесу в сільській місцевості. Рівень урбанізації становить 47%.

Урбанізація – процес, який характеризується, насамперед, високими темпами зростання кількості і частки міського населення. Водночас її аналіз потребує врахування ширшого спектра показників, які охоплюють як міське, так і сільське населення, а також відповідні території. Це зумовлено тим, що сама по собі частка міського населення відображає не стільки рівень поширення «міського» способу життя чи розвитку культури й суспільного інтелекту, скільки ступінь концентрації промислового виробництва.

Для оцінки сучасного стану урбаністичного розвитку було проаналізовано показники за 2010 і 2020 роки. Доцільним є їх розгляд у поєднанні двох індикаторів – реальної та фактичної (офіційної) урбанізації, що дає змогу виявити розбіжності між ними. Встановлено, що різниця між максимальними та мінімальними значеннями цих показників є суттєвою: зокрема, у 2010 році коефіцієнт реальної урбанізації становив 3,13, тоді як офіційної – 6,13. У 2020 році ця різниця практично не змінилася і також дорівнювала близько 3. Водночас відбулися зміни у регіональному лідерстві: міста, які займали провідні позиції у 2010 році, згодом поступилися іншим. Так, у 2020 році найвищий рівень урбанізації було

зафіксовано в Дніпропетровській області, де показники офіційної та реальної урбанізації збігалися (рис. 2.10).

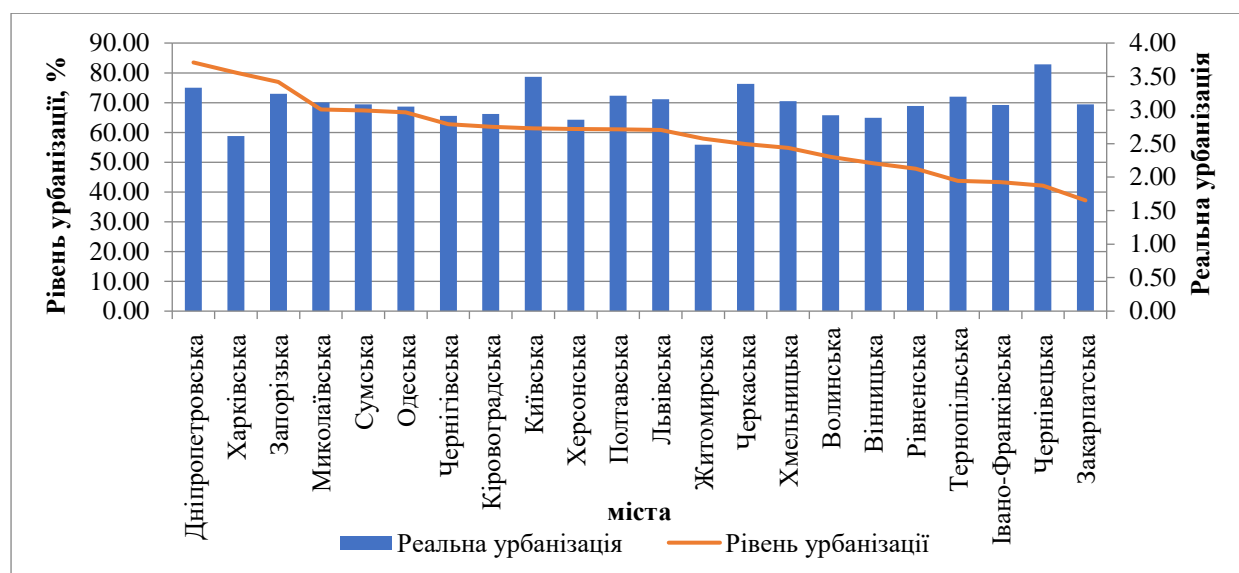

Рис. 2.10. Розподіл областей України за рівнем реальної урбанізації, 2010 рік (побудовано автором за даними додатку Б)

У цьому регіоні сформувався один із найпотужніших промислових осередків України. Водночас Харківська область також вирізняється: рівень реальної урбанізації тут істотно нижчий за офіційний показник. Для решти областей країни характерна спільна закономірність — фактичний рівень урбанізації перевищує офіційно зафіксований. Така ситуація свідчить про відчутний розрив між формальними статистичними даними та реальним рівнем культурного й інтелектуального розвитку регіонів. У 2020 році до найбільш урбанізованих за фактичними показниками належали Дніпропетровська, Чернівецька, Запорізька та Київська області (рис. 2.11).

Але в двох перших регіонах офіційні показники урбанізації значно вищі за реальну. До таких регіонів відноситься Житомирська область. Тут реальна урбанізація міста значно менша за офіційний показник. У 2020 році спостерігається гарна тенденція в порівнянні з 2010 роком, адже стало більше регіонів, де обидва показники збігаються.

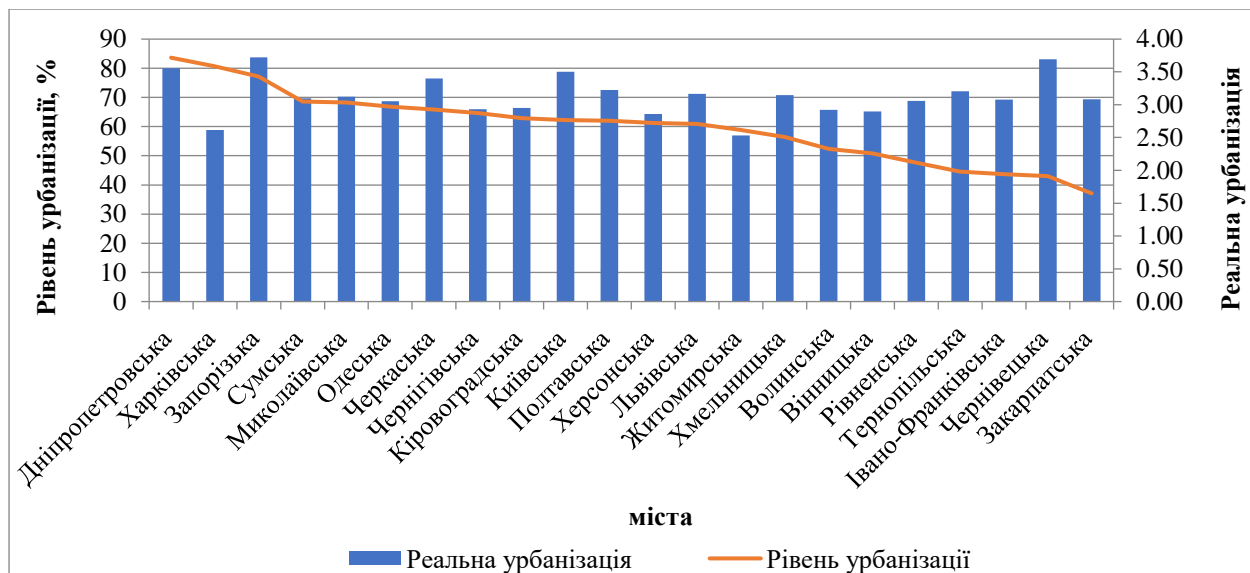

Рис. 2.11. Розподіл областей України за рівнем реальної урбанізації, 2020 рік (побудовано автором за даними додатку Б)

До них належать такі регіони, як Сумська, Миколаївська, Одеська, Чернігівська області. Усі інші області України мають спільну тенденцію: рівень урбанізації значно нижчий, ніж обрахована реальна урбанізація. Середній показник офіційного рівня урбанізації за 10 років в Україні майже не змінився. При цьому індекс реальної урбанізації значно зменшився. Це можна пояснити розвитком малих та середніх міст в регіонах. Адже при розрахунку враховується частка міст з населенням більше 100 тисяч осіб у міському населенні та частка міст у загальній кількості міських поселень. Як ми з'ясували реальна урбанізація та офіційна відрізняються в два рази. Як бачимо в лідерах та аутсайдерах знаходяться різні регіони. Тому доцільно класифікувати кількісні показники урбанізаційних процесів таким чином (таблиця 2.2). Як бачимо в Україні представлені не всі групи (рис. 2.12).

Високі значення індексу реальної урбанізації спостерігаються лише у трьох регіонах України. Зокрема, у Дніпропетровській області показник реальної урбанізації є нижчим за офіційний, що свідчить про відносно збалансовану систему розселення міського населення. Натомість у

Запорізькій та Чернівецькій областях реальна урбанізація перевищує офіційні значення. У випадку Чернівецької області це можна пояснити невеликою площею території, тоді як у Запорізькій області такі показники зумовлені домінуванням одного великого міста.

Таблиця 2.2
Типізація областей України за показником реальної урбанізації та його динамікою (побудовано автором за даними додатку Б)

Тенденція зміни реал. урб. Індекс реал. урб.	Збільшується	Стабільна	Зменшується
більше 3,5	Чернівецька, Запорізька		Дніпропетровська
3 – 3,5	Рівненська, Івано- Франківська, Закарпатська, Хмельницька, Львівська, Тернопільська, Полтавська, Черкаська, Київська	Одеська, Миколаївська, Сумська	
менше 3	Кіровоградська, Волинська, Вінницька, Херсонська	Чернігівська	Харківська, Житомирська

Найчисельнішою є група регіонів із середнім рівнем індексу реальної урбанізації. У більшості з них офіційний показник перевищує розрахований (Івано-Франківська, Рівненська, Хмельницька, Закарпатська, Тернопільська, Львівська, Черкаська, Полтавська, Київська області). Водночас в Одеській, Миколаївській та Сумській областях значення реальної та офіційної урбанізації практично збігаються.

До групи з низьким рівнем індексу реальної урбанізації, але з перевищенням його відносно офіційних показників, належать Кіровоградська, Волинська, Вінницька та Херсонська області. У Чернігівській області значення реальної та офіційної урбанізації є однаковими, тоді як у Харківській і Житомирській областях реальна урбанізація поступається офіційній.

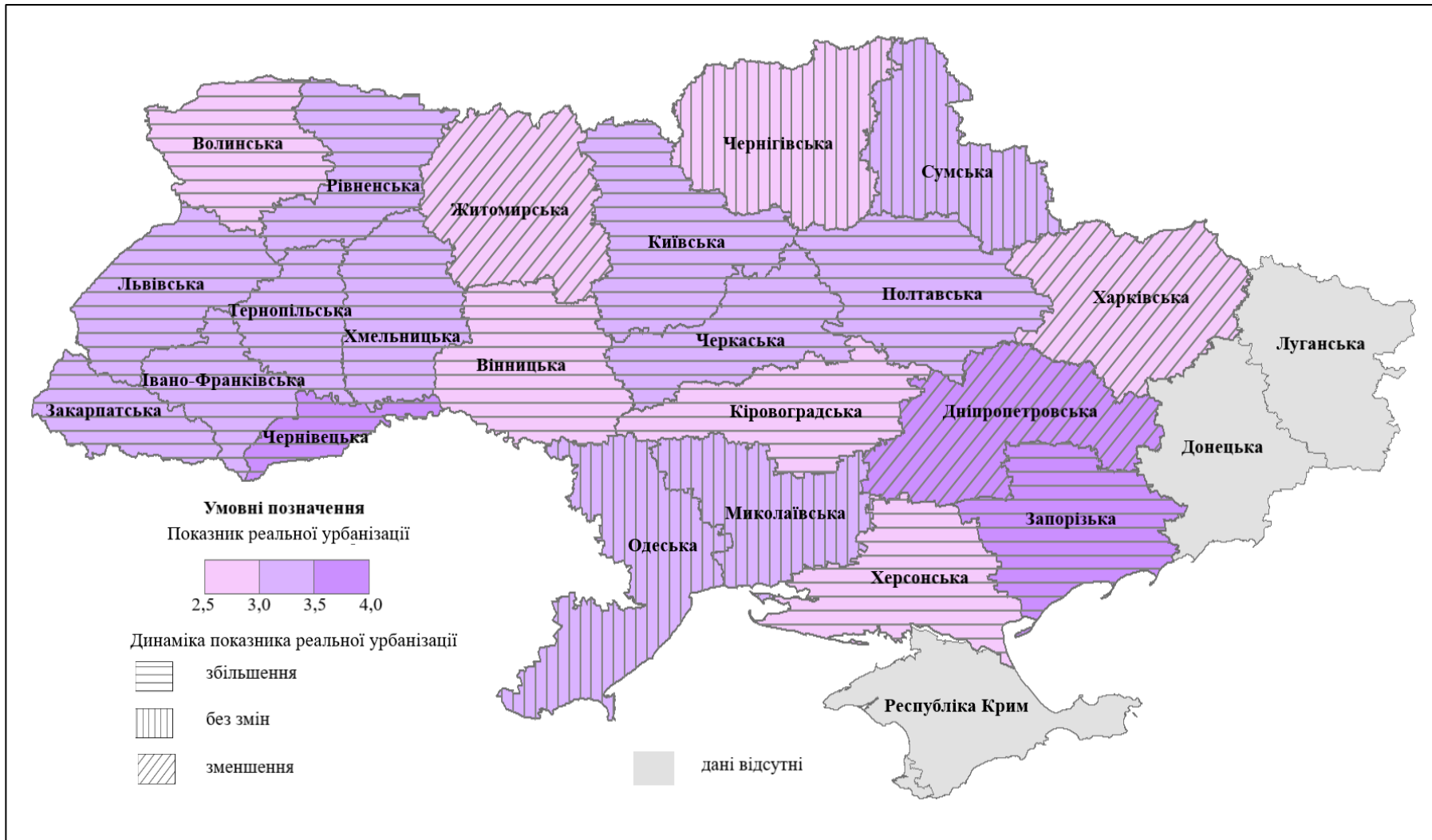

Рис. 2.12. Групування областей України за показником реальної урбанізації та його динамікою (побудовано автором за даними таблиці 2.1.2.)

Важливо зазначити, що зі зростанням густоти міських поселень скорочується відстань між ними, що розширює можливості населення, зокрема сільського, у доступі до «міських» послуг. Таким чином, вища концентрація міських поселень і краща доступність інфраструктури є важливими ознаками реальної урбанізації з позиції задоволення потреб населення. Водночас доцільно проаналізувати співвідношення між реальною та офіційною урбанізацією (табл. 2.3), оскільки в Україні представлені не всі типи таких співвідношень (рис. 2.13).

Таблиця 2.3
Групування областей України за показниками рівня урбанізації та реальної урбанізації (побудовано автором за даними додатку Б)

Рівень урбанізації	Більше 90-70%	69-50%	Менше 49-30%
Реал. урбанізація			
Більше 3,5	Дніпропетровська, Запорізька області		Чернівецька Область
3-3,5		Львівська, Черкаська, Хмельницька, Миколаївська, Київська, Сумська, Полтавська, <u>Одеська Черкаська</u> області	Тернопільська, Рівненська, Івано-Франківська, Закарпатська області
Менше 3	Харківська область	Чернігівська, Житомирська, Кіровоградська, Волинська, Херсонська, Вінницька Области	

До першої групи належать Дніпропетровська та Запорізька області. Райони характеризуються високим рівнем офіційної та реальної урбанізації. Високоурбанізованим районом з низьким рівнем реальної урбанізації є Харківська область.

Багаточисленною є група з середньоурбанізованими регіонами та з середнім рівнем реальної урбанізації – це Черкаська, Одеська, Полтавська, Сумська, Київська, Миколаївська, Хмельницька, Черкаська, Львівська

Рис. 2.13. Групування областей України за показниками рівня урбанізації та реальної урбанізації, 2020 р.

(побудовано автором за даними таблиці 2.3)

області. Вінницька, Херсонська, Волинська, Кіровоградська, Житомирська. Чернігівська області – середньоурбанізовані з низьким рівнем реальної урбанізації. Низькоурбанізованим регіоном з високим рівнем реальної урбанізації є Чернівецька область.

Для останньої групи характерний низький рівень урбанізації та середній рівень реальної урбанізації. До неї потрапили такі області: Тернопільська, Рівненська, Івано-Франківська, Закарпатська.

2.2. Міське розселення та ієрархічна структура міст

Дослідження змін в ієрархічній структурі міст, зумовлена, в першу чергу, необхідністю визначення їх ролі у функціонуванні суспільно-територіальної системи, здатності брати на себе функції провідних центрів соціально-економічного зростання. Динаміка міст відображає трансформацію економічних та політичних функцій, зміну сфер впливу та зовнішніх орієнтацій, що важливо враховувати при розробці заходів регіональної політики. Врахування принципів самоорганізації систем розселення в сфері регіонального розвитку дозволить уникнути невдалого досвіду «вирівнювання регіонів», «справедливого розподілу» та більш ефективно використовувати властивості притаманні міським системам.

Адміністративно-територіальний устрій Харківської області представлений обласним центром – м. Харків та 7 укрупнених районів: Богодухівський, Ізюмський, Красноградський, Куп'янський, Лозівський, Харківський і Чугуївський. Первинною ланкою місцевого самоврядування є територіальні громади, яких в області сформовано 56. Загалом в області налічується 17 міст, а також значна кількість селищ і сільських населених пунктів. Рівень урбанізації в області становить 80,2%.

До системи міського розселення регіону входять: місто-півторамільйонник Харків, два середні міста (Лозова та Ізюм із 500-

тисячною людністю кожен) та 14 малих міст. Міста Південне, Валки та Барвінкове мають чисельність населення меншу за 10 тисяч осіб та вибувають з категорії міст, проте вони ще мають адміністративний статус міста. В містах області відбувається значне коливання густоти населення майже в 10 разів. Максимальне значення спостерігається в обласному центрі 4151 осіб/км².

Аналізуючи графіки за правилом Зіпфа можна судити про розподіл міст і рівень сформованості системи міського розселення, в якій співіснують великі, середні, малі міста.. Спочатку розглянемо міста Харківської області за допомогою даного методу. Проаналізувавши чисельність населення міст області можна побачити, що найбільша концентрація населення у місті Харків.

Як згадували раніше, краще використовувати логарифмічну шкалу для дослідження міст регіону (рис. 2.18), саме цей метод дає можливість прослідкувати залежність між населенням міст та рангом.

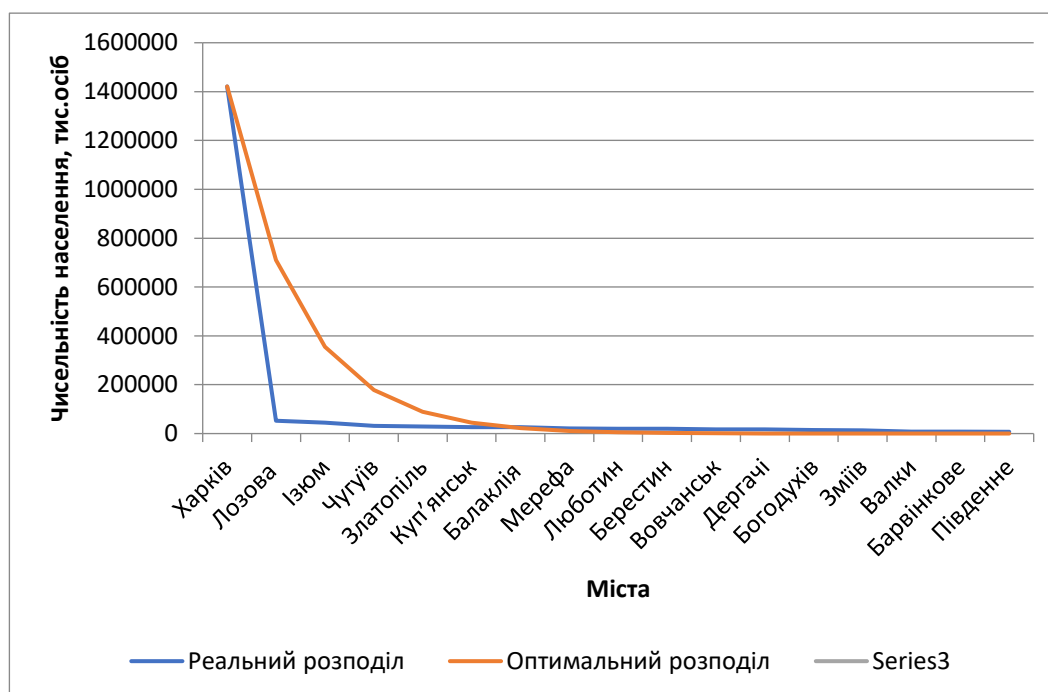

Рис. 2.18. Залежність чисельності населення та рангами міст Харківської області (побудовано за даними за даними Офіційний сайт Державної служби статистики України)

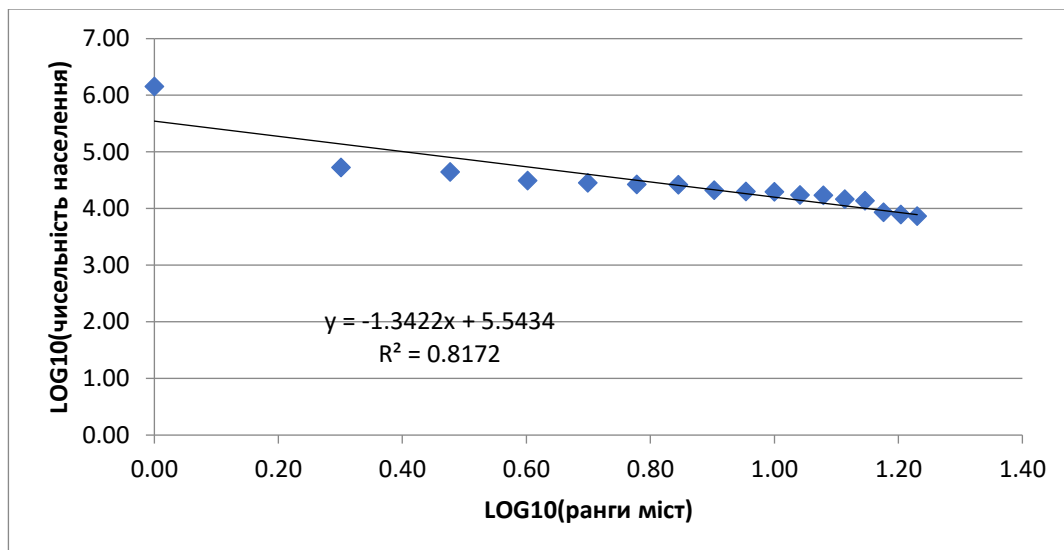

Рис. 2.19. Залежність чисельності населення та рангами міст Харківської області

Розраховавши теоретичну чисельність населення міста, з'ясували, що для Харківської області вона становить 3, 494. Відношення теоретичної та фактичної чисельності населення за рангом міста – 0,25. Ступінь контрастності для Харківської області становить -1,3422. Зазначене дозволяє обчислити теоретичну чисельність населення для міст (таблиці 2.4).

Проаналізувавши таблицю 2.4 видно, що фактичні показники значно відрізняються від розрахункових. Адже розвиток міст залежать від соціально-економічних чинників, що в меншій мірі проявлялося за часи командної економіки. Яскравий приклад Харківська область, де є лише одне велике місто, в якому сконцентрована основна частина міського населення та більше половини всього населення області (53,3%). Так м. Харків «перетягує» на себе основні функції. Друге за величиною місто області у 25 разів менше першого (1 421,1 тис. осіб у м. Харкові та 53,1 тис. осіб у м. Лозова)].

Таблиця 2.4.
Чисельність населення (фактична та теоретична за методом Зіпфа-Медведкова) та порядкові номери міст Харківської області, 2020 рік
(обчислено за даними Офіційний сайт Державної служби статистики України)

Місто	Чисельність населення (Н _j), тис.осіб	Порядковий номер (j)	Lg(H _j)	Lg(j)	Теоретична чисельність населення, тис.осіб	Відношення теоретичної та фактичної чисельності населення
Харків	1421125	1	6,15	0,00	349462,03	0,25
Лозова	53126	2	4,73	0,30	3107177,31	58,49
Ізюм	44079	3	4,64	0,48	1803085,62	40,91
Чугуїв	31018	4	4,49	0,60	1225528,96	39,51
Златопіль	28510	5	4,45	0,70	908345,27	31,86
Куп'янськ	26627	6	4,43	0,78	711170,75	26,71
Балаклія	26334	7	4,42	0,85	578253,02	21,96
Мерефа	21202	8	4,33	0,90	483371,58	22,80
Люботин	20001	9	4,30	0,95	412690,24	20,63
Берестин	19674	10	4,29	1,00	358268,39	18,21
Вовчанськ	17459	11	4,24	1,04	315247,20	18,06
Дергачі	17139	12	4,23	1,08	280499,07	16,37
Богодухів	14624	13	4,17	1,11	251926,43	17,23
Зміїв	13737	14	4,14	1,15	228073,83	16,60
Валки	8577	15	3,93	1,18	207902,07	24,24
Барвінкове	7840	16	3,89	1,20	190650,81	24,32
Південне	7319	17	3,86	1,23	175751,87	24,01

Адміністративно-територіальний устрій Дніпропетровської області представлений обласним центром – м. Дніпропетровськ та 7 районами: Дніпровський, Кам'янський, Криворізький, Нікопольський, Павлоградський, Самарівський і Синельниківський. У регіоні налічується близько 20 міст, а також значна кількість селищ і сільських населених

пунктів. Рівень урбанізації в області становить понад 80%. Система міського розселення області має поліцентричний характер. Провідну роль відіграють великі міста – Дніпро, Кривий Ріг і Кам’янське, які виступають ключовими промисловими та економічними центрами. До середніх міст належать Нікополь, Павлоград, Самар, а також інші міські поселення, що формують розвинену мережу розселення. Поряд із цим функціонує значна кількість малих міст. Густота населення в містах області становить 102,2 осіб/км² (Офіційний сайт Державної служби статистики України).

Не менш цікавим є графік залежності чисельності населення та рангами міст Дніпропетровської області, які підпорядковані Зіпфівській залежності (рис. 2.20.).

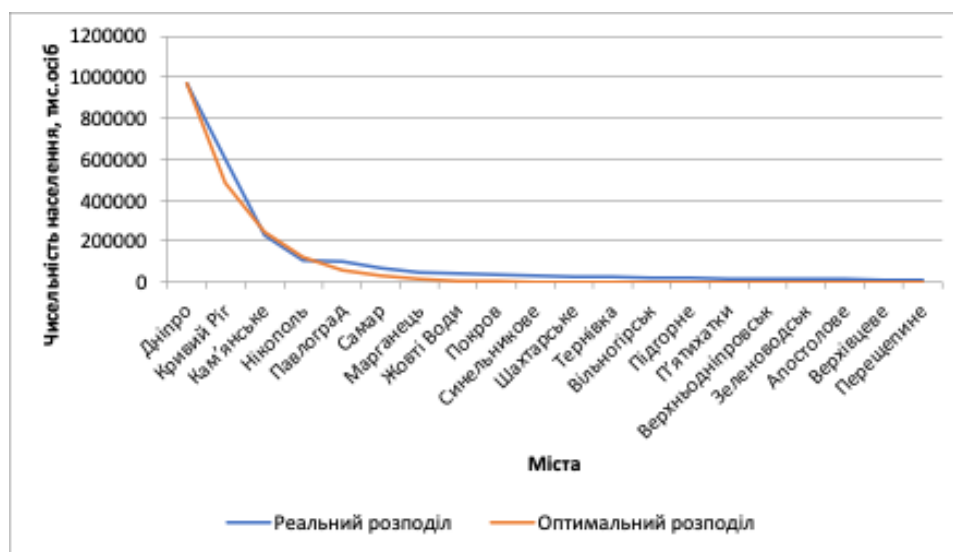

Рис. 2.20. Залежність чисельності населення та рангами міст Дніпропетровської області (побудовано за даними Офіційний сайт Державної служби статистики України)

Як і в попередньому випадку замінюємо лінійну шкалу логарифмічною (рис. 2.21). Коефіцієнт апроксимації максимально наближений до одиниці, що підтверджує підпорядкованість міст Дніпропетровської області праву Зіпфа.

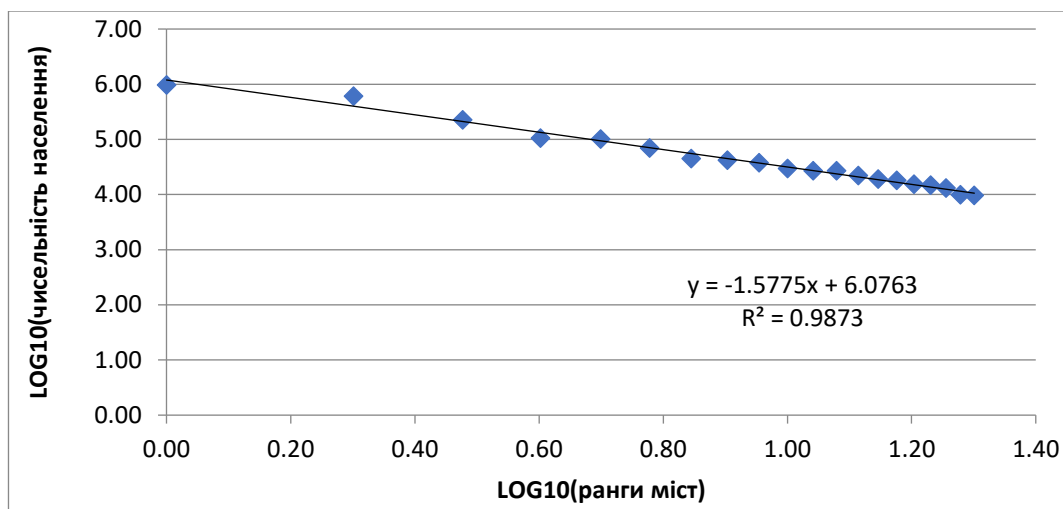

Рис. 2.21. Залежність чисельності населення та рангами міст Дніпропетровської області

Теоретичну чисельність міста, вона становить 5884908,70. Коефіцієнт першості системи міського розселення Дніпропетровської області становить 6,08. Ступінь контрастності для Дніпропетровської області становить $-1,5775$. Завдяки цим даним ми обчислили теоретичну чисельність населення для міст Дніпропетровщини (таблиці 2.5). Система міського розселення Дніпропетровської області майже відповідає кривій Зіпфа-Медведкова, адже формувалась як промисловий центр. В області переважає промислова форма розселення населення, мережа міського розселення є сформованою.

Система міського розселення Полтавської області представлена обласним центром – м. Полтава, а також великими промисловими й транспортними вузлами, серед яких Кременчук і Горішні Плавні. Крім них, до міської мережі регіону входить низка малих міст, що забезпечують міжрайонні адміністративні та господарські функції. Окремі міста, зокрема Зіньків, Глобине та Решетилівка, мають чисельність населення менше 10 тис. осіб, однак зберігають адміністративний статус міст. Для Полтавської області характерна помірна густота населення, яка становить близько 60,9 осіб на 1 км² (Офіційний сайт Державної служби статистики України).

Таблиця 2.5.

Чисельність населення (фактична та теоретична за методом Зіпфа-Медведкова) та порядкові номери міст Дніпропетровської області, 2022 рік (обчислено за даними Офіційний сайт Державної служби статистики України)

Місто	Чисельність населення (H _j), тис.осіб	Порядковий номер (j)	Lg(H _j)	Lg(j)	Теоретична чисельність населення, тис.осіб	Відношення теоретичної та фактичної чисельності населення
Дніпро	968502	1	5,99	0,00	5884908,70	6,08
Кривий Ріг	603904	2	5,78	0,30	1971809,30	3,27
Кам'янське	226845	3	5,36	0,48	1040114,02	4,59
Нікополь	105160	4	5,02	0,60	660678,38	6,28
Павлоград	101430	5	5,01	0,70	464637,81	4,58
Самар	69855	6	4,84	0,78	348502,69	4,99
Марганець	44980	7	4,65	0,85	273273,53	6,08
Жовті Води	42052	8	4,62	0,90	221368,22	5,26
Покров	37493	9	4,57	0,95	183832,45	4,90
Синельникове	29651	10	4,47	1,00	155682,48	5,25
Шахтарське	27099	11	4,43	1,04	133950,02	4,94
Тернівка	26961	12	4,43	1,08	116770,01	4,33
Вільногірськ	22079	13	4,34	1,11	102918,65	4,66
Підгорне	19138	14	4,28	1,15	91563,58	4,78
П'ятихатки	18140	15	4,26	1,18	82121,29	4,53
Верхньодніпровськ	15477	16	4,19	1,20	74172,08	4,79
Зеленоводськ	14792	17	4,17	1,23	67407,24	4,56
Апостолове	13069	18	4,12	1,26	61595,27	4,71
Верхівцеве	9948	19	4,00	1,28	56559,55	5,69
Перещепине	9639	20	3,98	1,30	52163,28	5,41

Розглянемо залежність чисельності населення та рангами міст Полтавської області (рис. 2.22). Графік не схожий на попередні: усі показники вищі за ідеальну модель Зіпфа. Лише одне місто (Горішні Плавні) вибивається з цієї тенденції.

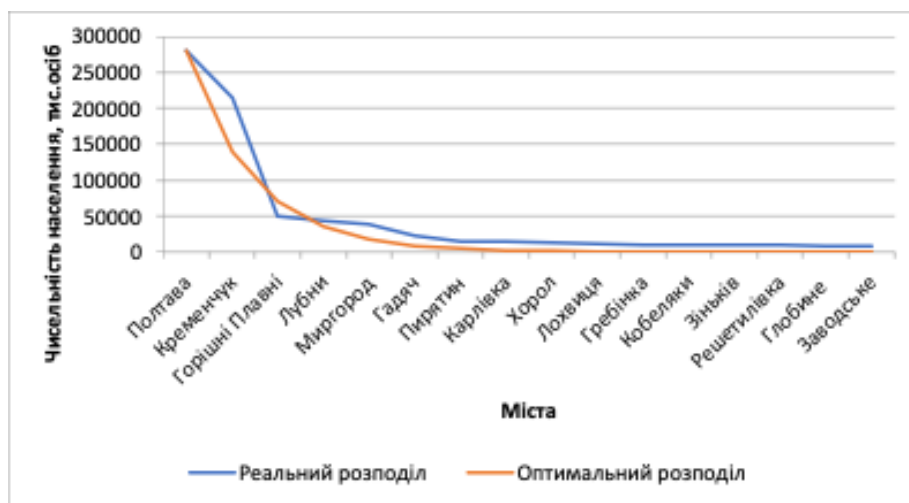

Рис. 2.22 Залежність чисельності населення та рангами міст Полтавської області (побудовано за даними (Офіційний сайт Державної служби статистики України))

Подивимось у лінійному вигляді на залежність чисельності населення міста та його рангом (рис. 2.23). Полтавська область має декілька великих міст, які беруть на себе основну функцію. Інші міста рівноцінні між собою. Розрахована чисельність населення для міста Полтава ставить 5,4916. Коефіцієнт першості системи міського розселення Полтавської області становить 1,11. Ступінь контрастності для Полтавської області становить – 1,3954. Це дозволяє обчислити теоретичну чисельність населення для міст кожної з досліджуваних систем розселення (таблиці 2.6.).

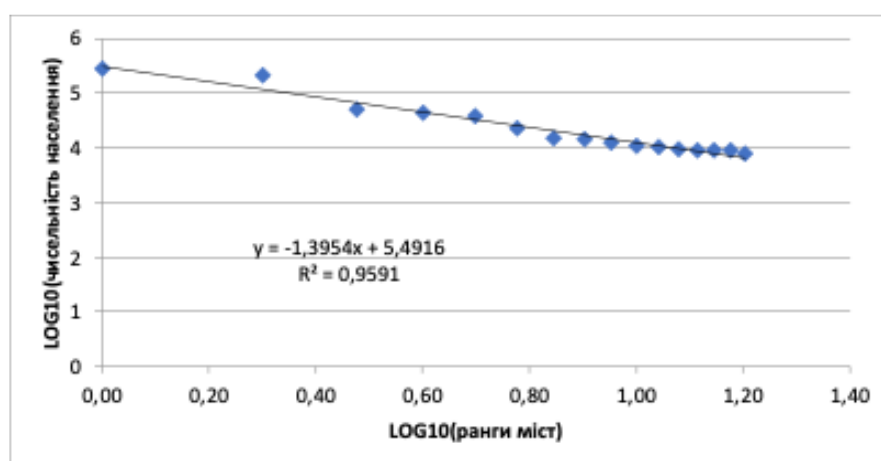

Рис. 2.23. Залежність чисельності населення та рангами міст Полтавської області

Таблиця 2.6.

Чисельність населення (фактична та теоретична за методом Зіпфа-Медведкова) та порядкові номери міст Полтавської області, 2022 рік (обчислено за даними Офіційний сайт Державної служби статистики України)

Місто	Чисельність населення (Н _j), тис.осіб	Порядковий номер (j)	Lg(N _j)	Lg(j)	Теоретична чисельність населення, тис.осіб	Відношення теоретичної та фактичної чисельності населення
Полтава	279593	1	5,45	0,00	310170,15	1,11
Кременчук	215271	2	5,33	0,30	583670,76	2,71
Горішні Плавні	49854	3	4,70	0,48	331474,55	6,65
Лубни	44089	4	4,64	0,60	221876,18	5,03
Миргород	37886	5	4,58	0,70	162510,88	4,29
Гадяч	22851	6	4,36	0,78	126006,50	5,51
Пирятин	14988	7	4,18	0,85	101619,11	6,78
Карлівка	14045	8	4,15	0,90	84343,85	6,01
Хорол	12540	9	4,10	0,95	71560,80	5,71
Лохвиця	11014	10	4,04	1,00	61776,77	5,61
Гребінка	10541	11	4,02	1,04	54083,63	5,13
Кобеляки	9465	12	3,98	1,08	47900,02	5,06
Зіньків	9168	13	3,96	1,11	42837,95	4,67
Решетилівка	9021	14	3,96	1,15	38629,41	4,28
Глобине	8955	15	3,95	1,18	35083,87	3,92
Заводське	7712	16	3,89	1,20	32062,41	4,16

Звісно розраховані показники значно відрізняються від фактичних (таблиця 2.4, 2.5, 2.6). Бо чисельність населення залежить від соціально-економічних чинників. Можна спостерігати відхилення розподілу міст в системі розселення від правила Зіпфа. В перш за все це пов'язано з особливостями господарського освоєння, економікою тощо. Значні відхилення від ідеально розподілу, згідно гіпотезі, існують у регіонах де сконцентрована основна частина міського населення. Тобто одне головне місто забирає на себе усі функції. Так яскравим прикладом цього є Харківська область. Дніпропетровська область більше відповідає правилу «ранг-розмір». Система розселення в цій області формувалася як

промисловий цент. Відповідно переважає промислова форма розселення населення, гарно сформована міська мережа населення. В Полтавській області крива проходить вище ідеального показника, що пояснюється двоцентричністю просторового розвитку регіону: обласний центр м. Полтава та економічно розвинутий м. Кременчук. Ці міста мають майже однакову чисельність населення та економічний розвиток. Завдяки аналізу міського розселення трьох областей (Харківська, Дніпропетровська, Полтавська) можна побачити, що правило «ранг-розмір» не є ідеальним, але при цьому його дуже гарно використовувати під час дослідження системи міського розселення. Адже воно дає змогу виявити диспропорції і ключові особливості регіонів, що може бути використаним під час розробки та удосконалення систем розселення регіону.

Судити про розподіл міст і про сформованість систем міського розселення, в якій співіснують великі, середні та малі міста і за наявності відповідних статистичних даних можна проаналізувавши всі графіки регіонів України за правилом Ципфа (додаток В). Регіон, що має лише одне велике місто, де сконцентрована частина міського населення, буде мати вигляд так званого «пріматного» розподілу. За гіпотезою Ципфа це можна спостерігати у країнах з короткою історією розвитку економіки сучасного типу, нерозвиненою системою міст при домінуючій ролі єдиного великого міста, що працює в більшому ступені «зовні», а не на територію країни. Реальна крива буде розташовуватися вище, якщо на території досліджуваного регіону висока щільність населення та багато міст.

Дослідивши міське розселення всіх областей України за правилом «ранг-розмір», у відповідності до розподілу сукупності міст області в порівнянні із «ідеальною» кривою Ципфа, області України можна умовно поділити на три основні групи (табл. 2.7), система міського розселення є (1) близькою до «ідеального» розподілу Ципфа, (2) двоцентричною (крива

розташовується вище ідеальної), (3) моноцентричною (крива розташовується нижче ідеальної).

Таблиця 2.7.

Групування областей України за особливостями міського розселення та його відповідності правилу «ранг – розмір» (побудовано автором за даними додатку В)

1. Система міського розселення близька до ідеального розподілу <u>Зіпфа</u>	2. Система міського розселення є <u>двоцентричною</u>	3. Система міського розселення є моноцентричною		
		3.1. із наближенням до «ідеальної»: головне місто переважає над другим у 3-5 разів	3.2. моноцентрична: головне місто переважає над другим у 5-9 разів	3.3. різко моноцентрична: головне місто переважає над другим більш ніж у 10 разів
Дніпропетровська, Кіровоградська, Хмельницька області	Полтавська, Закарпатська області	Сумська, Чернігівська, Житомирська, Івано-Франківська, Волинська області	Тернопільська, Запорізька, Рівненська, Херсонська, Вінницька, Миколаївська області	Львівська, Одеська, Київська, Харківська, Чернівецька області

В Україні найчисленнішою є моноцентрична система міського населення, в якій варто виокремити наступні підгрупи: (3.1) моноцентрична із наближенням до «ідеальної», в яких головне місто переважає над другим у 3-5 разів, (3.2) моноцентрична, в яких головне місто переважає у 5-9 разів, (3.3) різкомоноцентрична, в яких головне місто переважає над другим більш ніж у 10 разів (рис. 2.24).

До першої категорії належать такі області: Волинська, Івано-Франківська, Житомирська, Чернігівська, Сумська. Ці регіони потенційно можуть перейти до областей з двоцентричністю просторового розвитку. Для цього необхідно покращити економічний та культурний потенціал другого міста. Моноцентричною система розселення є у Тернопільській, Запорізькій, Рівненській, Херсонській, Вінницькій та Миколаївській областях. Для цих регіонів є два варіанти стратегії розвитку.

Рис. 2.24. Групування областей України за особливостями міського розселення та його відповідності правилу «ранг – розмір» (побудовано автором за даними таблиці 2.7)

Вони можуть наближатися до оптимального розподілу, але для цього необхідна дуже гарна фінансова база, для того щоб підняти у невеликих містах промисловість. Або рухатися до міст з різким моноцентричним розподілом населення. В цьому випадку треба розвивати головне місто, це буде економічно вигідно та займе менше часу. До останньої категорії належать такі області: Львівська, Одеська, Київська, Харківська, Чернівецька. У цих регіонах існує лише одне велике місто, де сконцентрована основна частина міського населення. Це місто «перетягує» на себе основні функції. Недивно, що серед них опинилось три міста мільйонника (Київ, Одеса, Харків). Така тенденція пов'язана з особливостями господарського освоєння, розвитком економіки тощо.

До другої групи, якій притаманна двоцентричність, належать лише Полтавська та Закарпатська області. Тут крива проходить вище ідеального показника. В Полтавській області розвинуті м. Полтава та м. Кременчук. Вони мають майже однакову чисельність населення та соціально-економічне становище. У Закарпатській області – м. Ужгород та м. Мукачеве. На цій території розміщується багато пам'яток архітектури, що робить регіон туристично привабливим. Близькими до оптимального розподілу є три області: Кіровоградська, Дніпропетровська та Хмельницька. По мірі розвитку система розселення цих регіонів більше відповідає кривій Ципфа-Медведкова. Бо Дніпропетровська область формувалась як промисловий центр, відповідно, в області переважає промислова форма розселення населення, сформована мережа міського розселення. Кіровоградська – як аграрний центр. Хмельницька – галузь харчової, легкої, машинобудівної промисловості та виробництво будівельних матеріалів.

Таким чином, аналіз системи розселення України за правилом ранг-розмір свідчить про закономірні процеси самоорганізації простору,

формування ієрархічної системи міст, що відображає можливості їх розвитку.

2.3. Регіональна специфіка урбанізаційних процесів та урбанізованих просторів в Україні

Для виявлення територіальних відмінностей доцільно застосовувати кластерний аналіз. З цією метою було відібрано систему показників, серед яких, зокрема, враховано чисельність населення регіонів України – індикатор, що раніше не залучався до аналітичних розрахунків. Результати кластеризації представлено у вигляді дендрограми (рис. 2.25). Перший кластер об'єднує Львівську, Одеську, Київську та Запорізьку області, на території яких розташовані одні з найбільших міських центрів країни, зокрема міста-мільйонники – Київ та Одеса. Другий кластер сформований Харківською та Дніпропетровською областями, що виступають потужними індустриальними вузлами України. До третього кластера належать переважно регіони Західної України – Чернівецька, Тернопільська, Івано-Франківська, Закарпатська області, а також Черкаська область, для яких характерний відносно низький рівень урбанізації (менше 50 %) та подібні соціально-економічні риси. Інші області входять до четвертого кластера.

На основі отриманих результатів побудовано картосхему, що відображає просторові особливості урбанізаційних процесів (рис. 2.26). Відповідно до цієї класифікації, перший і другий кластери характеризуються високим рівнем урбанізації. Серед них вирізняються Харківська та Дніпропетровська області як найбільш урбанізовані, а також Одеська, Запорізька, Львівська та Київська області – як високоурбанізовані регіони з розвиненою мережею міських поселень. До низькоурбанізованих належать Чернівецька, Тернопільська, Івано-Франківська, Закарпатська та

Черкаська області, що пояснюється сукупністю раніше окреслених чинників.

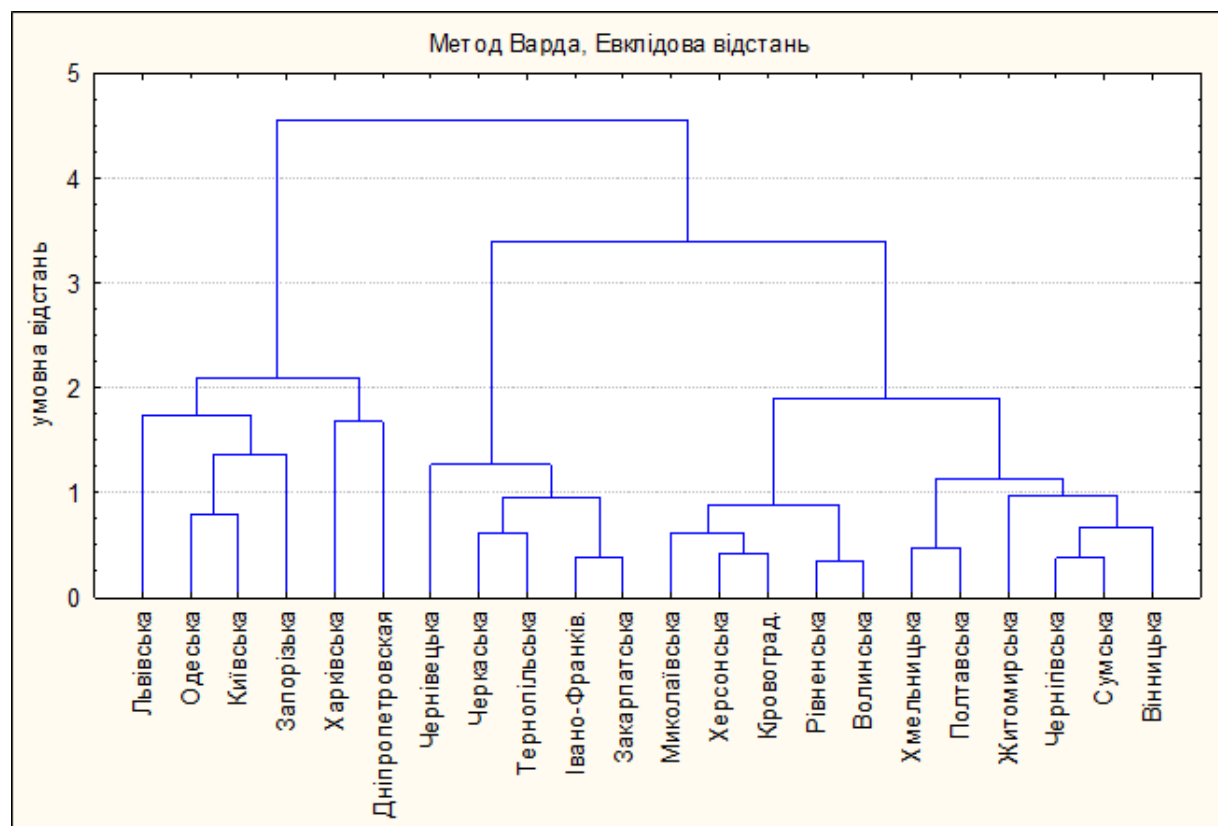

Рис. 2.25. Дендрограма кластеризації областей України за подібністю урбанізаційних процесів, 2020 р.
(побудовано автором за даними додаток Д)

Решта регіонів займає проміжне положення. Таким чином, результати багатовимірного статистичного аналізу суттєво відрізняються від висновків, отриманих за допомогою традиційних аналітичних методів. Кластерний підхід дозволив виокремити чотири групи регіонів, що відображають територіальні закономірності урбанізаційних процесів в Україні, які, до того ж, корелюють із розміщенням регіонів на S-подібній кривій урбанізації.

На основі всіх попередніх обчислень та встановлених особливостей регіональних урбанізаційних процесів в Україні, ми виділили 7 типів регіонів за показниками офіційної та реальної урбанізації, а також особливостями системи міського розселення в регіонах (рис. 2.27).

Рис. 2.26. Групування регіонів України за подібністю урбанізаційних процесів, 2020 р. (побудовано автором за даними додаток Д)

Високий рівень офіційної та реальної урбанізації характерний першому типу, в якому ми виділяємо два підтипи: I-а – система розселення близька до ідеального розподілу – Дніпропетровська область, I-б – моноцентрична система розселення з Запорізька область. Високоурбанізованим регіоном з низьким рівнем реальної урбанізації є Харківська область. Області характерна різко моноцентрична система розселення. Київська область належить до третього типу. Йому притаманний середній рівень урбанізації та високий рівень реальної урбанізації. Система міського розселення різко моноцентрична.

Четвертий тип є найчисленнішим, який в свою чергу поділяється на чотири підтипи. Регіони цього типу середньоурбанізовані з середнім рівнем реальної урбанізації. Хмельницька область підтип IV-а – система розселення близька до ідеального розподілу. Двоцентрична система розселення підтип IV-б – Полтавська область. Моноцентрична система розселення характерна для Черкаської, Миколаївської, Сумської областей (підтип IV-в). Останній підтип в цій групі IV-г – з різко моноцентричною системою розселення. До нього належить Львівська та Одеська області.

Середньо урбанізований з низьким рівнем реальної урбанізації є п'ятий тип. Підтип V-а має систему розселення близьку до ідеального розподілу і включає у себе Кіровоградську область. Моноцентричну систему розселення мають Житомирська, Чернігівська, Волинська, Вінницька області (підтип V-б). Чернівецька область є низькоурбанізованою із високим рівнем реальної урбанізації. Області притаманна різко моноцентрична система розселення. Саме вона формує шостий тип. Низько урбанізованим з середнім рівнем урбанізації є сьомий підтип, він включає у себе два різних підтипи. VII-а – двоцентрична система міського розселення, яскравим представником є Закарпатська область. Івано-Франківська, Рівненська та Тернопільська області мають моноцентричну систему розселення і належать до підгрупи VII-б.

Рис. 2.27. Типізація регіональних урбанізаційних процесів в Україні, 2020 р.
(побудовано автором за даними додаток Г)

Дана класифікація регіонів України показує закономірні процеси самоорганізації простору, формування ієрархічної системи міст, що відображає можливості їх розвитку і виконання функцій міжрегіонального і регіонального значення, впливу на розвиток регіонів. Узгодження заходів регіональної політики з дією чинників територіальної організації суспільства, що є динамічними і різноспрямованими на різних етапах розвитку, дозволить більш ефективно використовувати потенціал міст і регіонів. Аналізуючи вище сказане, можна побачити, що процеси урбанізації в Україні характеризуються певними проблемами, які виявляються в таких аспектах (Сегіда& Венгрин, 2017):

- 1) екологічний аспект характеризується зростанням антропогенного навантаження на довкілля, посиленням шумового забруднення, підвищенням рівня електромагнітного випромінювання та іншими негативними екологічними наслідками урбанізації;
- 2) управлінський аспект пов'язаний із концентрацією населення в межах міських агломерацій, які виходять за адміністративні межі окремих міст та охоплюють кілька адміністративно-територіальних одиниць. Це ускладнює процес управління розвитком території через наявність різних органів влади, що мають відмінні повноваження, ресурси та пріоритети;
- 3) соціальний аспект проявляється у неповній адаптації частини населення до міського способу життя, посиленні соціальної диференціації та зростанні соціальних контрастів у межах міського простору;
- 4) демографічний аспект відображається у надмірній концентрації населення на урбанізованих територіях, що може супроводжуватися погіршенням стану здоров'я населення, підвищенням рівня захворюваності та смертності, а також скороченням середньої тривалості життя;

- 5) економічний аспект пов'язаний із надмірною концентрацією виробничої діяльності в містах, вузькою спеціалізацією окремих міських центрів та перевантаженням транспортних систем великих міст;
- 6) містобудівний аспект охоплює проблеми якості міського середовища, недостатній рівень розвитку соціальної та транспортної інфраструктури, труднощі із забезпеченням водопостачання та поводженням з відходами, низьку якість житлово-комунальних послуг, а також недостатні темпи житлового та соціального будівництва.

Удосконалення систем розселення є однією з найважливіших проблем раціонального розміщення та територіальної організації продуктивних сил України (Доценко, 2017).

Головною метою розвитку міських і сільських населених пунктів України є забезпечення сприятливих умов життєдіяльності населення шляхом формування інтегрованої системи розселення, посилення та розширення виробничих і соціальних зв'язків між поселеннями різних ієрархічних рівнів, а також зміцнення містоутворювальної економічної бази.

З метою забезпечення сталого розвитку населених пунктів і підвищення соціальних стандартів життя населення необхідною є реалізація низки пріоритетних завдань, наведених у таблиці 2.8.

Таблиця 2.8
Пріоритетні завдання для різних типів місцевості
(складено автором за даними (Заставецька, 2013))

№ типу	Назва типу	Пріоритетні завдання
Тип I-а	Високоурбанізований із високим рівнем реальної урбанізації, система міського розселення близька до ідеального розподілу Зіпфа	-підвищення житлового благоустрою; -популяризація приміських територій; -оновлення і реконструкція територій старих виробничих зон; -покращення стану транспортного сполучення міст як головних транспортних вузлів регіону; -зменшення транспортних і виробничих шкідливих викидів, озеленення міст.

Тип І-в	Високоурбанізований із високим рівнем реальної урбанізації, моноцентрична система міського розселення	-розвиток малих і середніх міст; -підвищення рівня побутової облаштованості житла; -розвиток сфери послуг; -створення робочих місць у малих та середніх містах.
Тип ІІ-г	Високоурбанізований із низьким рівнем реальної урбанізації, різкомоноцентрична система міського розселення	-розвиток малих і середніх міст; -створення робочих місць у малих та середніх містах; -оновлення і реконструкція територій старих виробничих зон; -покращення стану транспортного сполучення міст як головних транспортних вузлів регіону; -зменшення транспортних і виробничих шкідливих викидів, озеленення міст.
Тип ІІІ-г	Середньоурбанізований із високим рівнем реальної урбанізації, різкомоноцентричною системою розселення	- розвиток середніх міст; -оновлення і реконструкція територій старих виробничих зон; -покращення стану транспортного сполучення міст як головних транспортних вузлів регіону; -зменшення транспортних і виробничих шкідливих викидів, озеленення міст.
Тип ІV-г	Середньоурбанізований із середнім рівнем реальної урбанізації, різкомоноцентричною системою розселення	-розвиток середніх і малих міст; -оновлення і реконструкція територій старих виробничих зон; -покращення стану транспортного сполучення міст як головних транспортних вузлів регіону; -зменшення транспортних і виробничих шкідливих викидів, озеленення міст; -зменшення безробіття і урізноманітнення зайнятості через створення нових робочих місць.
Тип ІV-в	Середньоурбанізований із середнім рівнем реальної урбанізації, моноцентричною системою міського розселення	-розвиток середніх і малих міст; -оновлення і реконструкція територій старих виробничих зон; -покращення стану транспортного сполучення міст як головних транспортних вузлів регіону; -зменшення транспортних і виробничих шкідливих викидів, озеленення міст.
Тип ІV-б	Середньоурбанізований із середнім рівнем реальної урбанізації, двоцентричною системою міського розселення	-розвиток середніх міст; -оновлення і реконструкція територій старих виробничих зон; -покращення стану транспортного сполучення міст як головних транспортних вузлів регіону; -зменшення транспортних і виробничих шкідливих викидів, озеленення міст.
Тип ІV-а	Середньоурбанізований із середнім рівнем реальної урбанізації, система міського розселення близька до	-оновлення і реконструкція територій старих виробничих зон; -покращення стану транспортного сполучення міст як головних транспортних вузлів регіону;

	ідеального розподілу Зіпфа	-зменшення транспортних і виробничих шкідливих викидів, озеленення міст.
Тип V-а	Середньоурбанізований із низьким рівнем реальної урбанізації, системою міського розселення близькою до ідеального розподілу Зіпфа	-розвиток сфери послуг у великих містах; -оновлення і реконструкція територій старих виробничих зон; -покращення стану транспортного сполучення міст як головних транспортних вузлів регіону; -зменшення безробіття і урізноманітнення зайнятості через створення нових робочих місць;
Тип V-в	Низькоурбанізований із середнім рівнем реальної урбанізації, моноцентричною системою розселення із наближенням до ідеальної	-розвиток великих міст; -зростання міського житлового фонду; -підвищення рівня побутової облаштованості житла; -зменшення безробіття і урізноманітнення зайнятості через створення нових робочих місць; -розвиток сфери послуг.
Тип VI-г	Низькоурбанізований із високим рівнем реальної урбанізації, тенденцією до збільшення рівня урбанізації та чисельності міського населення, різкомоноцентричною системою міського розселення	-розвиток малих і середніх міст; -передачі частини функцій обласного центру іншим містам; -зростання міського житлового фонду; -підвищення рівня побутової облаштованості житла; -зменшення безробіття і урізноманітнення зайнятості через створення нових робочих місць; -розвиток сфери послуг.
Тип VII-в	Низькоурбанізований із середнім рівнем реальної урбанізації, моноцентричною системою міського	-розвиток малих і середніх міст; -зростання міського житлового фонду; -підвищення рівня побутової облаштованості житла; -зменшення безробіття і урізноманітнення зайнятості через створення нових робочих місць.
Тип VII-б	Низькоурбанізований із середнім рівнем реальної урбанізації, двоцентричною системою міського	-розвиток середніх міст -зростання міського житлового фонду; -підвищення рівня побутової облаштованості житла; -зменшення безробіття і урізноманітнення зайнятості через створення нових робочих місць.

2.4. Особливості сталої урбанізації в Україні

Сучасний етап урбанізаційного розвитку характеризується переходом від кількісного зростання міст до необхідності забезпечення їх якісного, збалансованого та довготривалого розвитку. У цьому контексті

набуває актуальності оцінювання урбанізаційних процесів крізь призму принципів сталого розвитку, що передбачають узгодження економічних, соціальних та екологічних пріоритетів у межах регіональних систем. У межах даного підрозділу було встановлено взаємозв'язок між рівнем урбанізації та індексом сталого розвитку, що дозволяє перейти від описового аналізу до узагальненої оцінки регіональних проявів сталої урбанізації та визначення домінуючих сценаріїв розвитку урбанізованих просторів.

2.4.1. Сталий розвиток регіонів

Зростання значення сталої урбанізації сприяло розробці різних інструментів для покращення екологічного, економічного та соціального благополуччя в регіональних стратегіях розвитку. В багатьох країнах світу використовують індикатори для оцінки результативності сталого розвитку (Brandon, P. S., & Lombardi, P., 2005). Кожен регіон визначає власний набір індикаторів для досягнення сталого розвитку, тому вони значно відрізняються один від одного. Вибір індикаторів має ґрунтуватися на чіткому розумінні специфічних потреб регіонів та можливостей їхнього застосування (Parris, T. M., & Kates, R. W., 2003). Для відбору індикаторів сталого розвитку, було проаналізовано стратегії розвитку регіонів України. Результати порівняльного аналізу показують, що індикатори, які використовуються, можуть бути описані або виміряні різними способами. Так, наприклад, електропостачання в різних регіонах оцінено по різному: використання альтернативних джерел енергії в регіоні – в контексті екологічного показника; обсяг енергоспоживання, як економічний показник, або протяжність ліній електропередач, як житлово-комунальне господарство. Для більш детального аналізу ми виписали усі індикатори зі стратегій розвитку регіонів, ті, що повторюються ідентично, позначили –

«●», ті, що схожі між собою у інших термінах або мають інші одиниці вимірювання –«○», якщо показник не зустрічається –«-» (Додаток Д). Проаналізувавши та оцінивши індикатори можна побачити, що вони були обрані в різний час, за різних умов, для різних цілей, але для досягнення єдиної мети – сталості урбанізованого середовища. На наступному етапі дослідження було обрано показники, які найчастіше повторювалися в регіональних стратегіях, визначено єдину одиницю вимірювання для них та додамо показники, які можливо не мають збігів, тому не внесені в додаток Д, але використовуються в міжнародних списках індикаторів регіональної стійкості.

Таблиця 2.9.
Група індикаторів розвитку економічної ситуації в регіонах
(складено автором за даними додаток Д)

Індикатор	Одиниця вимірювання
Валовий регіональний продукт	на одну особу, грн
Експорт товарів та послуг	млн. дол. США
Імпорт товарів та послуг	млн. дол. США
Прямі іноземні інвестиції	на одну особу, дол. США
Обсяг реалізованої інноваційної продукції	млн. грн.
Чисельності промислових об'єктів	к-сть шт.
Динаміка кредитного рейтингу громади	%

Економічні показники найчастіше демонструють реальну фінансову ситуацію, що склалася в регіоні. Класично в цьому розділі побачити показник валового регіонального продукту, цей показник використовують всі регіони України. Важливу роль у формуванні економічної стійкості також відіграють показники зовнішньоекономічної діяльності, зокрема обсяги експорту та імпорту товарів і послуг, що характеризують рівень інтеграції регіону у національні та світові ринки. Інвестиційно-інноваційний розвиток регіону оцінюється через обсяги прямих іноземних інвестицій та реалізованої інноваційної продукції, що відповідає сучасним пріоритетам регіональних стратегій розвитку. Додатково для комплексної оцінки

економічної сталості доцільно враховувати індикатори діяльності підприємств, зокрема чисельність промислових об'єктів, а також динаміку кредитного рейтингу громади, яка відображає фінансову надійність та інвестиційну привабливість території (табл. 2.9).

Соціальні передумови сталого розвитку відображають стан та динаміку розвитку соціальної системи регіону (таблиця 2.10). Саме ця група індикаторів є найбільш численнішою, оскільки регіональні стратегії розвитку передусім орієнтовані на підвищення якості життя населення, забезпечення доступності базових послуг і формування комфортного соціального середовища, що відповідає цілям сталого розвитку UN-Habitat (UN-Habitat, 2002).

Таблиця 2.10.
Група індикаторів розвитку соціальної сфери
(складено автором за даними додаток Д)

Індикатор	Одиниця вимірювання
Чисельність наявного населення в регіонах України	тис. осіб
Середня тривалість життя	к-сть років
Рівень безробіття	%
Оцінка рівня достатності закладів освіти	к-сть штук
Рівень ЗНО	середній бал
Кількість туристів	тис. осіб
Обсяг енергоспоживанням регіоном	тис. кВт*год / мешканця
Кількість закладів охорони здоров'я	%
Динаміка кількості онлайн-сервісів та електронних ресурсів	одиниць

Для систематизації та зручності аналізу соціальні індикатори було згруповано за ключовими напрямками: демографічні характеристики, освіта, туризм, житлово-комунальне господарство та транспорт, охорона здоров'я. Варто зауважити, що велика кількість індикаторів висвітлена на підставі соціальних опитувань громадян безпосередньо в регіонах, наприклад, час витрачений на отримання адміністративної послуги, відсоток людей, що

займається спортом і т.д. У межах дослідження соціальний розвиток регіонів оцінюється за такими показниками, як чисельність наявного населення та середня тривалість життя, рівень безробіття, оцінка достатності закладів освіти та рівень результатів ЗНО, кількість туристів, обсяг енергоспоживання регіону, кількість закладів охорони здоров'я, а також динаміка розвитку онлайн-сервісів та електронних ресурсів (

Екологічні передумови сталого розвитку регіонів України визначаються станом навколишнього середовища та рівнем антропогенного навантаження на територію області. У регіональних стратегіях розвитку ключова увага приділяється показникам якості атмосферного повітря, зокрема обсягам викидів забруднюючих речовин в атмосферу за рік, які відображають інтенсивність промислового та транспортного впливу. Важливими складовими екологічної оцінки є також показники забрудненості водних ресурсів і території. Окреме значення у контексті сталого розвитку має забезпеченість населення зеленими зонами загального користування, що є індикатором екологічного комфорту та якості життя населення (табл.2.11). Рівень екологічної відповідальності регіонів доцільно оцінювати через частку утилізованих відходів у загальному обсязі їх утворення, що відображає ефективність системи поводження з відходами.

Таблиця 2.11.
Група індикаторів розвитку екологічної ситуації в регіонах
(складено автором за даними додаток Д)

Індикатор	Одиниця вимірювання
Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря за рік	т / км ² /рік
Показники забрудненості води	м3/ мешканця
Забрудненість території	%
Забезпеченість зеленими зонами загального користування	м2/ мешканця
Частка утилізованих відходів від загального обсягу утворення відходів	%

Наведений набір індикаторів не є універсальним. Він може і має розширюватися або навпаки не мати деяких показників в залежності від короткострокових та довгострокових планів сталого розвитку певного регіону. Адже постійне порівняння різних практик може призвести до розвитку стандартних процесів, які можна використовувати при розробці та керуванні конкретних планів, вибору індикаторів, цілей та стратегій для досягнення сталого розвитку.

2.4.2. Регіональні прояви сталої урбанізації.

Для оцінки проявів сталої урбанізації регіонів України доцільно виокремити систему індикаторів та звести їх до інтегрального показника (таблиці 2.1–3). На основі зібраних статистичних даних за відповідними індикаторами було обчислено інтегральний показник. Результати розрахунків індексу сталого розвитку регіонів України наведено в таблиці 2.12., у якій також подано показник рівня урбанізації.

Аналіз взаємозв'язку між рівнем урбанізації та індексом сталого розвитку дозволяє виділити чотири потенційні сценарії розвитку регіонів: стійка контрурбанізація, нежиттєздатна контрурбанізація, нестала та стала урбанізація (Венгрин, 2025). Ці сценарії можуть бути візуалізовані на координатній площині (рис. 2.28.) Розподіл регіонів України за типами урбанізаційних процесів, отриманий на основі співвідношення рівня урбанізації та індексу сталого розвитку, свідчить про неоднорідність просторових трансформацій і різні траєкторії розвитку регіонів. Зростання рівня урбанізації не є автоматичною умовою підвищення індексу сталого розвитку, оскільки його динаміка формується під впливом сукупності економічних, соціальних та екологічних чинників.

До групи сталої урбанізації належать Харківська, Запорізька, Миколаївська, Полтавська, Івано-Франківська, Кіровоградська,

Житомирська, Сумська, Тернопільська та Чернігівська області. Для цих регіонів характерним є одночасне зростання рівня урбанізації та індексу сталого розвитку, що свідчить про збалансоване поєднання урбанізаційних процесів із позитивною динамікою соціально-економічних і екологічних показників. Урбанізація в цих регіонах супроводжується підвищенням доступності послуг, розвитком економічної активності та поступовим впровадженням екологічно орієнтованих практик, що відображається у зростанні інтегрального індексу.

Таблиця 2.12. Показники індексу сталого розвитку та рівня урбанізації за 2020-2022 роки (складено автором за даними додатку Е)

Роки Області	2020		2021		2022	
	Індекс сталого розвитку	Рівень урбанізації, %	Індекс сталого розвитку	Рівень урбанізації, %	Індекс сталого розвитку	Рівень урбанізації, %
Вінницька	0,3774	50,59	0,38	50,77	0,3597	50,94
Волинська	0,3203	52,3	0,3242	52,3	0,2981	52,2
Дніпропетровська	0,6001	83,62	0,5793	83,63	0,6304	83,62
Житомирська	0,3048	59,3	0,3252	59,5	0,3305	59,6
Закарпатська	0,3282	37,2	0,3595	37,2	0,3547	37,2
Запорізька	0,4330	77,4	0,4372	77,5	0,4399	77,5
Івано-Франківська	0,3326	44,4	0,3879	44,5	0,3663	44,6
Київська	0,5453	62,18	0,6233	62,23	0,5859	62,14
Кіровоградська	0,2900	63,4	0,2382	63,6	0,3202	63,7
Львівська	0,4938	60,96	0,5445	60,96	0,5097	60,96
Миколаївська	0,3700	68,6	0,3624	68,7	0,4223	68,8
Одеська	0,5279	66,90	0,557	66,83	0,5131	66,86
Полтавська	0,3337	62,5	0,3341	62,6	0,3849	62,7
Рівненська	0,3208	47,5	0,3417	47,5	0,2932	47,5
Сумська	0,2877	69,4	0,2858	69,6	0,3200	69,8
Тернопільська	0,2822	45,6	0,3105	45,9	0,3568	46,1
Харківська	0,5112	80,57	0,5145	80,65	0,5279	80,66
Херсонська	0,2771	61,4	0,2852	61,4	0,2965	61,4
Хмельницька	0,3467	57,4	0,3593	57,7	0,3336	58,0
Черкаська	0,2909	56,9	0,3050	57,2	0,2901	57,3
Чернівецька	0,3099	43,3	0,3183	43,3	0,3262	43,3
Чернігівська	0,2718	65,5	0,2931	65,8	0,2883	66,0

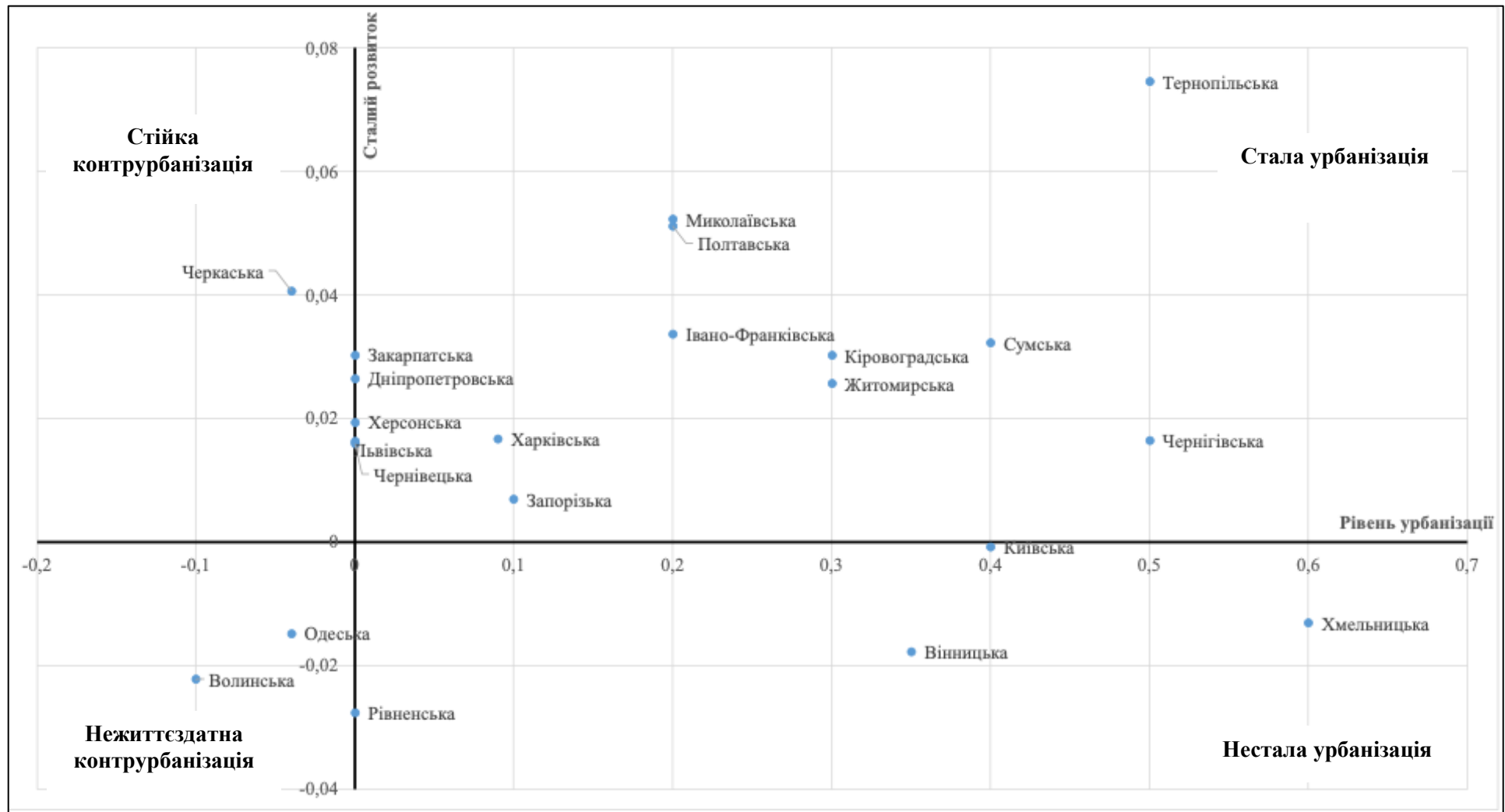

Рис. 2.28. Координатна площина для оцінки сталої урбанізації в регіонах України (побудовано автором за даними таблиці 2.12)

Нестала урбанізація, притаманна Хмельницькій та Вінницькій областям, характеризується зростанням рівня урбанізації на тлі зниження або стагнації індексу сталого розвитку. Така ситуація свідчить про дисбаланс між демографічними та просторовими змінами, з одного боку, та можливостями розвитку економічної, соціальної й екологічної підсистем з іншого боку. У цих регіонах урбанізаційні процеси переважно мають екстенсивний характер і не супроводжуються належним покращенням ключових індикаторів сталого розвитку.

Київська область перебуває у перехідному положенні між сталою та несталою урбанізацією, що зумовлено неоднозначною динамікою індексу сталого розвитку. Високі темпи урбанізації, пов'язані з агломераційним впливом столиці, частково компенсуються нерівномірним просторовим розвитком, перевантаженням інфраструктури та диспропорціями у забезпеченні соціальних і екологічних стандартів, що стримує зростання інтегрального індексу.

Процеси стійкої контрурбанізації зафіксовані у Черкаській області, де зменшення рівня урбанізації поєднується зі зростанням індексу сталого розвитку. Це свідчить про те, що скорочення частки міського населення не призводить до погіршення розвитку регіону, а навпаки, може супроводжуватися підвищенням ефективності використання ресурсів, покращенням соціальних показників та оптимізацією просторової структури регіону.

На межі між стійкою та нестійкою контрурбанізацією перебувають Закарпатська, Дніпропетровська, Херсонська, Львівська та Чернівецька області. Для цих регіонів характерна нестабільна динаміка індексу сталого розвитку за умов зниження або коливання рівня урбанізації. Така ситуація свідчить про фрагментарний характер регіональної політики та нерівномірність впливу економічних, соціальних і екологічних чинників на сталий розвиток.

Нежиттєздатна контрурбанізація, характерна для Волинської та Одеської областей, проявляється у зниженні як рівня урбанізації, так і індексу сталого розвитку. Це є індикатором системних проблем розвитку регіонів, пов'язаних із демографічними втратами, економічною нестабільністю та негативним впливом зовнішніх чинників, зокрема воєнних дій. За таких умов контрурбанізаційні процеси не супроводжуються позитивними трансформаціями, а посилюють ризики довготривалої деградації.

Розуміння сталої урбанізації – це ключ до ефективного управління регіоном. Аналіз відповідності поточних процесів урбанізації принципам сталого розвитку дозволяє виявляти слабкі місця регіональної політики та формувати більш ефективні стратегії. Оскільки урбанізація є неминучим процесом, важливо спрямовувати розвиток міст на підвищення якості життя мешканців, забезпечення екологічної рівноваги та зменшення негативного впливу на довкілля.

Висновок до розділу 2

1. Аналіз S-кривої урбанізації показав, що всі регіони України знаходяться на різних стадіях розвитку урбанізації. Динаміка рівня урбанізації свідчить про урбанізаційні процеси, проте важливо не тільки розглянути цей показник, а й динаміку частки міського населення.

Дослідивши співвідношення кількості міського населення до загальної чисельності населення всіх областей України ми виділили наступні групи розвитку урбанізації: динаміка рівня урбанізації та чисельність міського населення стабільні (Закарпатська область); динаміка рівня урбанізації та чисельності міського населення зменшується (Рівненська, Одеська області); динаміка рівня урбанізації збільшується, а чисельність міського населення зростає, залишається стабільним або зменшується (усі інші області України).

Рівень урбаністичного розвитку може бути оцінений за великим переліком показників, що охоплюють як міське, так і сільське населення, а відповідно – міські і сільські території. Розраховано індекс урбанізованості в регіонах України та виконано групування областей України за показниками «реальної» урбанізації, встановлено 9 груп, з них Україні представлено 7. Індекс реальної урбанізації високий: динаміка зменшується (Дніпропетровська область), динаміка збільшується (Запорізька, Чернівецька області). Індекс реальної урбанізації низький збільшується відносно офіційних показників (Кіровоградська, Волинська, Вінницька, Херсонська області). Реальна урбанізація та фактична збігаються (Чернігівська область). Індекс реальної урбанізації нижче офіційних показників (Харківська, Житомирська області). Індекс реальної урбанізації середній, а динаміка не змінюється (Одеська, Миколаївська, Сумська області). Індекс реальної урбанізації середній, а динаміка збільшується (Рівненська, Івано-Франківська, Закарпатська, Хмельницька, Львівська, Тернопільська, Полтавська, Черкаська, Київська області).

2. Проаналізовано системи міського розселення регіонів України за правилом ранг-розмір та систематизовано їх, виділивши такі основні групи: система міського розселення які є близькі до «ідеального» розподілу Ципфа (Дніпропетровська, Кіровоградська, Хмельницька області), двоцентричною (крива розташовується вище ідеальної) (Полтавська, Закарпатська області), моноцентричною (крива розташовується нижче ідеальної) (усі інші області України). За гіпотезою Ципфа, переважання в системі розселення одного міста, де сконцентрована основна частина міського населення, є негативним чинником розвитком системи в цілому, тому що єдине велике місто з домінуючою роллю є причиною консервування «центр – периферійної» моделі просторового розвитку регіону, що призводить до загострення територіальних диспропорцій у рівні та якості життя населення, гальмування загального розвитку області тощо.

3. Для того щоб дослідити територіальні особливості ми застосували багатовимірне статистичне дослідження – кластерний аналіз. На підставі якого виділили 4 основних групи за показником урбанізаційних процесів: найбільш урбанізовані регіони (Харківська, Дніпропетровська області), високоурбанізовані регіони з розвинутою мережею міських населених пунктів (Одеська, Запорізька, Львівська, Київська області), низько урбанізовані (Чернівецька, Тернопільська, Івано-Франківська, Закарпатська області, Черкаська), середньо урбанізовані (усі інші регіони України).

На підставі вище вказаних досліджень була створена типізація регіонів урбанізаційних процесів. В Україні виділяємо 7 типів та 13 підтипів регіональних урбанізаційних процесів в Україні. Першому типу характерний високий рівень офіційної та реальної урбанізації з системою розселення близькою до ідеального розподілу (Дніпропетровська область) та моноцентричною (Запорізька область). Другий тип – район високо

урбанізований з низьким рівнем реальної урбанізації, різко моноцентрична система розселення (Харківська область). Третій тип – середній рівень офіційної урбанізації та високий рівень реальної урбанізації, різко моноцентрична система міського розселення (Київська область). Четвертий тип середньоурбанізований з середнім рівнем реальної урбанізації: з системою розселення близькою до ідеального розподілу (Хмельницька область), з двоцентричною системою розселення (Полтавська область), з моноцентричною системою розселення (Черкаська, Миколаївська, Сумська області), з різко моноцентричною системою розселення (Львівська та Одеська область). П'ятий тип середньо урбанізований з низьким рівнем реальної урбанізації: з системою розселення близькою до ідеального розподілу (Кіровоградська область), з моноцентричною системою розселення (Волинська, Житомирська, Вінницька, Чернігівська області). Низькоурбанізований із високим рівнем реальної урбанізації з різко моноцентричною системою розселення шостий тип (Чернівецька область). Сьомий тип низько урбанізований з середнім рівнем реальної урбанізації: з двоцентричною системою міського розселення (Закарпатська область), з моноцентричною системою розселення (Івано-Франківська, Тернопільська, Рівненська області). Дана класифікація показує закономірні процеси самоорганізації простору, формування ієрархічної системи міст, що відображає можливості їх розвитку і виконання функцій міжрегіонального і регіонального значення, впливу на розвиток регіонів.

4. Також було проведено комплексний аналіз особливостей сталої урбанізації регіонів України шляхом поєднання оцінки рівня урбанізації та інтегрального індексу сталого розвитку. На першому етапі здійснено порівняльний аналіз стратегій розвитку регіонів України, у результаті чого були виписані та систематизовані всі індикатори, що використовуються для оцінки сталого розвитку. Це дозволило виявити найбільш поширені індикатори та сформувану уніфіковану систему показників для подальшого

аналізу. Усі індикатори було згруповано у три основні блоки: економічний, соціальний та екологічний. На основі зібраних статистичних даних за 2020–2022 роки для кожного регіону було розраховано інтегральний індекс сталого розвитку та співставлено його з рівнем урбанізації. Це дало можливість визначити регіональні прояви сталої урбанізації та виділити чотири основні сценарії розвитку: стала урбанізація, нестала урбанізація, стійка контрурбанізація та нежиттєздатна контрурбанізація. До групи сталої урбанізації віднесено Харківську, Запорізьку, Миколаївську, Полтавську, Івано-Франківську, Кіровоградську, Житомирську, Сумську, Тернопільську та Чернігівську області, де одночасно спостерігається зростання рівня урбанізації та індексу сталого розвитку. Несталу урбанізацію виявлено у Вінницькій та Хмельницькій областях, де підвищення рівня урбанізації супроводжується погіршенням або стагнацією показників сталого розвитку. До групи стійкої контрурбанізації віднесено Черкаську область, для якої характерне зниження рівня урбанізації при одночасному зростанні індексу сталого розвитку. Нежиттєздатна контрурбанізація зафіксована у Волинській та Одеській областях, де спостерігається одночасне зниження як рівня урбанізації, так і індексу сталого розвитку. Окремо визначено групу регіонів із перехідним або нестабільним характером розвитку – Закарпатську, Дніпропетровську, Херсонську, Львівську та Чернівецьку області, а також Київську область, яка перебуває між сталою та несталою урбанізацією через суперечливу динаміку показників. Проведений аналіз дозволив встановити, що рівень урбанізації не завжди прямо визначає рівень сталого розвитку, оскільки ключову роль відіграє збалансованість економічних, соціальних та екологічних процесів у межах регіональних соціогеосистем.

РОЗДІЛ 3. ТРАНСФОРМАЦІЯ УРБАНІЗОВАНИХ ПРОСТОРІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

3.1. Вимушені міграції як наслідок війни і чинник зміни урбанізованих просторів.

За даними UNHCR протягом останніх десяти років відбувається велика зміна у розміщенні мігрантів у всьому світі. Ще на початку 2010 років більшість мігрантів проживали у сільській місцевості, але наприкінці 2019 року співвідношення між міськими та сільськими мігрантами становило 2 до 1 відповідно (UNHCR, 2021). Україна не є виключенням, враховуючи активну міграцію населення після анексії АР Крим, Донецької та Луганської областей, Революції Гідності та повномасштабного вторгнення у 2022 році (Oleksii Havryliuk, 2022).. Особливо гостро постає питання внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у міста. Далі зроблена спроба оцінити масштаб міграції спричинений повномасштабним вторгненням та проаналізувати, як різні країни світу в тому числі і Україна справлялися з масовою міграцією та їх інтеграцією.

3.1.1. Урбанізовані простори як основні осередки концентрації українських мігрантів

За даними, станом на квітень 2025 р. за межами України перебувало близько 5,1 млн. громадян, які скористалися механізмами тимчасового захисту, переважно у країнах ЄС (рис. 3.1). Найбільша чисельність українських біженців зафіксована у Німеччині (понад 1,2 млн.), Польщі (близько 1 млн.), Чехії (близько 380 тис.) та Італії (понад 170 тис.) (Ukraine refugee situation, 2025). Просторова концентрація українських мігрантів у країнах Європи має чітко виражений урбаністичний характер. У Німеччині основними центрами тяжіння стали Берлін, Мюнхен, Гамбург та Кельн, що

пояснюється розвиненим ринком праці, широким спектром соціальних послуг і ефективною системою інтеграційних програм на муніципальному рівні. У Польщі найбільша концентрація українців спостерігається у Варшаві, Кракові, Вроцлаві та Гданську, де поєднуються мовна і культурна близькість, доступність робочих місць та наявність сформованих українських громад. У Чехії українські мігранти переважно оселяються у Празі та Брно, що зумовлено високою часткою зайнятості у сфері послуг і промисловості, а також активною участю міських органів влади в реалізації програм тимчасового захисту.

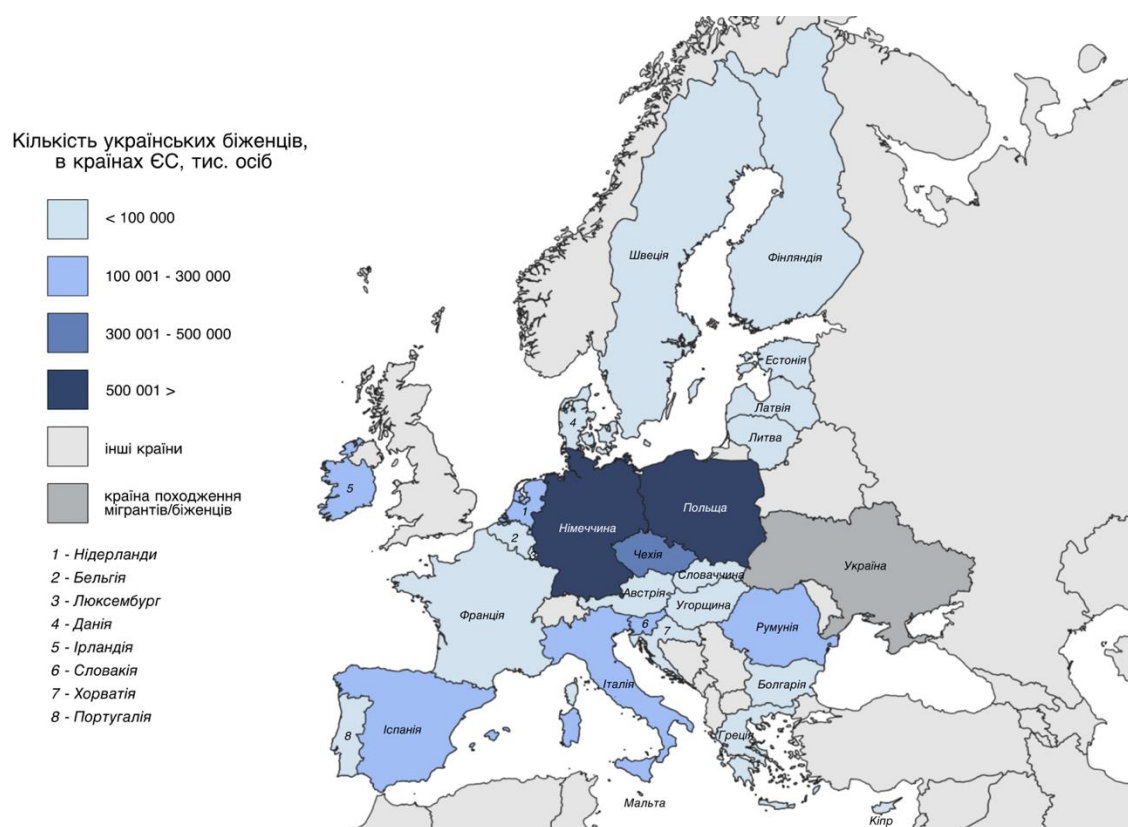

Рис. 3.1. Просторовий розподіл зареєстрованих українських біженців у країнах ЄС, 2025 р. (побудовано за даними Ukraine refugee situation)

В Італії центрами концентрації є Рим, Мілан і Болонья, де попит на робочу силу у сфері догляду, обслуговування та логістики поєднується з розвинутою міською соціальною інфраструктурою. У країнах Північної та Західної Європи – Бельгії (Брюссель, Антверпен) та Великій Британії

(Лондон, Манчестер) – міграційна привабливість великих міст пов'язана з високим рівнем соціального захисту, доступом до житла та освіти, а також використанням англійської мови як універсального засобу комунікації. Таким чином, міста виступають не лише просторами первинного розселення мігрантів, а й ключовими вузлами їх соціально-економічної інтеграції, що посилює роль урбанізованих територій у сучасних міграційних процесах Європи.

Хоча більшість біженців залишаються в Європі, багато хто подав заявки на візу до Канади. За даними уряду Канади, було отримано майже мільйон заявок у межах програми Canada-Ukraine Emergency Travel (CUAET), понад 650 тисяч схвалено, і приблизно 150 тисяч українців прибули до Канади з моменту запуску програми Immigration (Refugees and Citizenship Canada, 2020). CUAET дозволяє громадянам України та членам їхніх родин приїхати до Канади на строк до трьох років та отримати дозвіл на роботу чи навчання. Є кілька причин популярності Канади серед українських біженців. По-перше, Канада має найбільшу українську діаспору у світі. Це означає, що в Канаді проживає більше українців, ніж у будь-якій іншій країні (Teofil Randyuk, 2022). По-друге, Канада географічно віддалена від Росії, і в Північній Америці люди почуваються набагато безпечніше, ніж у Європі. Ця відстань створює відчуття захищеності для українських біженців. Крім того, Канада відома як гостинна й інклюзивна країна з давніми традиціями імміграції. Тут існують налагоджені системи підтримки новоприбулих і можливості для переселення, навчання, охорони здоров'я та працевлаштування (Ukrainian World Congress, 2022). Усе це робить Канаду привабливим місцем призначення для українських біженців.

Прибувши до Канади, українські мігранти здебільшого оселяються у містах, де історично мешкали українці, переважно в центральній та західній частинах країни. Попри вимушений характер міграції, переселенці

враховують різні фактори для вибору нового місця проживання, зокрема житло, роботу, освіту тощо. Хоча значна частина мігрантів обирає провінції на кшталт Онтаріо через наявність великих міст, таких як Торонто та Міссісога, де є більше можливостей, цей тренд відрізняється від вибору попередніх хвиль українських іммігрантів. Мігранти з інших країн світу також зазначають, що знайти житло й роботу у Торонто не так просто (Huang, X., & Liu, C. Y., 2018). Нині чотири найпопулярніші та найгустіше заселені українцями міста – Вінніпег (Манітоба), Саскатун (Саскачеван), Калгарі та Едмонтон (Альберта). У цих провінціях українці становлять від 9% до 13% населення (Teofil Randyuk, 2022).

В Україні паралельно з зовнішньою міграцією спостерігається масштабний процес внутрішнього переміщення населення, зумовлений активними бойовими діями та руйнуванням житлової й соціальної інфраструктури. За оцінками Міжнародної організації з міграції (МОМ), за квітень 2025 року, чисельність внутрішньо переміщених осіб (ВПО) становить близько 3,7 млн. осіб. Найбільше переселенців прийняли Дніпропетровська (понад 580 тис.), Харківська (близько 460 тис.), Київська (близько 290 тис.), Одеська (понад 200 тис.), Полтавська (понад 170 тис.) та Львівська (близько 150 тис.) області (рис. 3.2) (ІОМ, 2025).

Аналіз просторового розміщення внутрішньо переміщених осіб свідчить про те, що більшість мігрантів обирають для переселення саме міські поселення, насамперед обласні центри та великі міста. Так, Київ, попри масовий виїзд населення на початку війни, швидко перетворився на один із ключових транзитних і приймаючих міських центрів, де вже станом на січень 2022 року було зареєстровано близько 37 тис. ВПО, а наприкінці квітня їх кількість зросла ще на понад 10 тис. осіб. Львів став одним із головних осередків довгострокового розселення мігрантів. Так у Львівській області оселилися близько 400 тис. ВПО, значна частина з яких інтегрується саме у міське середовище, вирішуючи питання працевлаштування та освіти.

Подібна концентрація мігрантів у містах спостерігається й у Чернівецькій області, де з понад 800 тис. прибулих осіб близько 40 тис. залишилися в обласному центрі. Важливу роль відіграють також міста центральної та південно-східної України, зокрема Запоріжжя, яке стало ключовим пунктом евакуації населення з окупованих територій, а також прифронтові міста Харків і Миколаїв, що продовжують приймати вимушених переселенців (ІОМ, 2025).

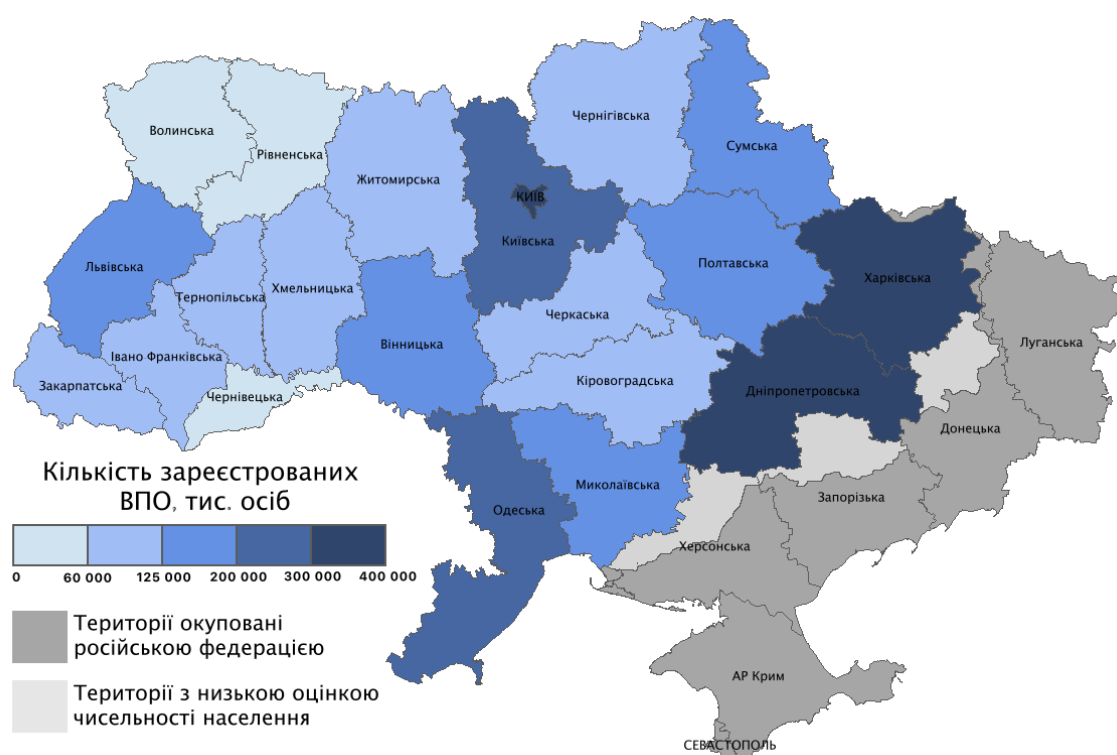

Рис. 3.2. Кількість зареєстрованих ВПО в регіонах України, квітень 2025 р. (побудовано за даними (ІОМ, 2025))

Проаналізувавши наведені дані, можна зробити висновок, що переважна більшість мігрантів обирає саме міста для тимчасового або постійного проживання. Географічний розподіл є різноманітним: ВПО поселяються як у містах поблизу фронту, так і в західних регіонах України. Попри всі ризики, Київ, столиця України, залишається надзвичайно привабливою. Серед Європейських країн особливо популярними стали: Польща, Чехія – близькість та схожість мови, що пришвидшувало пошук роботи, Німеччина, Бельгія – соціальні виплати, а Велика Британія й

Ірландія – використанням англійської мови. Сукупність цих факторів зробила країни Європи найбільш популярним напрямком для українських мігрантів. При переселенні до Канади мігранти керуються двома факторами: наявністю знайомих, родичів чи друзів, які вже там мешкають, або вибором відомого великого міста (Newbold, K. B., 2011). Важливу роль у виборі провінції також відіграє українська діаспора.

3.1.2. Міська інтеграція вимушених мігрантів міжнародний та Український досвід.

Попри значну увагу до аналізу масштабів і напрямків міграційних потоків, не менш важливим залишається вивчення процесів адаптації та інтеграції мігрантів у нових соціально-економічних і просторових умовах. Інтеграція мігрантів є багаторівневим процесом, який охоплює освітню сферу, професійну реалізацію та інтеграцію на ринку праці, економічну діяльність, соціальну взаємодію, мовну адаптацію, політико-правові відносини, громадянську участь, а також культурно-релігійний простір (Цимбалюк Д., 2024). Зазначені складові не функціонують ізольовано, а формують взаємопов'язану систему.

З метою аналізу інтеграційної політики в країнах ЄС, Канаді та Україні доцільно розглянути основні види інтеграції крізь призму порівняння переваг, обмежень і потенціалу поєднання наявних практик. Такий підхід дає змогу виявити відмінності між інституціоналізованими моделями інтеграції, характерними для країн ЄС та Канади, та адаптивними, переважно кризовими механізмами, що сформувалися в Україні в умовах повномасштабної війни. Узагальнення результатів порівняльного аналізу подано в табл. 3.1, де представлено ключові характеристики статусної, громадянсько-правової, мовної, соціальної, культурно-релігійної, економічної, професійної та освітньої інтеграції.

Таблиця 3.1.
Порівняння інтеграційної політики в Україні, Канаді та ЄС
(розроблено автором)

Критерій	Україна	Канада	Країни ЄС
Статусна інтеграція	Надання статусу внутрішньо переміщеної особи (ВПО), що забезпечує доступ до соціальних виплат і програм житлової підтримки.	Тимчасовий дозвіл CUAET, який гарантує легальне перебування, право на роботу та доступ до соціальних і медичних послуг.	Механізм тимчасового міжнародного захисту, що забезпечує легальне перебування, доступ до ринку праці та соціальних послуг.
Громадянська та політико-правова інтеграція	Спрощена цифрова реєстрація ВПО через застосунок «Дія», доступ до базових соціальних гарантій.	Повний правовий захист, антидискримінаційне законодавство, обмежені можливості громадянської участі для тимчасових мігрантів.	Гарантії правового захисту, механізми протидії дискримінації, обмежені форми громадянської та політичної участі.
Мовна інтеграція	Добровільні онлайн- та офлайн-курси, самоосвіта; відсутність обов'язкової сертифікації.	Безкоштовні мовні курси для новоприбулих, мова є ключовою умовою успішного працевлаштування та інтеграції.	Обов'язкові сертифіковані мовні курси як передумова доступу до ринку праці.
Соціальна інтеграція	Волонтерські ініціативи, локальна солідарність, неформальні мережі взаємодопомоги.	Розвинена система соціальних служб, муніципальні програми, активний волонтерський сектор.	Інституційна підтримка через соціальні служби та муніципальні інтеграційні програми.
Культурно-релігійна інтеграція	Культурна близькість усередині країни, обмежені ресурси для міжкультурного діалогу.	Політика мультикультуралізму, підтримка етнічного та релігійного різноманіття.	Політика мультикультуралізму та підтримка релігійного різноманіття.
Економічна інтеграція	Швидка економічна адаптація в умовах дефіциту робочих місць, поширення неформальної зайнятості.	Доступ до ринку праці з перших місяців перебування, державні програми підтримки зайнятості.	Доступ до соціальної допомоги з поступовим або негайним виходом на ринок праці (залежно від країни).
Професійна інтеграція	Невідповідність кваліфікацій потребам місцевих ринків праці, психологічні наслідки війни та переміщення.	Проблеми з визнанням іноземних дипломів, потреба в перекваліфікації, мовні бар'єри.	Доступ до державних служб зайнятості та програм перекваліфікації відповідно до потреб економіки.
Освітня інтеграція	Дистанційна освіта, адаптація навчального процесу до умов воєнного стану.	Доступ до освіти, мовні та адаптаційні програми, наявність українських шкіл, можливість продовження навчання для дітей і молоді.	Адаптаційні класи, механізми визнання дипломів, грантові та стипендіальні програми.
Можливість довгострокового перебування / повернення	Повернення залежить від безпекової ситуації, наявності житла та роботи.	Запроваджено шлях до постійного проживання для частини українців, що знижує ймовірність повернення.	Тимчасовий захист формально не гарантує постійного статусу, але тривала інтеграція зменшує ймовірність повернення.

Порівняльна таблиця показує, що Країни ЄС дійсно мають багаторічний досвід по прийняттю біженців та швидкому їх оформленню, адаптації до нових умов, влаштування на роботу та розселенню. Не дивлячись на це ЄС немає єдиного стандарту розселення мігрантів. Були спроби розселення у вигляді анклавів, що ускладнило встановлення відкритого й доброзичливого діалогу з місцевими жителями, створюючи напругу та ризики конфліктів. Натомість відокремлене розселення надає психологічної важкості до адаптації в нових умовах. Для розвантаження міст, були спроби розселити мігрантів у невеликі поселення. Але найчастіше спроби лишаються марними, українські мігранти не стали виключенням. Це пов'язано з рядом факторів, таких як обмеженість в працевлаштуванні, слабо розвинена інфраструктура, брак доступу до якісної медицини, освіти й соціальних послуг, а також труднощі з адаптацією через мовні й культурні бар'єри. Натомість міста пропонують ширші можливості, підтримку громади, наявність більшої кількості інтернаціональних районів, що робить їх привабливішими для тривалого проживання та інтеграції (Белінська, Я., Шевчук, О., 2023). Так, у 2020 році близько трьох п'ятих (61,3%) іммігрантів, які не є членами ЄС, мешкали у містах, майже чверть іммігрантів – 24,7% у міській місцевості та одна сьома (13,9%) у сільській місцевості (Лібанова Е.М, 2024).

Подібна закономірність простежується і в Канаді, де міста виступають основними центрами інтеграції мігрантів. Ефективність канадської моделі значною мірою зумовлена наявністю чітко вибудованої міграційної політики, усталених інституційних механізмів, інклюзивного законодавства та активної ролі місцевих громад і діаспор. Комплексна підтримка мігрантів у міських умовах сприяє не лише їх соціально-економічній адаптації, але й зменшує ризики маргіналізації та соціальних конфліктів (Венгрин, 2024).

Досвід України, яка зіткнулася з масштабними внутрішніми міграційними потоками внаслідок збройної агресії, демонструє іншу сторону цього процесу. Раптовий наплив внутрішньо переміщених осіб суттєво посилив навантаження на міську інфраструктуру, ринки житла, систему зайнятості та соціальні послуги. Водночас саме міста стали основними осередками прийому ВПО, змусивши місцеву владу оперативно адаптувати управлінські підходи та шукати нові інструменти реагування, часто в умовах обмежених ресурсів (Венгрин, 2024).

Порівняльний аналіз інтеграції мігрантів у країнах ЄС, Канаді та Україні підтверджує, що міграційні процеси мають безпосередній і потужний вплив на урбанізовані простори. Міста перетворюються на головні платформи інтеграції, де перетинаються питання житла, зайнятості, соціальної згуртованості та міжкультурної взаємодії. Ефективність інтеграції значною мірою залежить від здатності міських просторів адаптуватися до зростання населення, запобігати ізольованості та забезпечувати баланс між інтересами мігрантів і місцевих громад. У цьому контексті міграція виступає не лише викликом, а й чинником трансформації міського простору, що за умови належної політики може стати джерелом соціального й економічного розвитку міст.

3.2. Зміни урбанізованих просторів в Україні внаслідок війни.

Воєнний стан в Україні, запроваджений унаслідок збройної агресії РФ, суттєво вплинув на всі сфери суспільного життя та сформував низку системних викликів для держави (рис. 3.3). Від початку повномасштабного вторгнення країна-агресор цілеспрямовано руйнує об'єкти цивільної критичної інфраструктури, а також виробничі й промислові комплекси, відновлення яких потребує значних фінансових ресурсів і часу.

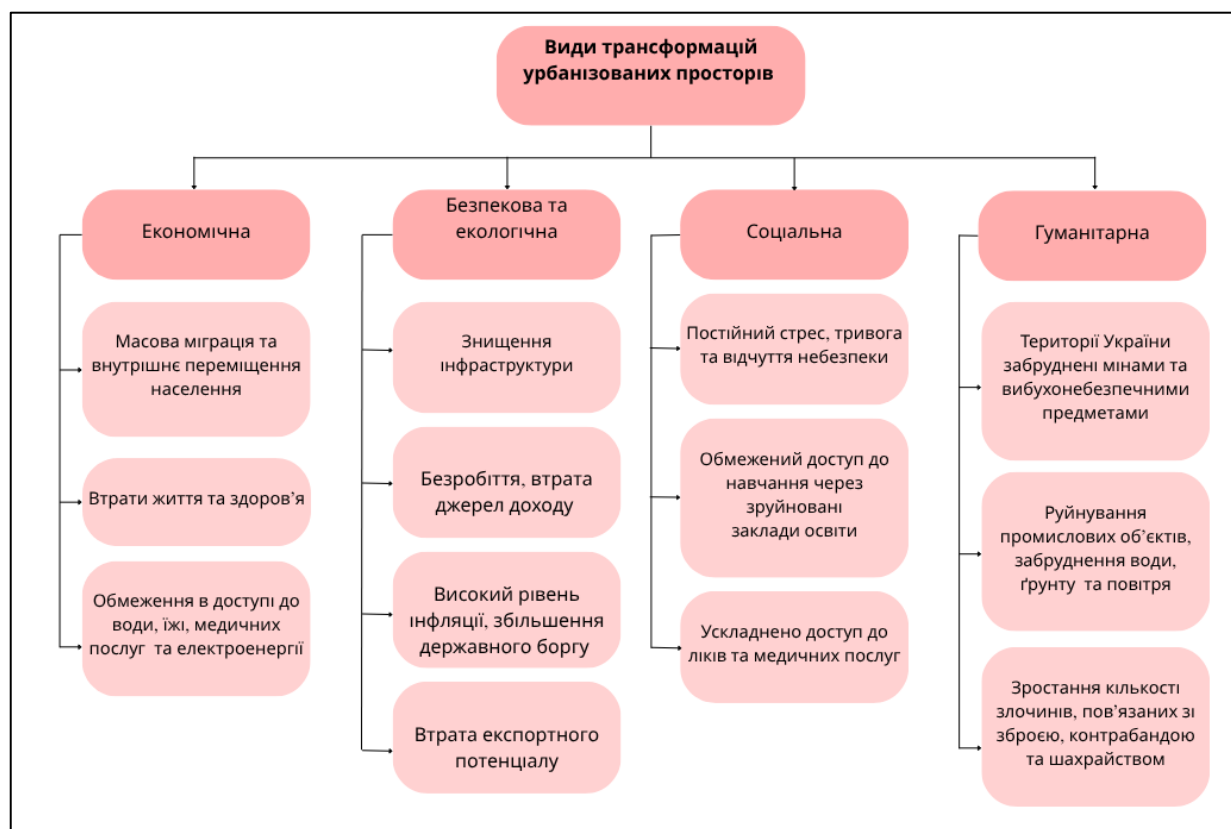

Рис. 3.3. Види трансформацій урбанізованих просторів в Україні в наслідок війни (складено автором за даними Кононенко О., Гнатюк О, 2024).

Гуманітарні трансформації проявляються передусім у масовій внутрішній та зовнішній міграції населення. За наявними даними, близько 3,6 млн осіб були змушені виїхати за межі України, тоді як 6,5 млн набули статусу внутрішньо переміщених осіб, що істотно змінило просторову структуру розселення та посилило навантаження на відносно безпечні міста і регіони (*International Organization for Migration*). Окрім міграційних зрушень, війна має катастрофічні демографічні наслідки, пов'язані зі значними людськими втратами. За офіційними заявами керівництва держави, станом на лютий 2025 року відомо про близько 50 тис. загиблих та 380 тис. поранених українських військовослужбовців з початку повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року (*Ministry for Development of Communities and Territories of Ukraine*). Водночас, за даними Організації Об'єднаних Націй, станом на початок 2026 року кількість

загиблих цивільних осіб перевищує 13–15 тис (*ОНСНР, 2026*). Нестабільна безпекова ситуація також негативно впливає на стан здоров'я населення та доступ до базових життєво необхідних ресурсів. Зокрема, фіксується зростання рівня психологічних розладів, посттравматичного стресового синдрому, хронічних захворювань, а також обмеження доступу до медичних послуг у прифронтових і деокупованих територіях. Руйнування житлового фонду, об'єктів водо-, тепло- та електропостачання, транспортної і соціальної інфраструктури призвело до погіршення умов проживання населення. Так, у містах України значна частина домогосподарств тривалий час перебуває без стабільного водо- та енергопостачання, що підвищує рівень соціальної вразливості та загострює гуманітарні ризики (*Sviy Dim, n.d.*).

Економічні трансформації урбанізованого простору пов'язані зі знищенням критичної, транспортної та виробничої інфраструктури, зростанням безробіття та втратою джерел доходу населення. Руйнування промислових зон, логістичних вузлів і портів, у поєднанні з ускладненням логістичних ланцюгів, негативно вплинуло на експортний потенціал країни та спричинило структурні дисбаланси в економіці. За даними KSE Institute, станом на листопад 2024 року загальна сума прямих збитків, завданих інфраструктурі України внаслідок повномасштабного вторгнення, досягла близько 170 млрд доларів США (*KSE Institute, 2024*). Високий рівень інфляції та зростання державного боргу додатково ускладнили відновлення міських економік.

Соціальні трансформації проявляються у зростанні рівня психологічного навантаження на населення, поширенні тривожності та відчуття постійної небезпеки. Окрім цього постраждала значно освітня сфера. Станом на кінець 2025 року внаслідок російської агресії в Україні постраждали понад 4000 закладів освіти. З них понад 360 закладів зруйновані повністю, а близько 3700 – пошкоджені, що обмежило доступ

до навчання та змусило міста переходити до дистанційних або змішаних форматів освітнього процесу (*Saveschools, 2026*). Крім того, у багатьох населених пунктах ускладнився доступ до медичних послуг і лікарських засобів через пошкодження медичної інфраструктури та перевантаження системи охорони здоров'я.

Безпекові трансформації характеризуються суттєвим зростанням загроз для міського середовища. Багато міст перебувають під постійною загрозою артилерійських обстрілів і ракетних атак. Лише протягом 2023 року Україна зазнала близько 2,4 тис. ракетних ударів, а загальна кількість авіаударів сягнула майже 16 тис. Екологічні трансформації урбанізованого простору мають довгострокові наслідки та становлять одну з найсерйозніших загроз для післявоєнного відновлення. Значні території України забруднені мінами та вибухонебезпечними предметами, що обмежує можливості використання міських і приміських земель. Руйнування промислових об'єктів спричинило забруднення ґрунтів, водних ресурсів і повітря. Показовим прикладом є підрив греблі Каховської ГЕС, який призвів до затоплення десятків міст і сіл, знищення житлової інфраструктури, загибелі людей і тварин та масштабної екологічної катастрофи (*Лопушинський І, 2024*).

Попри масштабні втрати, українські міста демонструють приклади витривалості та стійкості. Так, у Харкові та Миколаєві активно розробляються проекти відновлення критичної інфраструктури, у Чернігові створюються безпечні громадські простори та проекти, щодо підтримки населення. Львів став осередком координації гуманітарної допомоги та інтеграції внутрішньо переміщених осіб. Київ запроваджує нові підходи до планування укриттів і транспортної логістики. Далі у таблиці 1 наведена деякі приклади швидкої адаптації та реакції на виклики війни найбільших українських міст. Вони є свідченням того, що навіть у кризових умовах

українські міста продовжують шукати рішення, спрямовані на відновлення й розвиток (Венгрин, 2025).

Таблиця 3.2. Окремі приклади стійкості українських міст під час війни (на прикладі найбільших міст України)
(побудовано автором за даними Дуляба Н., 2022, Крижановська О., 2022, Ministry for Development of Communities and Territories of Ukraine, Official Site of Kharkov City Council, mayor, executive committee)

Місто	Проблемна ситуація	Приклад стійкості
Київ	Масові обстріли в зимовий період 2022–2023, як наслідок відключення електрики, тепла, води.	Відкриття «Пунктів незламності» з генераторами, інтернетом, теплом та гарячим харчуванням. Після вдалого впровадження почали з'являтися по всій Україні.
Харків	Щоденні обстріли спричинили руйнування закладів освіти та унеможливають очне навчання.	Відкриття підземних шкіл на станціях метрополітену. Будівництво нових шкіл під землею. В проекті створення першого підземного дитячого садочка.
Львів	Прибуття понад 200 тис. внутрішньо переміщених осіб, як наслідок нестача житла, робочих місць тощо.	Створення модульних містечок для переселенців, відкриття інтеграційних центрів та програм зайнятості населення.
Дніпро	Масовий потік поранених та евакуйованих з фронту, як наслідок велике навантаження на лікарні	Створення волонтерських медичних центрів, координація з міжнародними фондами («Лікарі без кордонів»).
Одеса	Обстріли портів спричинили припинення експорту зерна	Запуск «зернової угоди» через посередництво ООН і Туреччини, швидке відновлення морської логістики.

Як бачимо, урбанізовані простори є головними мішенями під час війни, але так само є й найбільшими точками опору, адже тут формуються центри економічної активності, логістики, управління та суспільної взаємодії. Аналіз реакції міських спільнот на виклики війни дає змогу не лише зрозуміти наявні механізми адаптації, а й сформувані стратегічні підходи до відновлення, сталого розвитку та зміцнення готовності до майбутніх криз. В поєднанні з міжнародним та українським досвідом відновлення урбанізованих просторів може стати унікальним прикладом для розробки моделей міської стійкості у кризових регіонах світу.

3.3. Відновлення урбанізованого простору на основі міжнародного досвіду.

Міжнародний досвід свідчить, що низка країн успішно реалізувала програми відновлення після значних конфліктів. Вивчення й адаптація таких підходів можуть стати ефективною основою для післявоєнного розвитку українських міст. Систематизація моделей повоєнного розвитку міст розпочалася у 50-х роках ХХ століття після Другої світової війни. Дослідження цих моделей показали, що процеси відновлення міст пов'язані з довоєнними проблемами регіону (бідність, вразливість, нестача ресурсу тощо). Міста з потужним економічним і просторовим розвитком демонструють вищі темпи відновлення, тоді як депресивні або занепадаючі урбаністичні території відроджуються значно повільніше (Haas,1977). Ефективність та час відновлення залежать від багатьох факторів: допомоги міжнародних партнерів, мотивацію місцевих мешканців, технічного оснащення, ці аспекти можуть як прискорювати процес так і сповільнювати його (Cuny,1994). При цьому інструменти підтримки повинні змінюватися відповідно до актуальних потреб мешканців та логіки переходу від екстрених заходів до довгострокового розвитку. Відновлення міських територій реалізується у кілька послідовних етапів: спершу здійснюються заходи спрямовані на швидке відновлення критично важливої інфраструктури, далі відбувається перехід до стабілізації міського функціонування та систематичних ремонтних робіт, завершальним етапом є комплексна реконструкція з кінцевим переосмисленням і оновленням просторової організації міського простору (Al-Mosawy,2021). Важливим для відновлення є активізація місцевої економіки та створення робочих місць.

Американський архітектор Леббеус Вудс після відвідування заблокованого Сараєво розробив три основні принципи повоєнного

відновлення міст (Woods,2011). Перший принцип полягає у відтворенні міського середовища у довоєнному вигляді, що передбачає відбудову будинків, міської інфраструктури, громадських просторів так, ніби руйнування й бойові дії не переривали розвиток міста. Такий підхід трактує війну як тимчасову паузу, після якої міський простір має повернутися до свого попереднього стану. Яскравими прикладами застосування цього принципу відбудови після Другої світової війни є Варшава, Дрезден і Вільнюс. Другий принцип базується на знесені пошкоджених будівель та будівництві на місці руїн нових об'єктів з тією самою функцією. Даний підхід є доволі витратним як фінансово так і організаційно, оскільки потребує значних ресурсів, часу та комплексного перепланування території. Цей підхід чітко простежується у післявоєнних стратегіях відбудови Лондона та Берліна. Спроби реконструювати міський простір шляхом повного маскуванню воєнних пошкоджень є концептуально хибними, оскільки не враховують історичної травми й неминучої присутності минулого. Навіть за умов відтворення зовнішнього вигляду забудови, місто зберігатиме ознаки пережитого стресу, що залишатимуться частиною його ідентичності та відчуватимуться майбутніми поколіннями. Вміння сприймати руйнації міста як передумови нових можливостей у період активних бойових дій важко, але цілком можливо. Яскравим прикладом такого підходу є повоєнна відбудова Роттердама та Ковентрі, відбудова яких лягла в основу третього принципу. Він передбачає збереження будівель із мінімальними пошкодженнями несучих конструкцій та формування на місці знищених фрагментів нових просторів із модернізованими функціями, що поєднують досвід місцевих мешканців із сучасними суспільними потребами. Подальший аналіз зосереджується на трьох європейських містах Варшаві, Берліні та Ковентрі, які відображають усі наявні типи повоєнного відновлення міст та слугують прикладами реалізації цієї концепції (табл.3.3).

Таблиця 3.3.

Типи повоєнного відновлення міст (складено автором за даними *Kravchenko, K., 2024, Woods, 2011*)

Типи відновлення міст	Місто (країна)	Причини руйнації	Процес відбудови	Результат
Відновлення до довоєнного стану	Варшава (Польща)	Руйнування Варшави під час Другої світової війни відбувалися поступово. У 1939 році місто обстрілювали й бомбили. В 1944 році після придушення Варшавського повстання нацисти систематично нищили усю забудову міста (історичний центр, культурні пам'ятки, житлові квартали). Як результат 85% міста було зруйновано, тому фактично Варшаву відбудували повністю заново.	Відбудова історичного центру Варшави базувалася на точному реставраційному відтворенні архітектурних фасадів і планування Старого та Нового Міста. Реконструкція спиралася на 22 міські пейзажі венеціанського художника XVIII століття Бернардо Беллотто, на яких детально відображено фасади будинків. Водночас враховувалася модернізація інфраструктури з метою створення комфортного та функціонального міського середовища.	Відтворення історичного центру з реконструкцією фасадів та відновленням первісної вуличної структури надало йому культурну, туристичну та соціально-функціональну значущість. Водночас у науковому та професійному середовищі висловлювалися критичні зауваження щодо певної штучності такого підходу
Знесення пошкоджених будівель і будівництво на місці руїн нових об'єктів із тією самою функцією	Берлін (Німеччина)	Берлін зазнав масштабних руйнувань під час Другої світової війни унаслідок систематичних бомбардувань британської та американської авіації, спрямованих на промислові об'єкти й міську інфраструктуру. Найбільш інтенсивні удари 1943–1944 років спричинили пожежі та знищення значної частини житлової забудови. Завершальні бої під час штурму міста у 1945 році додатково посилили руйнування, перетворивши значну частину столиці Німеччини на суцільні руїни.	Повоєнна відбудова Берліна ґрунтувалася на принципі поєднання збереження історично значущих елементів із масштабною модернізацією міського середовища, що відповідала новим соціально-економічним умовам та ідеологічним орієнтирам різних зон окупації. Так простір Потсдамської площі було переосмислено та доповнено сучасними функціями, при цьому збережено історичне місце її розташування. Житлові квартали Пренцлауер-Берга модернізували, поєднуючи збереження історичних фасадів із оновленням внутрішньої інфраструктури.	Модернізація житлових кварталів підвищила комфорт і безпеку мешканців, а реконструкція центральних площ стимулювала економічну та культурну активність. Внаслідок цього Берлін набув нового міського образу, що поєднує історичну спадщину із сучасними урбаністичними тенденціями.
Створення нового зі зруйнованого старого	Ковенті (Велика Британія)	У листопаді 1940 року, під час Другої світової війни, британське місто Ковентрі стало об'єктом масштабного авіанальоту німецьких військ, відомого як операція «Місяцехил». Унаслідок бомбардування було знищено значну частину історичного центру, промислові підприємства та кафедральний собор, що завдало серйозного удару по економіці міста.	Відбудови Ковентрі здійснювався на основі комплексного міського планування, яке передбачало реконструкцію центру з урахуванням модерністичних принципів. Було створено нове транспортне зонування (замість історичних вузьких вуличок, нова мережа доріг та громадські простори) та сформовано торгову зону (замість старих базарів, сучасні торгові центри). Була відкрита перша пішохідна вулиця. Збережені руїни старого собору інтегрували як меморіальний простір поруч із новим Собором Святого Михаїла, що стало символом поєднання пам'яті про війну та відродження міста.	Масивні бетонні споруди стали символом модерністського підходу до відбудови. Місто відмовилося від імітації минулого на користь сучасності та функціональності. Хоча в середині 1970 цей архітектурний напрям отримав значну критику за притаманну йому монументальність та сірість будівель.

Порівняння трьох моделей демонструє, що ефективна відбудова міста передбачає не механічне відтворення довоєнного стану чи повну модернізацію, а поєднання збережених історичних елементів із новими функціональними рішеннями, враховуючи потреби місцевих мешканців (Венгрин, 2025).

Окрім цього інтеграція травматичного минулого у сучасну структуру міста є важливим елементом на шляху до досягнення сталого розвитку міста. Проєкт повоєнної відбудови варто починати якомога раніше, не очікуючи завершення бойових дій. Для України адаптація таких підходів може стати основою власної моделі реконструкції, яка поєднуватиме збереження пам'яті, інноваційність та високу якість урбаністичного простору, створюючи умови для довгострокового розвитку й стійкості (Венгрин, 2025).

3.4. Міська стійкість як ключовий чинник сталої урбанізації на прикладі Харкова.

Об'єктами обстрілів у містах під час війни є не лише об'єкти військової інфраструктури, але й цивільне населення. Проблема захисту цивільного населення із розвитком військових дій щодня зростає, та потребує додаткового регулювання. Одним із заходів захисту цивільного населення в період військової агресії росії проти України, є введення *комендантської години* – це заборона перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень (Komisarov, Iliukha, 2024). Таке рішення полегшує роботу правоохоронним органам і збройним силам України. Обмеження необхідні для контролю порядку та безпеки населення. Тривалість комендантської години варіюється в залежності від розташування та безпекової ситуації у регіонах України. Так, станом на червень 2025 року у Харкові вона триває

з 23:00 по 5:00. В перші тижні війни вона тривала з 18:00 до 6:00. Згодом її скоротили, і вона тривала з 22:00 до 6:00 (*Official Site of Kharkov City, 2025*).

Під час війни в Україні *повітряна тривога* стала одним із факторів негативного впливу на міське середовище. Найбільші міста (Київ, Львів, Одеса, Дніпро і Харків) по-різному реагують на такі виклики, зазнаючи різного рівня шкоди (*Airborne alarms statistics in Ukraine, 2025*). Станом на 2025 р. містяни адаптувалися до складних повсякденних умов, але порівняно прийнятним життя є там, де вони меншу кількість часу перебувають під загрозою удару. У Харкові, як прикордонному місті, це питання постає дуже гостро. У 2024 році повітряна тривога тривала в Харкові сумарно 156 діб. Найдовша тривога в місті була зафіксована у 2024 році та тривала 1 добу, 14 годин та 16 хвилин. Вона була оголошена 20 липня о 08:47, а відбій – 21 липня о 23:04 (*Official Site of Kharkov City, 2025*).

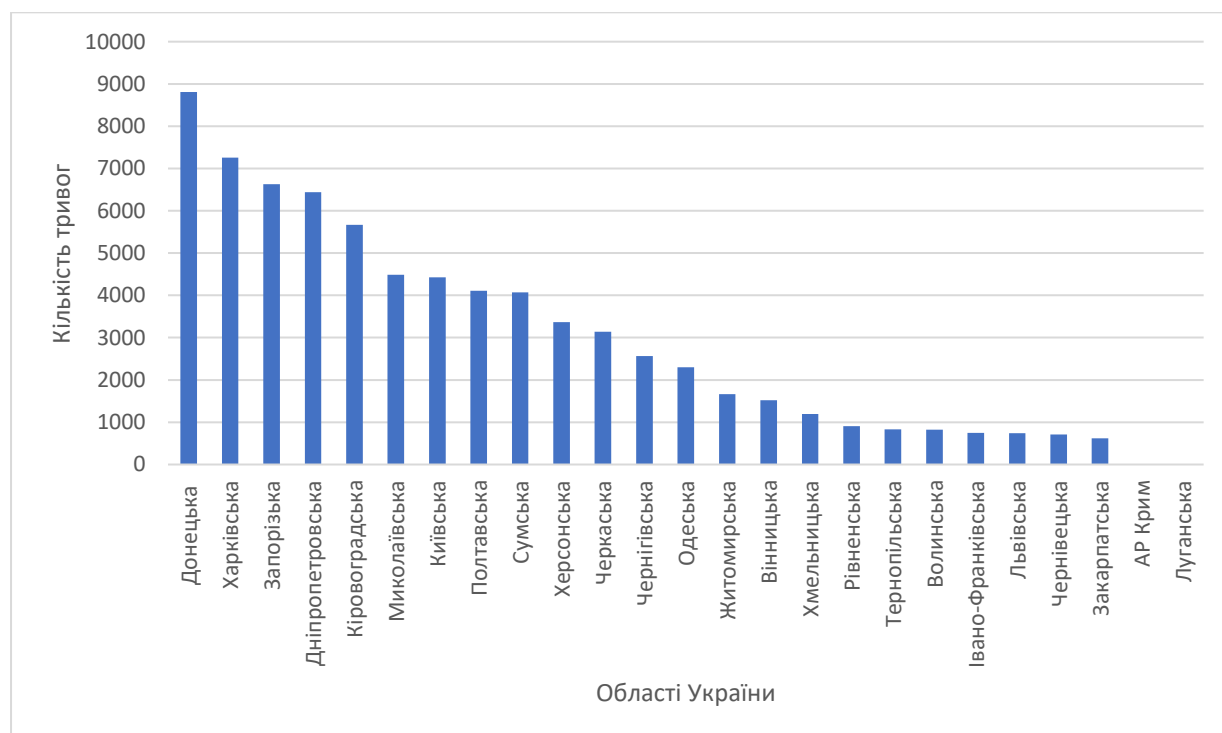

Рис. 3.4. Кількість повітряних тривог в регіонах України з 24.02.2022 по 19.07.2025 (побудовано автором за даними (*Airborne alarms statistics in Ukraine*))

Впровадження сучасних гнучких методів інформування населення про небезпеки є реальною необхідністю. Адже тривога понад добу впливає негативно абсолютно на усі сфери життєдіяльності міста. Тому у Харкові та Харківській області почала діяти нова система інформування про повітряну тривогу, аби розділяти сигнали для міста та області. Це дійсно призвело до зменшення кількості тривог у місті та створило комфортніші умови для роботи бізнесу, зокрема, торгових центрів, банків та інших установ. Вона має кілька джерел живлення, забезпечена резервними каналами зв'язку та обладнана голосовими повідомленнями, які дають змогу конкретизувати тип загрози для міста.

Зважаючи на вище згадані фактори в міста постало гостре питання, щодо забезпечення населення безпекою під час повітряних загроз. Начальник Управління цивільного захисту Харківської міської ради Олександр Пушкарьов свідчить, що в Харкові є три типи захисних споруд: укриття на території підприємств, у спорудах подвійного призначення (метрополітен, паркінги, підземні переходи) і найпростіші укриття (підвали, цокольні поверхи будинків, медичних установ, установ освіти). За його словами, всього в Харкові - понад 300 захисних споруд на підприємствах, 30 станцій метро, 53 підземних переходи, 24 паркінги і понад 4,2 тис. простих укриттів (*Official Site of Kharkov City, 2025*). Також був реалізований міською радою спільно з КП «Міський інформаційний центр» та громадською організацією «Смарт Медіа» проект «Зупинка укриття» (рис 3.5). Такі зупинки призначені для захисту людей від обстрілів під час очікування транспорту. Вони мають бетонну конструкцію та армований каркас, здатні вмістити до 25 людей. На разі в місті встановлено 14 зупинок-укриттів (*Official Site of Kharkov City, 2025*).

Рис. 3.5. Зупинка-укриття у місті Харків.

Унікальним проектом стало переобладнання приміщення на шести станціях метрополітену під навчальні кабінети. З вересня місяця планується відкриття ще 7 метро-школи у одному з районів міста. Також у місті функціонують чотири повноцінні підземні школи, які були побудовані з нуля під час війни. Як зазначає мер міста, на даний момент будується ще 4 таких шкіл (*Conversation with the mayor of Kharkiv, Igor Terekhov, 2025*). Варто зауважити, що в світовій практиці немає ідентичних кейсів повноцінних підземних шкіл. Так для прикладу в Ізраїлі є школи з інтегрованими підземними укриттями або заглибленими класами, але навчальний процес не перенесений повністю під землю, а використовується лише за нагальної потреби (*Safe Schools Declaration*). Харківська міська рада підготувала проект дитячого садка, але його реалізація ускладнюється через особливі вимоги до організації дошкільних закладів – діти перебувають там увесь день, сплять і харчуються, що вимагає інших будівельних норм. Це значно підвищує вартість проекту. Якщо метро-школа коштує близько 100 млн грн, то дитсадок 230–250 млн грн згідно з проектно-кошторисною документацією (*Official Site of Kharkov City, 2025*).

Війна значно вплинула на бізнес у Харкові, спричинивши значні збитки та зміни у роботі. Багато підприємств зазнали руйнувань внаслідок обстрілів, зіткнулися з проблемами логістики, відтоком персоналу та

зниженням купівельної спроможності місцевих мешканців. Хтось не витримав такі зміни та переїхав у інші регіони, хтось лишився та продовжує свою діяльність. Для останніх в місті діє декілька *програм підтримки бізнесу*, зокрема гранти на відновлення та розвиток, а також ініціативи для підтримки місцевих підприємців. Можна отримати грант до 500 тисяч гривень на відкриття або підтримку бізнесу, а також до 800 тисяч гривень на відновлення та розвиток, особливо для підприємств, що створюють нові робочі місця для певних категорій населення (*Official Site of Kharkov City, 2025*). Крім того, реалізуються проєкти, спрямовані на підтримку місцевих виробників, наприклад, "Купуй харківське". Також у місті за рішенням міськради для фізичних, юридичних осіб і підприємців було скасовано сплату місцевих податків і зборів (*Official Site of Kharkov City, 2025*).

Окрім цього був відкритий «Хаб стійкого бізнесу» - це сучасний, динамічний простір, створений для підтримки підприємців, розвитку бізнес-спільноти та сприяння сталому економічному зростанню. Головною метою якого є надання підприємцям комфортного середовища для обміну досвідом, здобуття нових знань та реалізації бізнес-ідей. Тут можна навчатись, зустрічатися з діловими партнерами, отримувати та надавати консультації, впроваджувати інноваційні рішення. Простір є безпечним та має альтернативні джерела енергії, що дозволяє проводити свою роботу без перешкод. Також в місті діє «Коаліція галузевих та бізнес-спільнот Харкова» де об'єдналися активні представники бізнесу, громадських організацій та професійних спільнот. Вони працюють над створенням найсприятливіших умов для розвитку бізнесу в Харкові та області, зосереджуючись на підтримці підприємців, залученні інвестицій та відновленні офлайн освіти (*Official Site of Kharkov City, 2025*).

Департаменті житлово-комунального господарства повідомив, що станом на 24 червня 2025 року в Харкові налічується майже 9 тисяч пошкоджених об'єктів житлового фонду та 722 одиниці бюджетних

установ. (*Official Site of Kharkov City, 2025*). Тому у місті активно ведеться робота з *відновлення житла*, пошкодженого внаслідок російських обстрілів. Міська рада ухвалила програму відновлення, яка передбачає ремонт як повністю зруйнованих, так і частково пошкоджених об'єктів, включаючи житлові будинки та бюджетні установи. Для їхнього відновлення місто залучає кошти з державного бюджету та міжнародної допомоги (рис. 3.6). Програма "єВідновлення" також активно працює у місті, надаючи допомогу у отриманні компенсацій та супроводжує процес відновлення житла (*Rebuilding. Sviydim media, 2025*).

Рис. 3. 6. Приклад відновленого будинку по вул. Метробудівників, 5, м. Харків.
(фото зроблено (*Rebuilding. Sviydim media, 2025*))

Крім того, Харків став місцем порятунку для українців, які змушені були залишити Донецьку, Луганську та частину Харківської областей через російську агресію. У зв'язку з цим постала потреба у розміщенні внутрішньо переміщених осіб. Одним із рішень стало *тимчасове використання студентських гуртожитків*, які наразі залишаються вільними через відсутність очного навчання в університетах міста (*Klos L.,2025*).

Від початку повномасштабного вторгнення було пошкоджено понад 130 об'єктів Харківських теплових мереж, зокрема котельні, центральні теплові пункти та майже 21 км тепломереж. У відповідь на воєнні виклики в місті розпочато *впровадження автономних джерел теплопостачання*: введено в експлуатацію 41 когенераційну газову установку та 36 блочно-модульних котелень. Як і звичайні ТЕЦ, когенераційні установки одночасно виробляють тепло- та електроенергію, але роблять це у менших масштабах. Це дозволить окремим громадам мати безперебійне теплопостачання в умовах аварійних або планових відключень електрики. Окрім цього, модернізовано понад 510 км тепломереж (*Official Site of Kharkov City, 2025*). Попри продовження атак на критичну інфраструктуру, фахівці системно працюють над її оновленням, забезпечуючи безперервне теплопостачання для мешканців навіть в умовах воєнної нестабільності.

Осмислення колективної травми в міському просторі під час війни є надзвичайно важливим. На жаль, місто щоденно потерпає від нових трагедій, багато, що забувається, але багато що лишає вічні сліди. Місцеві мешканці проявляють це через мистецтво, не чекаючи офіційних затверджень місцевої влади, кабінетів міністрів. У зруйнованих районах, куди поступово повертаються мешканці, можна зустріти розписи знівечених фасадів, самовільне озеленення дворів тощо. Дуже популярним став розпис на вибитих вікнах, які забиті фанерою в різних частинах міста. Так художниця Катерина Жернова, розписує забиті вікна в стилі петриківського живопису. Ще одним відомим вуличним-художником міста є Гамлет Зінківський. Його картини містяни спостерігали на фасадах будинків, парканах ще до війни. Вони вирізнялися чорно-білим кольором та завжди несли змістове та саркастичне навантаження (Nikolayenko, 2024). З початком війни робіт автора побільшало. Художник не лише розписує стіни, а й перетворює сліди від вибухів касетних снарядів на асфальті на

символічні «квіти». Поруч із цими малюнками з'являються написи: «Ці квіти не забудеш», «Нащо така квітка?», як нагадування про нещодавній обстріл і крихкість життя (рис. 3.7.). Варто зазначити, що подібні практики меморіалізації не є новими. Зокрема, ще у 1992 році в Сараєві вибоїни в асфальті, утворені внаслідок обстрілів, заливали смолою з додаванням пластику та червоної фарби, утворюючи меморіальні знаки, що за формою нагадують троянди. Ці об'єкти, відомі як «сараєвські троянди», стали символами пам'яті про жертви Боснійської війни (Kassouha,2019).

Рис. 3.7. Малюнки на асфальті харківського художника Гамлета Зінківського.

Окрім народної творчості в місті можна побачити і перші монументи, присвячені війні, встановлені українською владою. 4 червня 2023 р. в день пам'яті дітей, які загинули внаслідок війни російської федерації проти України, перша леді Олена Зеленська відкрила в Харкові пам'ятник загиблим дітям. Він становить постамент із лабрадориту, що символізує вибух, із якого злітають двоє дітей – хлопчик і дівчинка з підгорілими крильцями янголів, що символізують дитячі душі, які підносяться в небо (Nikolayenko, 2024).

Прикрашання Харкова до новорічних свят та весняного сезону під час війни відіграло важливу роль у психологічному відновленні мешканців

міста. Зимові інсталяції не лише подарували місту святковий настрій, але й стали елементом надії, стабільності та зв'язком із довоєнним життям. Весняні декорації стали новинкою та викликали ряд питань у місцевих мешканців, але все одно стали своєрідним символом того, що попри загрози та втрати, життя триває, а місто живе й не втрачає свого обличчя (*Official Site of Kharkov City, 2025*). Одним з мотивуючих елементів від місцевої влади є й розміщення на білбордах міста гасел на кшталт: «Харків живе та працює», «Пишаюся бути харків'янином».

Наведені вище приклади безперечно відіграють важливу роль у подоланні кризи та забезпеченні добробуту населення. Водночас, кожне з рішень супроводжується певними викликами, недоліки які узагальнено в таблиці 3.4.

Таблиця 3.4.
Ключові виклики на шляху досягнення міської стійкості
під час війни в Харкові (Венгрин, 2025)

Фактори	Ключові виклики
Комендантська година	<p>Хоча громадяни часто стверджують, що це обмеження їхнього права вільно пересуватися, яке передбачене статтею 33 Конституції України, але це не є порушенням, адже закон нашої держави у своїй статті 64 говорить, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень (<i>Constitution of Ukraine, 1996</i>).</p> <p>Із реальних мінусів можна виділити лише незручності для бізнесів, які працювали 24/7, адже на разі вони не мають такої змоги. Також більшість бізнесів, через такі обмеження мали скоротити загальний час роботи.</p> <p>Не можна виключати і психологічну складову, постійне перебування в умовах обмежень може спричиняти тривожність, стрес і відчуття нестабільності.</p>
Повітряні тривоги	<p>Не дивлячись на диференціацію повітряних тривог між містом та областю харків'яни звикли до їх довгої тривалості та продовжують не реагувати на сигнали, нехтуючи своєю безпекою, що призводить до зниженості готовності до реальних загроз. Бізнеси, сфери обслуговування та виробництва не гальмують економічну активність теж (окрім міжнародних установ).</p> <p>Найбільше від повітряних тривог страждає сфера освіти. Адже викладачі не в праві нехтувати безпекою учнів, студентів. Але часті переміщення до укриттів, або надмірне перебування у них знижують якість освіти.</p>

Безпечні простори	<p>Немає рівномірності розподілу безпечних просторів по місту Харків. Зупинки-укриття також розбудовувалися в хаотичному порядку. Харківська міська рада так і не надала інформацію, щодо того де проходили випробування нового укриття та які снаряди використовували для перевірки, аби розуміти мешканцям надійність споруди. Лише є заяви місцевих чиновників, але цього замало.</p> <p>До метро-шкіл в батьків учнів була велика недовіра, адже не було розуміння як це буде відбуватися. Після пілотного проекту вдалося оцінити переваги навчання в метро-школі навідмінно від онлайн навчання. Але постала інша проблема стосовно нестачі таких закладів освіти для міста мільйонника (<i>Conversation with the mayor of Kharkiv, Igor Terekhov, 2025</i>).</p> <p>Після побудови першої підземної школи у суспільства постало питання вкладення такої кількості коштів не на армію, а на будівництво.</p>
Підтримка бізнесу	<p>Не дивлячись на зняття місцевих податків та допомогу в відбудові постраждалим підприємствам головні ризики нікуди не зникають: кордон з країною агресором, постійні обстріли, часове обмеження, зниження платоспроможності місцевих. Так за даними Мінекономіки, серед підприємств, які релокувалися з Харківщини ще в 2022 році, найбільшу частку складають підприємства переробної промисловості (42,42% від загальної кількості релокованих підприємств), торгівлі, станцій технічного обслуговування (35,61%), професійної, наукової та технічної діяльності (6,82%), інформації та телекомунікацій (6,06%) (<i>Relocation program, 2022</i>).</p> <p>Психологічна складова теж відіграє важливу роль. Бізнеси які лишалися в місті, але на певному етапі війни зазнали руйнувань, або були повністю були зруйновані, найчастіше не хочуть відновлювати свою роботу в цьому ж місці.</p>
Відновлення будинків	<p>Відновлення значною мірою залежить від державного бюджету й міжнародної допомоги, яка може бути нестабільною або недостатньою. Через це зповільнюється темп відбудови. До всього цього ще додаються бюрократичні та логістичні процедури. Люди втомлюються чекати і обирають більш спокійні місця для постійного місця проживання полишаючи місто назавжди.</p> <p>Відновлення старих будинків часто обмежується лише добудовою зруйнованих поверхів, косметичним ремонтом і фарбуванням фасадів без урахування загальної міської стилістики. Це призводить до хаотичності в зовнішньому вигляді міського середовища, ускладнюючи формування гармонійного архітектурного образу сучасного Харкова.</p> <p>Використання студентських гуртожитків як житла для внутрішньо переміщених осіб є вимушеним і тимчасовим заходом, що не забезпечує повноцінних умов проживання. В більшості гуртожитків є неналежні умови проживання. Окрім постає питання, а що робити, коли повернуться студенти?</p>
Впровадження автономних джерел енергії	<p>Купівля, встановлення та обслуговування автономних установок вимагає значних коштів, зокрема в умовах дефіцитного бюджету та обмежених міжнародних ресурсів. І звісно наразі буде спостерігатися нерівномірне встановлення установок, адже фізично та економічно такі проекти не реалізуються дуже швидко.</p> <p>Автономні системи все одно залишаються вразливими до пошкоджень через ракетні чи дронів атаки, особливо якщо не мають належного захисту чи дублюючих мереж.</p>

Осмислення колективної травми	<p>Більшість ініціатив реалізується спонтанно, без погодження з міською владою або фахівцями в цій галузі, що створює візуальний хаос у міському середовищі. Самовільні розписи, навіть із глибоким змістом, можуть вступати в конфлікт з історичною або архітектурною спадщиною та псувати зовнішній вигляд будівель. Резонансовою новиною стала ситуація коли комунальні служби замалювали зображення по місту військового підрозділу «Хартія», з метою узгодження дій та цивільного вшанування військових (<i>Painted over graffiti, 2025</i>). Крім цього розписи, малюнки особливо на фанері або пошкоджених поверхнях є тимчасовим явищем, адже можуть швидко зникнути під дією погодних умов або ремонтів.</p> <p>Встановлений владою пам'ятник загиблим дітям зазнав критики, через відсутність громадського обговорення та офіційних процедур відбору проєкту. Додаткове обурення викликав напис, який унікав прямого згадування росії як винуватця загибелі дітей, що сприймалося як спроба анонімізації травми (<i>Nikolayenko, 2024</i>).</p>
Психологічна підтримка	<p>Прикраси до весняного сезону вже не так радісно і однозначно сприйнялися місцевим населенням на відмінну від зимових. По-перше всіх цікавило походження фінансування квіткових композицій та оздоблення, по-друге деякі з них стояли вздовж узбіччя дороги, що перешкоджало гарній видимості дороги для водіїв. У місті навіть пройшла акція протесту, де місцева громадська організація розвісила вранці на вазонах із пластиковими квітами наступні плакати: «Дрони, а не вазони», «Дрони, а не квіти» та інші (<i>Plastic occupation of Kharkiv, 2025</i>). Але за словами директора департаменту у справах інформації та зв'язків з громадськістю Юрія Сидоренка міська рада не витратила гроші на декор, це зробили благодійники (без їхньої згоди імена називати не можна) та частково використовувалися декорації з довоєнних часів (<i>Official Site of Kharkov City, 2025</i>). Щодо білбордів вони, на жаль, не є соціальною рекламою, як позиціонує це місцева влада, адже на них є згадування імені мера міста та розміщений логотип політичної партії «Успішний Харків». Це класичний приклад іміджевого просування у період, коли офіційна виборча кампанія ще не стартувала.</p>

Розбудова стійкого міського середовища передбачає зміни в управлінських та просторово-планувальних рішеннях, саме вони будуть здатні забезпечити безперервне функціонування ключових елементів життєздатності міста. На основі проведеного аналізу можна визначити кілька основних адаптаційних механізмів для формування більш стійких практик для міста Харкова:

- *Просторове забезпечення доступності укриттів і безпечних просторів.* Одним з ключових викликів сучасного Харкова є нерівномірний доступ мешканців до безпечних укриттів. Враховуючи це доцільним є розроблення комплексної схеми розміщення захисних споруд, орієнтованої на принцип рівномірності покриття території міста. Пріоритетом має стати відкриття нових підземних шкіл, дитячих садків, облаштування повноцінних укриттів в місцях де є така змога, а також збільшення зупинок-укриттів громадського транспорту, що виконують функцію мобільних захисних осередків. Подібна інфраструктура має забезпечувати не лише фізичну безпеку, але й підтримку соціальної згуртованості у кризових ситуаціях.
- *Прозорість міського бюджету та фінансова звітність.* Формування довіри між громадою та владою потребує впровадження механізмів прозорого фінансового управління. Одним із кроків у цьому напрямі є публічне звітування про бюджетні витрати, з чітким роз'ясненням принципів розподілу коштів за статтями бюджету. Особливу увагу слід приділити роз'ясненню, чому не всі кошти міського бюджету мають йти на оборону держави та яка частина була витрачена безпосередньо на військо. Висвітлювати яку саме фінансові допомогу надають міжнародні партнери та на що вона була витрачена.
- *Планування післявоєнного розвитку в умовах скорочення міжнародної підтримки.* З огляду на потенційне скорочення або завершення міжнародного фінансування, що наразі є критичним джерелом підтримки міського бюджету, надзвичайно важливо розробити стратегічний план дій на випадок таких змін. У цьому плані має бути враховано можливість переходу до нових моделей фінансування, розвитку локального бізнесу, залучення інвестицій та розширення власних бюджетних надходжень.

- *Участь громадськості у процесах прийняття рішень.* Особливо важливо забезпечити залучення мешканців до обговорення питань, пов'язаних з меморіалізацією, ревіталізацією зруйнованих просторів, реконструкцією культових і символічних об'єктів. Інструментами такої участі можуть стати громадські слухання, цифрові платформи для подання ініціатив, дорадчі ради при органах місцевого самоврядування.
- *Стратегічне передбачення ризиків і нарощення адаптивного потенціалу.* Висока ступінь невизначеності тривалості війни вимагає від міста Харкова активного запровадження інструментів стратегічного передбачення. Систематичний аналіз ризиків, моделювання можливих сценаріїв розвитку подій та підготовка планів швидкого реагування мають бути інтегровані в управлінську практику. Доцільно створити муніципальний центр адаптивного планування, який здійснюватиме моніторинг безпекової ситуації, соціально-економічних змін та забезпечуватиме оперативне оновлення стратегій сталого розвитку.

Даний перелік не є вичерпним і може розширюватися з появою нових заходів, що сприяють підвищенню стійкості міста, зокрема через інтеграцію цифрових систем моніторингу безпеки, впровадження навчальних програм з кризової підготовки населення, розвиток партнерських міжмуніципальних мереж для обміну ефективними практиками, а також активізацію ролі університетів як аналітичних центрів, що досліджують і моделюють сценарії міської адаптації до динамічних викликів (Венгрин, 2025).

3.5. Проблеми та перспективи впровадження сталої урбанізації для відновлення урбанізованих просторів України.

Не дивлячись на проблеми сьогодення сталий розвиток є основою для післявоєнного відновлення України. Але попередній підбір індикаторів не враховує зміни та пріоритетних планів післявоєнної відбудови, тому доцільно розширити список. Згідно з законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо принципів державної регіональної політики та політики відновлення регіонів та територій", території, які потребують відновлення, - це мікрорегіони, територіальні громади, на території яких відбувалися військові дії і / або які тимчасово були окуповані, і / або території, критична інфраструктура, соціальна інфраструктура, житловий фонд яких були знищені в результаті військових дій, а також які характеризуються гострим погіршенням рівня соціально-економічного розвитку та значним переселенням населення в інші регіони і / або інші держави (Cabinet of Ministers of Ukraine, 2022). Як бачимо у вище згаданому законі особлива увага приділяється погіршенню соціально-економічної ситуації, через руйнування інфраструктури та масовому відтоку населення через військові дії. Тому визначальними індикаторами стануть темпи відновлення інфраструктурних об'єктів та показники міграції, а саме темпи повернення населення в Україну.

Доцільно зробити порівняльну таблицю індикаторів сталого розвитку. В першій колонці будуть індикатори відібрані нами в попередньому дослідженні, тобто дієві за нормальних умов в регіонах, що не постраждали під час війни, в другій колонці індикатори для регіонів, що потребують відновлення (табл. 3.5).

За підрахунком уряду спільно зі Світовим банком за два роки повномасштабного вторгнення РФ економічні втрати України сягнули 499 млрд доларів, майже таку ж суму потрібно і на повоєнну відбудову. Про це

повідомив прем'єр-міністр України Денис Шмигаль (*Cherniaieva O. & Kulinich, T., 2023*).

Таблиця 3.5. Набір індикаторів для оцінки сталого розвитку міст (побудовано автором за даними (*Venhryn D., 2023*))

Для регіонів, що не постраждали під час війни	Для регіонів, що потребують відновлення
Економічні показники	
Валовий регіональний продукт	Відновлення промислових об'єктів
Експорт товарів та послуг	Повернення основних фондів в країну
Імпорт товарів та послуг	Кількість малих підприємств
Прямі іноземні інвестиції	Приватні грошові перекази з-за кордону, мільйон гривень
Обсяг реалізованої інноваційної продукції	
Чисельність промислових об'єктів	
Динаміка кредитного рейтингу громади	
Соціальні показники	
Чисельність наявного населення в регіонах України	Частка міграційного потоку населення на територію, яка потребує відновлення
Середня тривалість життя	Відновлення закладів охорони здоров'я
Рівень безробіття	Відновлення спортивних закладів,
Оцінка рівня достатності закладів освіти	Відновлення адміністративних будівель
Рівень ЗНО	Відновлення торговельних центрів.
Кількість туристів	Відновлення освітніх закладів, ,
Обсяг енергоспоживанням регіоном	Відновлення доріг різних категорій в тому числі і залізничних колій
Кількість закладів охорони здоров'я	Відновлення аеропортів
Динаміка кількості онлайн-сервісів та електронних ресурсів	Відновлення мостів
	Відновлення об'єктів ТЕЦ
	Відновлення ліній електропостачання
	Відновлення газопостачальних мереж
	Державна соціальна підтримка громадян
	Кількість ветеранів війни
Екологічні показники	
Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря за рік	Відновлення природно-заповідного фонду після деокупації
Показники забрудненості води	Відновлення ґрунтового покриву після вибухів.
Забрудненість території	Показник забруднення води
Забезпеченість зеленими зонами загального користування	Кількість розмінованих територій
Частка утилізованих відходів від загального обсягу утворення відходів	Площа воєнних сміттєзвалищ (спалена техніка, залишки авіабомб і т.д)

Найбільше від війни постраждали сектори торгівлі, промисловості, сільське господарство, енергетика і транспорт. Відновлення промислових об'єктів та малих підприємств – це те, що дозволить підняти післявоєнну економіку України. Окрім цього важливо аби в країну входили іноземні інвестиції, як від старих інвесторів так і від нових, для відбудови країни. Іноземці та українці закордоном дуже активно допомагають країні у скрутній ситуації, що сприяло великій кількості надходженню валюти в середину країни.

Війна стала справжнім викликом для соціальної сфери в Україні. В першу чергу вона принесла великі демографічні зміни. Підвищений рівень смертності достовірна інформація про це наразі відсутня: з окупованих територій немає жодних даних, яким можна було би довіряти; дані про прифронтові території – еkleктичні; лише щодо територій, які не зазнали безпосереднього окупаційного впливу, є доволі надійна інформація. Так само науковці не мають даних і про загиблих учасників бойових дій. Варто зауважити, що додаткові втрати (померлі через війну) – це не лише загиблі внаслідок бойових дій військові та цивільні, а й померлі з багатьох інших причин, адже даються ознаки постійний стрес, переохолодження, відсутність нормального харчування, недоступність якісної медичної допомоги, недоліки імунізації тощо. Масова міграція, як внутрішня так і зовнішня. Попереду в країни довгий шлях повернення українців додому. За два роки повномасштабної війни велика кількість українців вже повернулася додому, але велика частина людей залишається закордоном. Тому важливо підтримувати таких політичних заходів, аби люди не дивлячись на тривалий час перебування закордоном хотіли повернутися додому в Україну. Доцільно ввести такий індекс, як частка міграційного потоку населення на територію, яка потребує відновлення. А також як і за нормальних умов слідкувати за усіма демографічними показниками (народжуваність, смертність, еміграція, міграція).

Масові атаки російської армії призводять до руйнування соціальної інфраструктури, без яких сучасні міста важко уявити. Тому доцільно слідкувати за її відновленням завдяки наступним індикаторам: відновлення закладів охорони здоров'я, спортивних закладів, адміністративних будівель, торговельних центрів, відновлення освітніх закладів. Для зручного функціонування міста та його мешканців напрочуд важлива критична інфраструктура, що зазнає наймовірних руйнувань. Тому відслідковувати відновлення доріг різних категорій в тому числі і залізничних колій, аеропортів, мостів, ліній електро- та газопостачання дуже важливо. Особливу увагу необхідно звернути на відновлення енергетичної інфраструктури.

Повномаштабне вторгнення сприяло виникненню великої кількості екологічних проблем. Однією з найважливіших є забруднення повітря, води та ґрунту. Постійні бомбардування та обстріли міст і населених пунктів призвели до викиду великої кількості токсичних хімічних речовин у навколишнє середовище. Пригадаємо випадок з підривом Каховської гідроелектростанції. Це був справжній екоцид, під воду пішло 620 квадратних кілометрів території в чотирьох областях – Херсонській, Миколаївській, Дніпропетровській та Запорізькій. Тому необхідно продовжувати вимірювати викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, а також доцільно додати показники забруднення вод, відновлення ґрунтового покриву після вибухів. Ще однією серйозною екологічною проблемою в Україні під час війни стало знищення лісів і місць проживання диких тварин. Постійні бомбардування та обстріли лісів завдали значної шкоди екосистемі, і багато видів рослин і тварин були змушені покинути свої домівки. Це малозначною мірою вплинуло на біорізноманіття регіону, а також вплинуло на життєдіяльність місцевих громад, які залежать від лісу як джерела їжі, палива та інших ресурсів. Тому доцільно ввести такий показник, як відновлення природно-заповідного фонду після деокупації.

Велика частина території України є замінованою після масових атак та окупації. Показник розмінованих територій є важливим. Окрім цього війна лишає за собою велику кількість металобрухту (у вигляді зруйнованої техніки, згорілих боєприпасів і т.д) та бетонних блоків від зруйнованих багатоповерхових будинків, що збільшує площу сміттєзвалищ в містах.

Даний набір індикаторів не є універсальним та має змінюватися в залежності від потреб, стану обраного вами міста. Окрім цього індикатори не дають оцінку виконаним діям, а лише показують ефективність застосування тих чи інших практик в дії. Отримані дані служать основою для розробки та впровадження конкретних управлінських рішень, обґрунтування стратегічних напрямків та механізмів забезпечення сталого розвитку міста (Venhrun, 2024).

Висновки до розділу 3

1. Сучасні міграційні процеси українців мають виражений урбанізований характер, оскільки саме міста виступають основними центрами концентрації, адаптації та інтеграції як зовнішніх, так і внутрішніх мігрантів. Дослідження засвідчило, що найбільші міста Європи та Канади стали ключовими осередками інтеграції українських біженців завдяки розвиненій інфраструктурі, можливостям працевлаштування, доступу до освіти, медицини та соціальних послуг, а в Україні провідну роль у прийомі внутрішньо переміщених осіб виконують обласні центри та великі міста. Порівняльний аналіз інтеграційної політики України, Канади та країн ЄС дозволив встановити, що європейські держави та Канада мають більш сформовані інституційні механізми підтримки мігрантів, тоді як українська модель інтеграції розвивається переважно в умовах кризового реагування на наслідки війни. Водночас концентрація мігрантів у містах посилює навантаження на житлову, транспортну та соціальну інфраструктуру, однак саме урбанізовані простори залишаються найбільш сприятливими для соціально-економічної адаптації населення.

2. Війна спричинила масштабні гуманітарні, економічні, соціальні, безпекові та екологічні трансформації урбанізованих просторів України, суттєво змінивши умови функціонування міст і систему розселення населення. Попри значні руйнування інфраструктури, демографічні втрати та зростання навантаження на міське середовище, українські міста демонструють високий рівень адаптивності та стійкості через впровадження нових підходів до безпеки, гуманітарної підтримки, освіти й відновлення інфраструктури. Це є свідченням того, що урбанізовані простори в умовах війни залишаються ключовими центрами управління, підтримки населення та формування моделей післявоєнного відновлення й міської стійкості.

3. Ефективна реконструкція урбанізованих просторів залежить від поєднання економічної спроможності, підтримки міжнародних партнерів, участі місцевого населення та здатності адаптувати міське середовище до нових потреб суспільства. Аналіз міжнародного досвіду повоєнного відновлення міст дозволив виокремити три основні моделі відновлення: відтворення довоєнного вигляду міста, будівництво нових об'єктів на місці зруйнованих та формування нового міського простору із частковим збереженням історичних елементів. прикладів Найбільш ефективним підходом є поєднання збереження історичної пам'яті з модернізацією інфраструктури та впровадженням сучасних урбаністичних рішень. Для України адаптація міжнародного досвіду може стати основою створення власної моделі післявоєнної реконструкції, орієнтованої на довгостроковий розвиток і підвищення стійкості міст.

4. Аналіз впроваджених заходів у місті Харкові під час повномасштабного вторгнення підтверджує важливість міської стійкості як складової сталого розвитку. Досвід міста демонструє здатність інфраструктури, влади, бізнесу та громади адаптуватися до кризових умов і підтримувати функціонування міського середовища. Реалізовані ініціативи, від відновлення житла та автономного теплопостачання до створення підземних шкіл, свідчать про гнучкість та інноваційність управлінських рішень. Водночас нестача ресурсів, проблеми координації та обмежена участь громади вказують на необхідність формування довгострокових стратегій відбудови. Варто зазначити, що процеси формування стійкості є неоднаковими для міст різних регіонів з різноманітними викликами, однак досвід Харкова є важливим для формування перспективних стратегій міського розвитку і системи прийняття управлінських рішень.

5. В умовах післявоєнного відновлення України система індикаторів сталого розвитку потребує суттєвого розширення та переорієнтації з

класичних показників на відновлювальні. Встановлено, що ключовими новими індикаторами мають стати темпи відновлення інфраструктури, обсяг повернення населення та динаміка міграційних процесів, що прямо відображають рівень відновлення територій, визначених законодавством як такі, що потребують реконструкції. Відновлення промисловості, інфраструктури, соціальної сфери та екосистем є критично важливим для економічної стабілізації та повернення населення. Таким чином, удосконалена система індикаторів дозволяє більш точно оцінювати процеси післявоєнної відбудови та формувати ефективні управлінські рішення для сталого розвитку України.

ВИСНОВОК

У дисертації здійснено комплексне суспільно-географічне дослідження урбанізованих просторів України в умовах сучасних викликів. Отримані результати дозволили сформулювати такі загальні висновки:

1. Уточнено поняттєво-термінологічний апарат дослідження урбанізованих просторів. Встановлено, що ключовими категоріями сучасної урбаністики є «урбанізація», «урбанізованість», «міський простір», «урбанізований простір» та «урбаністичний простір». Доведено, що урбанізований простір слід розглядати як складну соціогеосистему, сформовану внаслідок взаємодії економічних, соціальних, екологічних, інфраструктурних і управлінських процесів. Визначено основні етапи та сучасні форми урбанізації, а також простежено історично обумовлену послідовність формування урбанізованого розселення: від міських поселень до агломерацій, урбанізованих районів і мегаполісів.
2. Аналіз розвитку урбаністичних досліджень у зарубіжній та українській суспільній географії засвідчив еволюцію наукових підходів від описового вивчення окремих міст до дослідження урбанізованих просторів як складних багаторівневих систем. Встановлено, що сучасні урбаністичні дослідження орієнтовані на аналіз агломераційних процесів, субурбанізації, метрополізації, міської стійкості та сталої урбанізації. Для української суспільної географії особливо актуальними стали питання урбіциду, внутрішньої міграції, адаптації громад та формування стійкості міст в умовах війни.
3. Обґрунтовано місце урбанізованих просторів у системі суспільно-географічних досліджень. Визначено, що урбанізований простір є об'єктом суспільно-географічного аналізу через поєднання в його межах населення, господарства, інфраструктури, управління та природного середовища. Урбанізовані простори охоплюють не лише міста, а й

пов'язані з ними території, інтегровані транспортними, виробничими, сервісними та інформаційними зв'язками. Це обумовлює необхідність застосування комплексного міждисциплінарного підходу до їх дослідження, оцінки просторових диспропорцій, функціональної структури та ризиків розвитку.

4. Досліджено сучасні форми урбанізації та розкрито зміст понять сталості й стійкості урбанізованих просторів. Удосконалено поняття «стала урбанізація», як процес урбанізаційного розвитку території, що характеризується співвідношенням рівня урбанізації та індексу сталого розвитку, відображаючи здатність міських просторів забезпечувати економічний, соціальний і екологічний розвиток у довгостроковій перспективі. Встановлено, що урбанізація не має однозначно позитивного чи негативного характеру, а її наслідки визначаються здатністю міських систем забезпечувати баланс між економічним розвитком, соціальною інтеграцією та екологічною безпекою. Запропоновано підходи до оцінки сталої урбанізації через поєднання показників рівня урбанізації та сталого розвитку. Обґрунтовано, що міська стійкість є ключовою характеристикою сучасних урбанізованих просторів, яка визначає їх здатність адаптуватися до криз, зберігати функціональність і забезпечувати безперервність життєдіяльності населення.
5. Удосконалено методичний інструментарій суспільно-географічного дослідження урбанізованих просторів шляхом включення до аналізу показників рівня урбанізації, реальної урбанізації, ієрархічної структури міських поселень та індикаторів сталого розвитку, що дало змогу здійснити типізацію регіонів України за особливостями урбанізаційних процесів і запропонувати підхід до оцінювання сталої урбанізації як взаємозв'язку між рівнем урбанізації та рівнем сталого розвитку території.

6. Дістали подальшого розвитку дослідження просторово-часових особливостей урбанізаційних процесів в Україні. Аналіз S-кривої урбанізації засвідчив нерівномірність розвитку урбанізаційних процесів у регіонах України та різну динаміку співвідношення міського населення й рівня урбанізації. Розрахунок індексу реальної урбанізації дозволив виявити суттєві відмінності між офіційними та фактичними проявами урбанізації. Доведено, що рівень урбанізації регіонів залежить не лише від чисельності міського населення, а й від просторової структури систем розселення та функціональної ролі міст. Дослідження ієрархічної структури міського розселення за правилом «ранг – розмір» дозволило визначити типи систем розселення регіонів України: близькі до «ідеального» розподілу, двоцентричні, моноцентричні та різко моноцентричні. Встановлено, що переважання одного домінуючого центру в системі розселення спричиняє посилення територіальних диспропорцій і формування моделі «центр – периферія». На основі кластерного аналізу виділено чотири групи регіонів за особливостями урбанізаційних процесів та сформовано типізацію регіональних урбанізаційних систем України.
7. Вперше виділено чотири типи сценаріїв урбанізованих процесів в регіонах України, на основі співставлення рівня урбанізації та інтегрального індексу сталого розвитку: стала урбанізація, нестала урбанізація, стійка контрурбанізація та нежиттєздатна контрурбанізація. Встановлено, що високий рівень урбанізації не гарантує досягнення сталого розвитку, оскільки вирішальне значення має збалансованість економічних, соціальних та екологічних процесів у межах регіональних соціогеосистем.
8. Встановлено, що внутрішні вимушені міграції стали ключовим чинником трансформації урбанізованих просторів України. Доведено, що міста стали основними центрами концентрації, адаптації та інтеграції

внутрішньо переміщеного населення. Найбільше навантаження припало на великі міста та обласні центри, де відбулося зростання попиту на житло, транспорт, соціальні та освітні послуги. Водночас урбанізовані простори залишаються найбільш сприятливими середовищами для соціально-економічної інтеграції населення та відновлення трудового потенціалу.

9. Досліджено трансформацію урбанізованих просторів України внаслідок війни. Встановлено, що війна спричинила масштабні гуманітарні, демографічні, економічні, інфраструктурні та екологічні зміни, що суттєво вплинули на систему розселення та функціонування міст. Водночас українські міста продемонстрували високий рівень адаптивності через впровадження нових підходів до забезпечення безпеки, підтримки населення, відновлення інфраструктури та організації міського життя. Доведено, що урбанізовані простори в умовах війни виступають ключовими центрами управління, гуманітарної підтримки та формування моделей післявоєнного розвитку.
10. Узагальнено міжнародний досвід післявоєнного відновлення міст. Виокремлено основні моделі реконструкції урбанізованих просторів: відтворення довоєнного вигляду, модернізація зруйнованих територій та формування нових міських просторів із частковим збереженням історичного середовища. Встановлено, що найбільш ефективними є підходи, які поєднують збереження історичної пам'яті, модернізацію інфраструктури, екологізацію міського середовища та впровадження сучасних урбаністичних рішень. Доведено доцільність адаптації міжнародного досвіду до українських умов з урахуванням специфіки воєнних руйнувань та сучасних викликів.
11. Вперше систематизовано прояви міської стійкості міста Харкова в умовах повномасштабної війни. Встановлено, що ефективність функціонування міста в умовах повномасштабної війни забезпечувалася

завдяки поєднанню гнучких управлінських рішень, адаптивності інфраструктури, активності громади та підтримки міжнародних партнерів. Реалізовані практики автономного теплопостачання, створення підземних шкіл, відновлення житлового фонду та критичної інфраструктури засвідчили високий потенціал міської стійкості та здатність міста до трансформації в кризових умовах.

12. Вперше розроблено систему індикаторів оцінювання сталого розвитку урбанізованих просторів України в умовах відновлення. Встановлено необхідність переходу від традиційних підходів відбудови до комплексної моделі відновлення, орієнтованої на стійкість, безпеку, інклюзивність та екологічну збалансованість. Обґрунтовано доцільність розширення системи індикаторів сталого розвитку за рахунок показників відновлення інфраструктури, повернення населення, міграційної динаміки та адаптивності міських систем тощо. Доведено, що впровадження принципів сталої урбанізації має стати основою формування нової моделі просторового розвитку України у післявоєнний період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белінська, Я., & Шевчук, О. (2023). Вимушена міграція населення України під час війни. Цифрова економіка та економічна безпека, 9(9), 63–67. <https://doi.org/10.32782/dees.9-11>
2. Дмитрук, О.Ю. (2002)ю Урбанізація та екологічний туризм: теорія і практика конструктивно-географічного дослідження. Посібник ВПЦ «Київський», 76 с.
3. Венгрин Д. В. (2018). Групування областей України за особливостями урбанізаційних процесів // Регіон – 2018: суспільно-географічні аспекти : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, С. 105–107.
4. Венгрин Д. В. (2019). Основні риси урбанізації в Україні: європейський контекст // Регіон – 2019: суспільно-географічні аспекти : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, С. 73–75.
5. Венгрин Д. В. (2017). Суспільно-географічні особливості урбанізації в регіонах України // Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації : збірник наукових праць ХХІХ міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Переяслав-Хмельницький, С. 19–22.
6. Венгрин Д. В. (2017). Урбанізаційні процеси в Україні // Регіон – 2017: суспільно-географічні аспекти : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, С. 162–165.
7. Венгрин Д. (2022). Філософські основи та методологія дослідження міських процесів. Регіон – 2022: стратегія оптимального розвитку, 131–133.
8. Венгрин Д. (2023). Оцінка сталості урбанізованого простору на основі аналізу стратегій міст. Часопис соціально-економічної географії, 35, 28–36. <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2023-35-03>
9. Венгрин Д. (2023). Проблеми дослідження урбанізації в Україні. Academic and scientific challenges of diverse fields of knowledge in the 21st century, 183–188.
10. Венгрин Д. (2023). Тенденції в розвитку сучасних урбанізаційних процесів. Регіон – 2023: суспільно-географічні аспекти, 39–41.

11. Венгрин Д. (2023). Урбанізація як чинник стійкого розвитку: особливості суспільно-географічного дослідження. *Регіон – 2023: стратегія оптимального розвитку*, 115–118.
12. Венгрин Д. (2024). До питання відновлення та розвитку регіонів України. *Регіон – 2024: суспільно-географічні аспекти*, 93–95.
13. Венгрин Д. (2024). До питання розрахунку індексу сталого розвитку міст. *Регіон – 2024: суспільно-географічні аспекти*, 93–95.
14. Венгрин Д. В. (2025). До питання вимушених міграцій українців як чинника зміни розселенської структури. *Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів*, 103–105.
15. Венгрин Д. В. (2026). *Методологія дослідження міської стійкості в умовах сучасних викликів // Соціально-економічні, політичні та гуманітарні виміри національного та місцевого розвитку : збірник наукових статей учасників п'ятої всеукраїнської науково-практичної конференції*. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, С. 180–182.
16. Венгрин Д. В. (2025). Міжнародний досвід відновлення урбаністичного простору у повоєнний період. *Регіон – 2025: стратегія оптимального розвитку*, 237-240.
17. Венгрин Д. В. (2025). Міська стійкість як основа сталого розвитку: міжнародні підходи та український контекст. *Львівська суспільна географія: виміри, виклики, контексти*, 288–293.
18. Венгрин Д. В. (2025). Стала урбанізація в умовах війни. *Регіон – 2025: суспільно-географічні аспекти*, 141–143.
19. Венгрин Д. В. (2025). Урбаністичні дослідження в контексті концепції сталого розвитку. *Матеріали XI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*, 14–17.
20. Венгрин Д. В., & Сегіда К. Ю. (2017). Типізація регіональних урбанізаційних процесів в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*, 47, 71–77. <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2017-47-08>
21. Венгрин, Д. В. (2025). Міська стійкість під час війни: приклад міста Харкова. *Економічна та соціальна географія*, 94, 77–92. <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2025.94.4>
22. Войчук М. В. (2018). *Організаційно-економічні засади управління сталим розвитком міста (дисертація)*. Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки.
23. Доценко, А. І., Зінич, В. Т., Великохатько, О. Т., та ін. (2007). *Регіональне розселення в Україні: стан і прогноз*. Київ.

24. Дронова, О. Л. (2014). Геоурбаністика: навчальний посібник. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет».
25. Дуляба, Н. (2023). На Сихові розбудували модульне містечко: як тут живуть переселенці. Львівський портал. URL: <https://portal.lviv.ua/news/2023/02/09/na-sykhovi-rozbuduvaly-modulnemistechko-iak-tut-zhyvut-pereselentsi>
26. Заставецька, Л. Б. (2013). Системи розселення і геопросторові проблеми вдосконалення адміністративно-територіального устрою України: монографія. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка.
27. Заставецький Т. Б. (2014). Стадійність розвитку урбанізаційного процесу в Україні. Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія, № 2 (37): 17–21.
28. Коваленко П. С. (1992). Економіко-географічні проблеми розвитку міських поселень України. Автореферат дис. ... д-ра геогр. наук. Київ, 64 с.
29. Ключко, Л., Венгрин, Д., & Подпрятова, О. (2025). Інтеграція українських вимушених мігрантів в умовах повномасштабної війни: порівняльний аналіз практик ЄС та України. *Часопис соціально-економічної географії*, 39, 52–62.
30. Кононенко, О., & Гнатюк, О. (2024). Методи урбаністичних досліджень: навчально-методичний посібник. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. URL: https://geo.knu.ua/wp-content/uploads/2024/05/metody-urbanistychnyh-doslidzhen_kononenko-gnatyuk.pdf
31. Кравченко К. (2025). Дисертація міські агломерації: теорія, методика, практика суспільно-географічного дослідження (дисертація). Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
32. Крижановська, О. (2022). Перші 500 «пунктів незламності» у Києві. URL: <https://kyiv24.news/news/u-kyievi-rozgortayut-pershi-500-punktiv-nezlamnosti-kozhen-zmozhe-vmistyty-40-500-lyudej>
33. Кузьменко, Д. М. (n.d.). Дефініція поняття «урбанізація» в суспільній географії. URL: <https://ekhnuir.karazin.ua/items/f558a024-eb23-4042-b4cf-cb9003adf797>
34. Лопушинський, І. (2024). Підрив Каховської ГЕС: наслідки для екологічної безпеки України. Вісник Херсонського національного

- технічного університету. <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2024.1.52>
35. Лібанова, Е. М. (2024). «Воєнна міграція» з України: проблеми та перспективи розвитку. *Український географічний журнал*, 4(128), 3–11.
36. Мазур, Т., & Король, Є. (2010). Еволюція змісту термінів «метрополізація», «метрополія», «метрополізований ареал», «метрополізований простір» в контексті урбанізаційних процесів ХХ – початку ХХІ століть. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології», 675, 28–33.
37. Мезенцев К., Олійник Я., Мезенцева Н. (2017). *Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін* : монографія. Київ: Фенікс, 438 с.
38. Мезенцев, К., Олійник, Я., Пістун, М. (2017). Розвиток урбаністичних досліджень в Україні: внесок вітчизняних вчених // У К. Мезенцев, Я. Олійник, Н. Мезенцева (ред.), *Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін: колективна монографія*. Київ : Видавництво «Фенікс», С. 7–44.
39. Мезенцев, К. (2015). Тестування моделі диференціальної урбанізації в країні // *Збірник наукових праць*, Вип. 73, С. 15–26.
40. Мезенцев, К. В., Підгрушний, Г. П., Мезенцева, Н. І. (2014). *Регіональний розвиток в Україні: суспільно-просторова нерівність і поляризація* : монографія. Київ : ДП «Прінт Сервіс», 132 с.
41. Мозговий А. А. (2014). Сталий розвиток міст: передумови та суперечності. Сталий соціально-економічний та екологічний розвиток: від теорії до практики: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 13–14 листоп. 2014 р., м. Дніпропетровськ. С. 58–61. URL: <http://ir.nmu.org.ua/bitstream/handle/123456789/148166/58-61.pdf?sequence=1>
42. Немець К., Сегіда К., Немець Л., Кравченко К., Кобилін П., Телебенєва Є., Ключко Л. (2022). *Методологія суспільно-географічних досліджень: сучасні підходи та методи*. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Геологія. Географія. Екологія», (56), С. 143–158. <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2022-56-10>

43. Немець, К. А., & Немець, Л. М. (2014). Теорія і методологія географічної науки: методи просторового аналізу: навч.-метод. посіб. ХНУ імені В. Н. Каразіна
44. Олійник, Я. Б., & Степаненко, А. В. (2000). Вступ до соціальної географії: навчальний посібник. Київ.
45. Організація Об'єднаних Націй в Україні. (n.d.). Цілі сталого розвитку. URL: <https://ukraine.un.org/uk/sdgs>
46. Офіційний сайт Державної служби статистики України. (n.d.). URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
47. Підгрушний Г. П. (2017). Формування системи полюсів зростання в Україні як передумова її переходу до моделі поліцентричного просторового розвитку // *Український географічний журнал*. Київ : Інститут географії НАН України, С. 48–54.
48. Про Концепцію сталого розвитку населених пунктів. Retrieved from Верховна Рада України
49. Сегіда К. Ю., Венгрин Д. В. (2015). Групування областей України за правилом «ранг-розмір» // *Актуальні проблеми країнознавчої науки : матеріали III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*. Луцьк, С. 116–121.
50. Сегіда К. Ю., Венгрин Д. В. (2016). Дослідження міського розселення за правилом «ранг-розмір» (на прикладі Кіровоградської, Закарпатської та Одеської областей) // *Регіон – 2016: суспільно-географічні аспекти : матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, С. 93–96.
51. Сегіда К. Ю., Венгрин Д. В. (2017). Особливості процесів урбанізації в Харківській області // *Регіон – 2017: стратегія оптимального розвитку : матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, С. 143–145.
52. Топчієв, О. Г. (2005). Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики. Одеса: Атропринт.
53. Цимбалюк, Д. (2024). Інтеграція мігрантів: змістові характеристики та виміри. *Економіка та суспільство*, 69. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-69-72>
54. Шабашова, Л. Ю. (2014). Зміни в ієрархічній структурі великих міст України. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 4: Географія і сучасність*, 20(32), 106–111.

55. Ahvenniemi, H., Huovila, A., Pinto-Seppa, I., & Airaksinen, M. (2017). What Are the Differences Between Sustainable and Smart Cities? *Cities*, 60, 234–245.
56. Air-alarms.in.ua. (n.d.). Statistics of air alerts in cities and regions of Ukraine. URL: Air-alarms.in.ua
57. Al-Mosawy, S. K., Al-Jaberi, A. A., Alrobaee, T. R., & Al-Khafaji, A. S. (2021). Urban planning and reconstruction of cities post-wars by the approach of events and response images. *Civil Engineering Journal*, 7(11), 1836-1852 DOI:10.28991/cej-2021-03091763
58. Ambiente Italia Research Institute. (2003). European common indicators (ECI): Towards a local sustainability profile. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.
59. Baldwin, R., & Forslid, R. (2000). The core-periphery model and endogenous growth: Stabilizing and destabilizing integration. *Economica*, 67(267), 307–324.
60. Batty, M. (2007). *Cities and complexity: Understanding cities with cellular automata, agent-based models, and fractals*. MIT Press, 592.
61. Brandon, P. S., & Lombardi, P. (2005). *Evaluating sustainable development in the built environment*. Oxford: Blackwell.
62. Brettell, C. B. Urban History, Urban Anthropology, and the Study of Migrants in Cities. *City & Society*. 2000. Vol. 12(2). P.129–138.
63. Briassoulis, H. (2001). Sustainable development and its indicators: through a (planner's) glass darkly. *Journal of Environmental Planning and Management*, 44(3), 409–427.
64. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2022). Постанова Кабінету Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2015-п>
65. Cash assistance programmes. (n.d.). Ukrainian Red Cross Society. Retrieved from Ukrainian Red Cross Society
66. Castells, M. (1989). *The Informational City: Information Technology, Economic Restructuring and the Urban-Regional Process*. Basil Blackwell, Oxford
67. Charter of European Cities & Towns Towards Sustainability. (1994). URL: http://www.sustainablecities.eu/fileadmin/repository/Aalborg_Charter/Aalborg_Charter_English.pdf
68. Chepeliev, M., Diachuk, O., Podolets, R., & Semeniuk, A. (2023). Can Ukraine go “green” on the post-war recovery path?. *Joule*, 7(4), 606 - 611. <https://doi.org/10.1016/j.joule.2023.02.0071>

69. Cuny, Frederick C. (1994). *Disasters and Development*. INTERTECT Press. <https://hdl.handle.net/1969.1/159887>
70. Drakakis-Smith, D., & Dixon, C. (1997). Sustainable urbanization in Vietnam. *Geoforum*, 28(1), 21–38.
71. Encalada, J. A. D., & Caceres, A. P. (2009). System dynamics urban sustainability model for Puerto Aura in Puebla, Mexico. *Systematic Practice and Action Research*, 22, 77–99.
72. European Urban Charter II: Manifesto for a New Urbanity. (2008). URL: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1302971>
73. Ewers, H., & Nijkamp, P. (1990). Urban sustainability. URL: https://scholar.google.com/scholar_lookup?title=Urban+Sustainability
74. Five ways the EU and IOM are supporting people in Ukraine. (2023, July 31). International Organization for Migration. Retrieved from International Organization for Migration
75. Folke, C. (2006). Resilience: The emergence of a perspective for social-ecological systems analyses. *Global Environmental Change*, 16(3), 253–267. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2006.04.002>
76. Friedmann, J. (1986). The world city hypothesis. *Development and Change*, 17(1), 69–83
77. Garreau, J. (1991). *Edge City: Life on the New Frontier*. Doubleday.
78. Gornova, V. (2022, November 22). “Speaking the language of our enemy is unacceptable”: Ukrainian language courses for internally displaced persons at Pryluky College. *Suspilne Chernihiv*. Retrieved from *Suspilne Chernihiv*
79. Gukalova, I., & Omelchenko, N. (2016). Measuring the urbanization in Ukrainian regions: Current approaches. *Часопис соціально-економічної географії*, 20(1), 22–28.
80. Gwara Media. (2025). In Kharkiv, utility workers allegedly painted over graffiti in support of the “Hartia” unit. Retrieved from Gwara Media
81. Haas, J., Kates, R., Bowden, M. (1977). *Reconstruction following disaster*. MIT Press, Cambridge, MA
82. Haase, D., Haase, A., Kabisch, S., et al. (2008). Guidelines for the ‘perfect inner city’. Discussing the appropriateness of monitoring approaches for reurbanization. *European Planning Studies*, 16(8), 1075–1081.
83. Haughton, G. (1999). Searching for the sustainable city. *Urban Studies*, 36(11), 1891–1906.

84. Havryliuk, O. (2022). Spaces of internal displacement: Understanding the hidden urban geographies of armed conflict in Ukraine. *Moravian Geographical Reports*, 30(1), 2–21. <https://doi.org/10.2478/mgr-2022-0001>
85. Holden, E. (2004). Ecological footprints and sustainable form. *Journal of Housing and the Built Environment*, 19(1), 91–109.
86. Housing assistance for internally displaced persons: Where and how to apply. (2025, July 23). Ministry of Social Policy, Family and Unity of Ukraine. Retrieved from Ministry of Social Policy of Ukraine
87. How to add an IDP certificate and apply for assistance in the Diia app. (2022). Ministry of Digital Transformation of Ukraine. Retrieved from Diia
88. Huang, X., & Liu, C. Y. (2018). Welcoming cities: Immigration policy at the local government level. *Urban Affairs Review*, 54(1), 3–32. <https://doi.org/10.1177/1078087416678999>
89. Höjer, M., & Wang, S. (2015). Smart sustainable cities: Definition and challenges. In L. Hilty & B. Aebischer (Eds.), *ICT Innovations for Sustainability* (pp. 333–349). Springer
90. Immigration, Refugees and Citizenship Canada. (2020). Immigration, Refugees and Citizenship Canada. URL: <https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship.html>
91. Information brief on the integration of internally displaced persons. (2025). Document No. 33607. Research Service of the Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from Research Service of the Verkhovna Rada of Ukraine
92. Innovative youth volunteering programme for social inclusion of Ukrainian refugees. (2024). Social Innovation Initiative. Retrieved from Social Innovation Initiative
93. Integration courses. (n.d.). Federal Government of Germany. Retrieved from Make it in Germany
94. Integration hub for internally displaced Ukrainians opens in Mukachevo. (2023, May 11). United Nations Development Programme. Retrieved from UNDP Ukraine
95. Immigration Refugees and Citizenship Canada/ Immigration, Refugees and Citizenship Canada. 2020. URL: <https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship.html>
96. IOM Ukraine. (2025). URL: <https://ukraine.iom.int/uk/dani-ta-resursy>

97. Italy: Integration of Ukrainian refugees in VET and the labour market. (2022, June 14). European Centre for the Development of Vocational Training. Retrieved from Cedefop
98. Jabareen, Y. R. (2006). Sustainable urban forms: Their typologies, models, and concepts. *Journal of Planning Education and Research*, 26(1), 38–52.
99. Jenks, M., & Dempsey, N. (2005). Future forms and design for sustainable cities. URL: [https://www.uop.edu.jo/download/research/members/\[Architecture_Ebook\]_Future_Forms_and_Design_for_Sustainable_Cities.pdf](https://www.uop.edu.jo/download/research/members/[Architecture_Ebook]_Future_Forms_and_Design_for_Sustainable_Cities.pdf)
100. Kahn, M. E. (2006). *Green Cities: Urban growth and the environment*. Washington, DC: Brookings Institution Press.
101. Kassouha, Z. A. (2019). Post-conflict tourist landscapes: between the heritage of conflict and the hybridization of tourism activity: Observations from Bosnia and Herzegovina. *VIA: Tourism Review*, 15. <https://doi.org/10.4000/viatourism.3984>
102. Kilian, L., & Zhou, X. The Propagation of Regional Shocks in Housing Markets: Evidence from Oil Price Shocks in Canada. *Journal of Money, Credit and Banking*. 2022. Vol. 54(4). P. 953–987.
103. Klakla, J. B., et al. (2025). Qualifications beyond borders: Recognition of Ukrainian diplomas and qualifications in Poland. Warsaw. Retrieved from ReliefWeb
104. Klos, L. (2025). The response of higher education institutions to the migration crisis: From the experience of martial law in Ukraine. *Pedagogical Academy: Scientific Notes*, (17). <https://doi.org/10.5281/zenodo.15335419>
105. Komisarov, O. G., & Iliukha, R. M. (2024). Implementation of curfew and establishment of a special regime of movement during martial law. *South Ukrainian Law Journal*, 2, 252–256. <https://doi.org/10.32850/sulj.2024.2.44>
106. Kravchenko, K. O. (2022). До питання дослідження геоекологічних проблем урбанізаційних процесів у аспекті концепції стійкого розвитку. *Людина та довкілля. Проблеми неоекології*, 38, 6–19. <https://doi.org/10.26565/1992-4224-2022-38-01>
107. Kravchenko, K., Niemets, L., & Sehida, K. (2024). War consequences and prospects for post-war reconstruction (case of Ukrainian urban agglomerations). *Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National*

- University. Series Geology. Geography. Ecology, (61), 193-211. <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2024-61-16>
108. KSE Institute. (2024). Прямі збитки інфраструктури України через війну зросли до \$170 млрд: оцінка KSE Institute станом на листопад 2024 року. URL: <https://kse.ua>
109. Kuzyshyn, A., Kliuchko, L., Kravchenko, K., & Venhryn, D. (2024). Transformation of Brownfields in Western Ukraine. Achieving Sustainability in Ukraine through Military Brownfields Redevelopment. Dordrecht: Springer, 279–288. https://doi.org/10.1007/978-94-024-2278-8_23
110. Landry, C. (2000). *The Creative City: A Toolkit for Urban Innovators*. London: Earthscan.
111. Lawrence, M., Homer-Dixon, T., Janzwood, S., Rockström, J., Renn, O., & Donges, J. F. (2024). Global polycrisis: The causal mechanisms of crisis entanglement. *Global Sustainability*, 7, e6. <https://doi.org/10.1017/sus.2024.1>
112. Leipzig Charter on Sustainable European Cities. (2007). URL: http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/themes/urban/leipzig_charter.pdf
113. Libanova, E. M. (2024). War migration from Ukraine: Problems and development prospects. *Ukrainian Geographical Journal*, 4(128), 3–11. <https://doi.org/10.15407/ugz2024.04.003>
114. Libanova, E., & Pozniak, O. (2023). War-driven wave of Ukrainian emigration to Europe: An attempt to evaluate the scale and consequences. *Statistics in Transition. New Series*, 24(1), 259–276. <https://doi.org/10.59170/stattrans-2023-014>
115. Lithuania: Over 450 people displaced from Ukraine complete free language courses. (2025, January 16). European Commission. Retrieved from European Commission
116. Local democracy and resilience in Ukraine: Learning from communities' crisis response in war. (2024). Kyiv School of Economics. Retrieved from Kyiv School of Economics
117. Lyle, J. T. (1994). *Regenerative design for sustainable development*. URL: https://www.researchgate.net/publication/44407545_Regenerative_design_for_sustainable_development_John_Tillman_Lyle

118. Malchykova, D., & Pylypenko, I. (2022). Occupation urbicide: Urban experience and everyday practices of the population (a case of Kherson, Ukraine). *Економічна та соціальна географія*, 88, 6–15. <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2022.88.6-15>
119. Meerow, S., Newell, J. P., & Stults, M. (2016). Defining urban resilience: A review. *Landscape and Urban Planning*, 147, 38–49. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2015.11.011>
120. Mega, V., & Pedersen, J. (1998). *Urban sustainability indicators*. Dublin.
121. Mezentsev, K., & Mezentsev, O. (2022). War and the city: Lessons from urbicide in Ukraine. *Czasopismo Geograficzne*, 93(3), 495–521. <https://doi.org/10.12657/czageo-93-20>
122. Ministry for Development of Communities and Territories of Ukraine. (n.d.). URL: <https://mindev.gov.ua/en>
123. Ministry of Economy and UNHCR strengthen cooperation for economic integration and support of displaced persons and returnees. (2025, January 17). Ministry of Economy of Ukraine. Retrieved from Ministry of Economy of Ukraine
124. Ministry of Economy of Ukraine. (2022). Relocation Program. Retrieved from Ministry of Economy of Ukraine
125. National platform for learning the Ukrainian language. (2025). Centre for Administrative Services, Nyzhnosirohozka Territorial Community. Retrieved from Nyzhnosirohozka Territorial Community
126. Newbold, K. B. (2011). Migration up and down Canada's urban hierarchy. *Canadian Journal of Urban Research*, 20(1), 131–149.
127. Niemets, K., Kravchenko, K., Kandyba, Y., Kobylin, P. Morar, C. (2021). World Cities in Terms of the Sustainable Development Concept. *Geography and Sustainability*. 2(4), 304-311. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.geosus.2021.12.003>
128. Nikolaienko, O. (2024). Memorialization of trauma in the urban space of Kharkiv. *Studies in History and Philosophy of Science and Technology*, 33(2), 113–127. <https://doi.org/10.15421/272425>
129. Objectiv.tv. (2025, March 8). Plastic occupation of Kharkiv or psychological relief: residents about flowers. Retrieved from Objectiv.tv
130. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. (2026). *Захист цивільного населення в умовах збройного конфлікту: квітень 2026 року*. URL: <https://ukraine.ohchr.org/uk/Protection-of-Civilians-in-Armed-Conflict-April-2026>

131. Official Site of Kharkiv City. (n.d.). Retrieved from Kharkiv City Council
132. On approval of the list of territories where hostilities are (were) conducted or temporarily occupied by the Russian Federation. (2025). Order of the Ministry for Communities and Territories Development of Ukraine No. 376. Retrieved from Legislation of Ukraine Database
133. One year of the eOselia programme: Over 3,600 Ukrainian families purchased homes through the affordable mortgage programme. (2023, October 2). Ministry of Digital Transformation of Ukraine. Retrieved from Ministry of Digital Transformation of Ukraine
134. Our Common Future: Report of the World Commission on Environment and Development. (1987). URL: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/42/427&Lang=E
135. Pankova, L. (2024). Openness and resilience as basic concepts of sustainable development of modern cities. In V. Ustymenko (Ed.), *Environmental and Legal Determinants of Socio-Economic Development of the State*. Kyiv, 54–58.
136. Parris, T. M., & Kates, R. W. (2003). Characterizing and measuring sustainable development. *Annual Review of Environment and Resources*, 28, 559–586.
137. Pilav, A. (2012). Before the war, war, after the war: Urban imaginaries for urban resilience. *International Journal of Disaster Risk Science*, 3(1), 23–37. <https://doi.org/10.1007/s13753-012-0004-4>
138. Pivo, G. (1996). Toward sustainable urbanization on Mainstreet Cascadia. *Cities*, 13(5), 339–354.
139. Porter, M. (2001). Regions and the new economics of competition. Y A. J. Scott (Ed.), *Global City-Regions: Trends, Theory, Policy* (pp. 139–157). Oxford University Press.
140. President of Ukraine. (n.d.). Constitution of Ukraine. Retrieved from President of Ukraine
141. Protecting Education. (n.d.). SSD: Safeguarding Schools, Teachers and Students. Retrieved from Protecting Education
142. Pędziwiatr, K., & Magdziarz, W. (2022). The reception and integration of refugees from Ukraine in Poland, Czechia, Slovakia and Hungary. *Problemy Polityki Społecznej*, 59(4), 345–377. <https://doi.org/10.31971/pps/162968>

143. Randyuk, T. (2022). Forced migration in the conditions of the Russian-Ukrainian war and its negative consequences for the gene pool of Ukraine. URL: <https://old.nas.gov.ua/UA//Messages/Pages/View.aspx?MessageID=9149>
144. Refugees from Ukraine adapting to the European labour market. (2023, March 16). Polish Institute of International Affairs. Retrieved from Polish Institute of International Affairs
145. Roy, M. (2009). Planning for sustainable urbanization in fast growing cities. *Habitat International*, 33(3), 276–286.
146. Sassen, S. (2005). The Global City: Introducing a concept. *The Brown Journal of World Affairs*, 11(2), 27–43.
147. Saveschools. (2026). Карта зруйнованих та пошкоджених закладів освіти України. URL: <https://saveschools.in.ua>
148. Scott, A. J. (2001). *Global city-regions: Trends, theory, policy*. Oxford University Press, pp. 23–35.
149. Sennett, R. (2018). *Building and dwelling: Ethics for the city* (323 p.). Farrar, Straus and Giroux.
150. Shvedun, V., Bulba, V., Bozhko, L., Kucher, L., Kholodok, V., & Ihnatiev, O. (2023). Circular economy in Ukraine on the way to European integration: directions for sustainable management during the war and post-war recovery. *Journal of Environmental Management and Tourism*, 14(1), 194–206. [https://doi.org/10.14505/jemt.v14.1\(65\).19](https://doi.org/10.14505/jemt.v14.1(65).19)
151. Sereda, V. (2023). *Displacement in war-torn Ukraine: State, displacement and belonging*. Cambridge: Cambridge University Press.
152. Serzhan, V. (2023). Resilience of the urban environment in Ukraine: necessary conditions for countering crises. In *Geographical Science and Education: Prospects and Innovations* (pp. 194–196). Pereyaslav.
153. Shen, L. Y., Jorge Ochoa, J., Shah, M. N., & Zhang, X. (2011). The application of urban sustainability indicators. *Habitat International*, 35(1), 17–29.
154. Shen, L., Peng, Y., Zhang, X., & Wu, Y. (2011). An alternative model for evaluating sustainable urbanization. *Cities*, 29(1), 32–39. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2011.06.008>
155. Soja, E. (2000). *Postmetropolis: Critical studies of cities and regions* (464 p.). Blackwell Publishers
156. Soldak, M., Mezentsev, K., Batunova, E., Haase, A., & Haase, D. (2024). Emergent urban resilience in Ukraine. *Економічна та соціальна географія*, 92, 6–13. <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2024.92.6-13>

157. Sorokina, N. (2024, January 7). Ukraine expands the eOselia preferential mortgage programme. MRLP.CITY. Retrieved from MRLP.CITY
158. Sviy Dim. (n.d.). Our Home: Collecting testimonies from people whose homes and places of strength were destroyed during the war. Retrieved from Свій дім
159. Sviy Dim. (n.d.). Our Home: Collecting testimonies from people whose homes and places of strength were destroyed during the war. URL: <https://sviydim.media>
160. Taylor, P. (2011). World city networks: Measurement, social organization, global governance, and structural change. *Y Cities and Global Governance* (pp. 201–216). Ashgate.
161. Thrift, N., & Henry, N. (2017). Seeing like a city. *Y Cities: Reimagining the Urban* (pp. 45–62). Polity
162. Tsymbaliuk, D. (2024). Integration of migrants: Conceptual characteristics and dimensions. *Economy and Society*, 69. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-69-72>
163. Two years of the largest modular town in Lviv: How residents live. (2025, February 9). Lviv City Council. Retrieved from Lviv City Council
164. Ukraine emergency: Operational update (12 November 2025). (2025). United Nations High Commissioner for Refugees. Retrieved from UNHCR Ukraine
165. Ukraine IDP estimates. (n.d.). Humanitarian Data Exchange. Retrieved from Humanitarian Data Exchange
166. Ukraine internal displacement report: General population survey (Round 20). (2025). International Organization for Migration. Retrieved from International Organization for Migration
167. Ukraine Is Home. (n.d.). United Nations High Commissioner for Refugees. Retrieved from Ukraine Is Home
168. Ukraine refugee situation. (n.d.). United Nations High Commissioner for Refugees. Retrieved from UNHCR Data Portal
169. Ukrainian World Congress. (2022). Ukrainians in Canada: From the first wave of immigration to now. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ukrainians-in-canada-from-the-first-wave-of-immigration-to-now/>
170. Ukrainska Pravda. (2025, July 3). People can't change their minds instantly, but they can in a week. Retrieved from Українська правда

171. United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). (2021). UNHCR Global Trends 2019. URL: <https://www.unhcr.org/statistics/unhcrstats/5ee200e37/unhcr-global-trends-2019.html>
172. United Nations Human Settlement Programme/Department for International Development (UN-Habitat/DFID). (2002). Sustainable urbanisation: Achieving agenda 21. Nairobi.
173. Venhryn, D. (2024). Assessment of sustainable urbanization in the regions of Ukraine. *Journal of Socio-Economic Geography*, 37, 85–91. <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2024-37-08>
174. Venhryn, D. (2024). City Sustainability: Driving Ukraine's Post-war Reconstruction. In *Achieving Sustainability in Ukraine through Military Brownfields Redevelopment*. Dordrecht: Springer, 457–466. https://doi.org/10.1007/978-94-024-2278-8_35
175. Venhryn, Daria. (2024). Urban integration of forced migrants: lessons from Canada and Ukraine. *Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University*, 61, 137–143. <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2024-61-11>
176. Venhryn, D. (2023). Urban Ukraine. In *Research and Education in the Global World: Eurointegration Processes: Book of Papers of the 2023 International Forum for Young Researchers*. O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, 322–323
177. Woods, L. (2011, December 15). War and architecture: Three Principles. Lebbeus Woods. <https://lebbeuswoods.wordpress.com/2011/12/15/war-and-architecture-three-principles/>
178. Yigitcanlar, T., & Teriman, S. (2015). Rethinking sustainable urban development: Towards an integrated planning and development process. *International Journal of Environmental Science and Technology*, 12, 341–352. <https://doi.org/10.1007/s13762-013-0491-x>
179. Zabaznova, N. (2023, March 1). More than 750 residents: How internally displaced persons live in a modular town in Lviv. *Suspilne Lviv*. Retrieved from [Suspilne Lviv](https://suspilne.lviv.ua/)
180. Zalizko, V.D., Dobrowolski, R.H., Myskin, Y.I., Sokolova, O.M., & Diachenko, S.A. (2023). Definlandization and the new economic policy of Ukraine in the post-war period. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, (2), 184–189. <https://doi.org/10.33271/nvngu/2023-2/184>

ДОДАТКИ

Рис. А.1. Динаміка рівня урбанізації в Харківській області, 2001-2022 рр.

Рис. А.2. Динаміка рівня урбанізації Полтавської області, 2001-2022 рр.

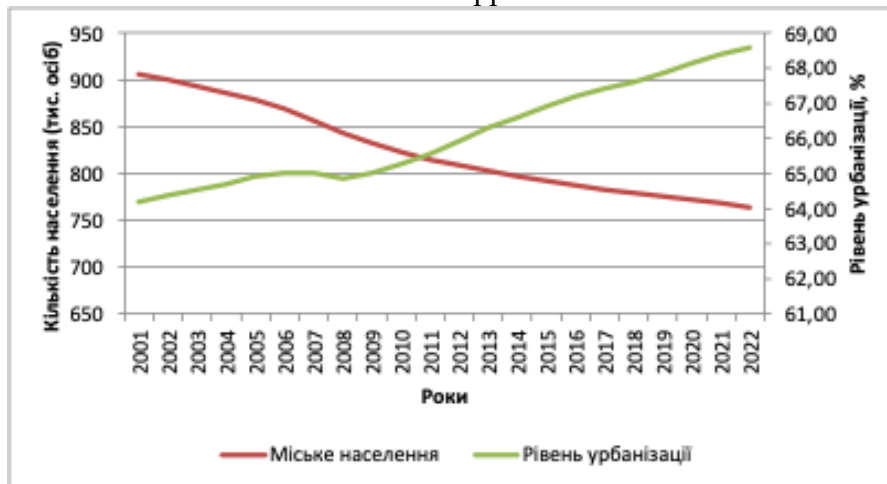

Рис. А.3. Динаміка рівня урбанізації Сумської області, 2001-2022 рр.

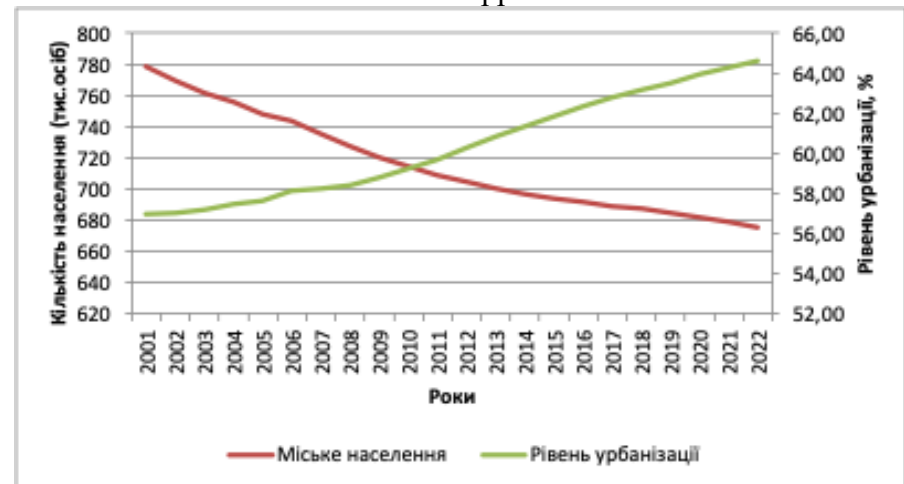

Рис. А.4. Динаміка рівня урбанізації Чернігівської області, 2001-2022 рр.

Рис. А.5. Динаміка рівня урбанізації Київської області, 2001-2022 рр.

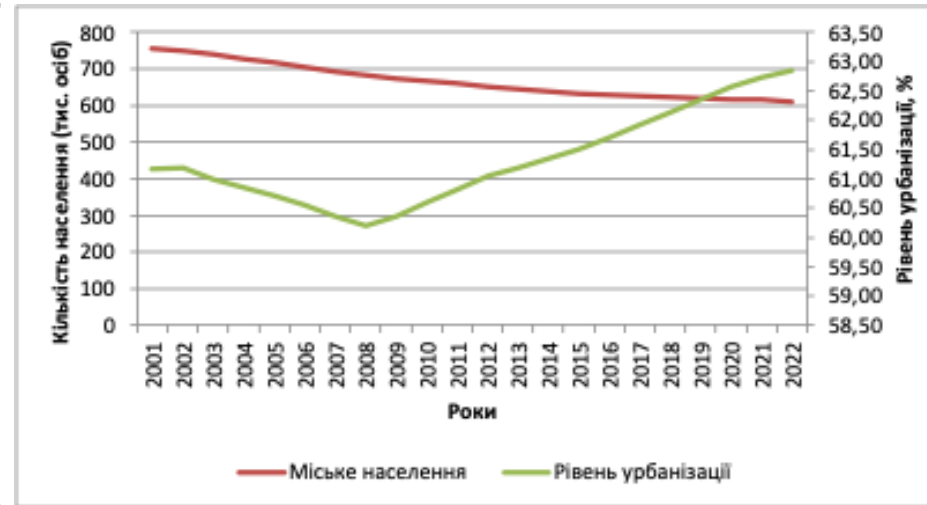

Рис. А.6. Динаміка рівня урбанізації Кіровоградської області, 2001-2022 рр.

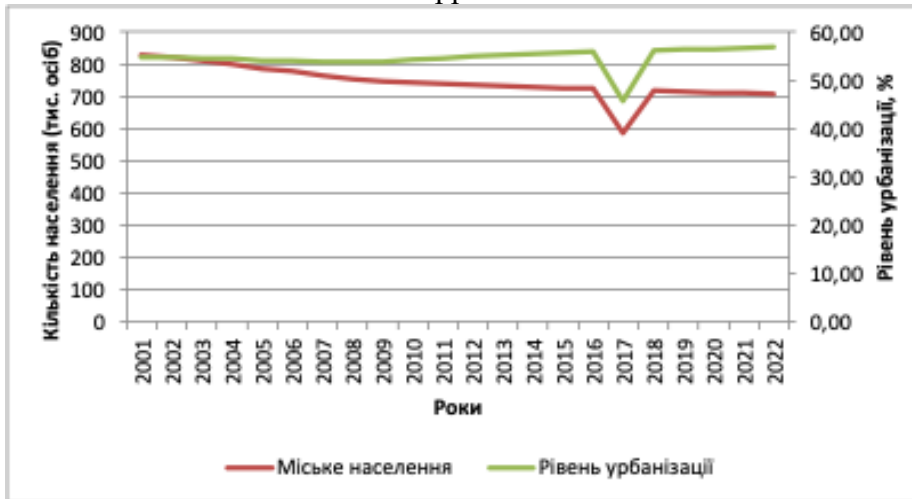

Рис. А.7. Динаміка рівня урбанізації Черкаської області, 2001-2022 рр.

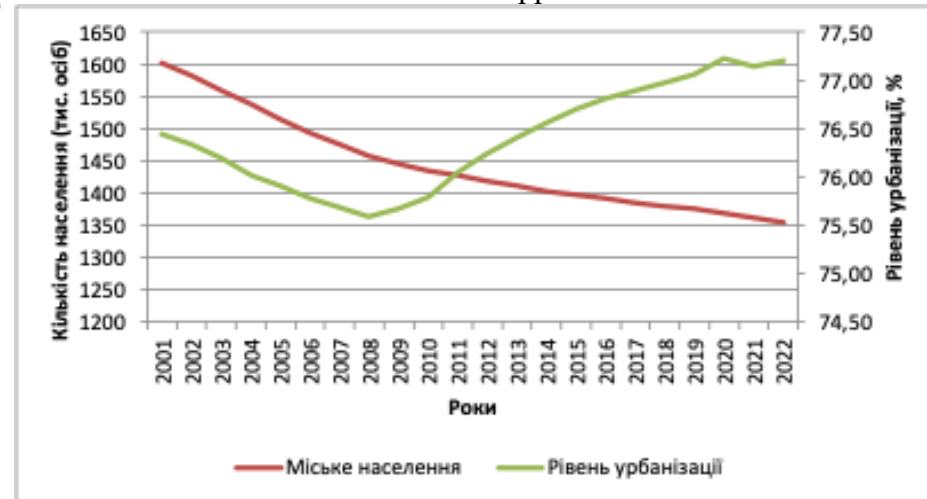

Рис. А.8. Динаміка рівня урбанізації Запорізької області, 2001-2022 рр.

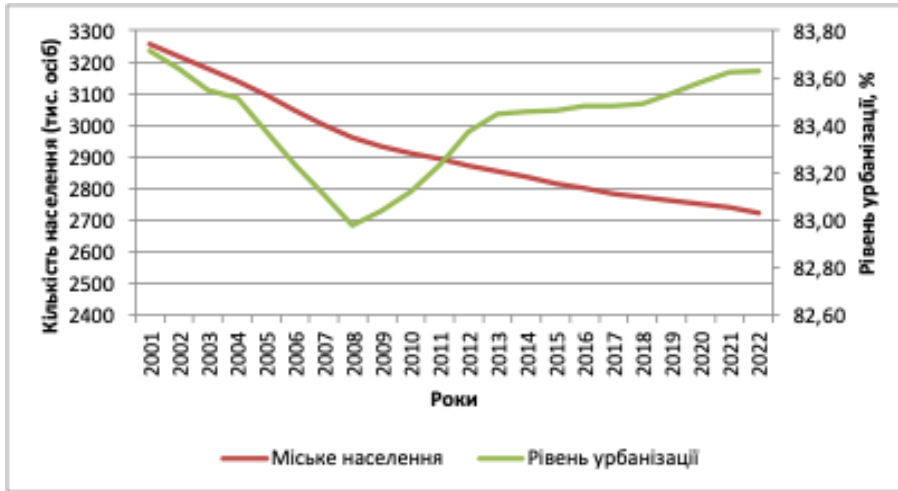

Рис. А.9. Динаміка рівня урбанізації Дніпропетровської обл., 2001-2022 рр.

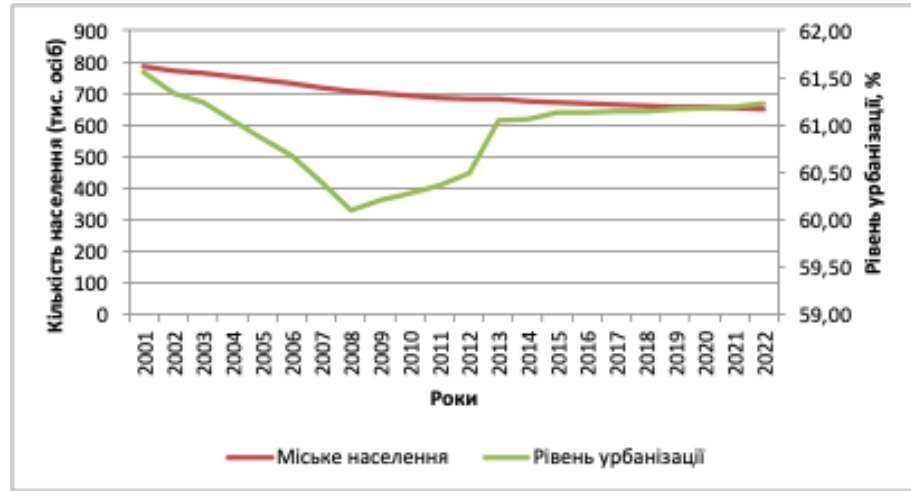

Рис. А.10. Динаміка рівня урбанізації Херсонської області, 2001-2022 рр.

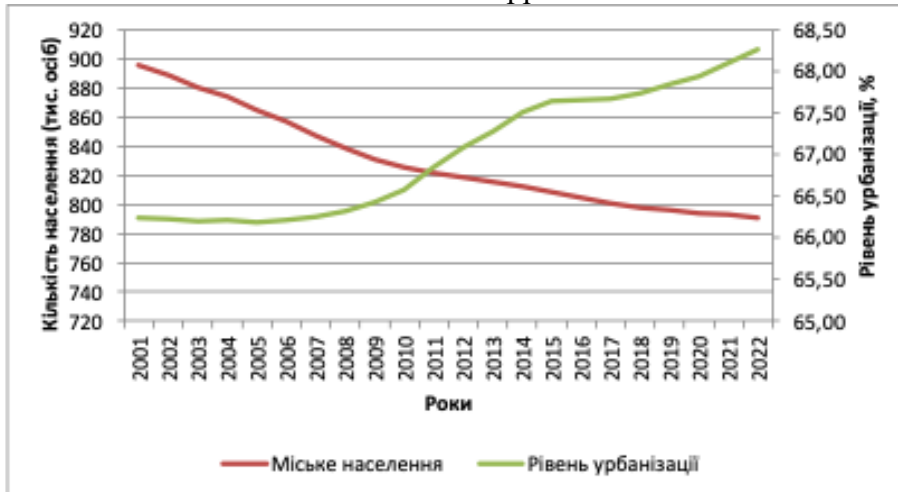

Рис. А.11. Динаміка рівня урбанізації Миколаївської області, 2001-2022 рр.

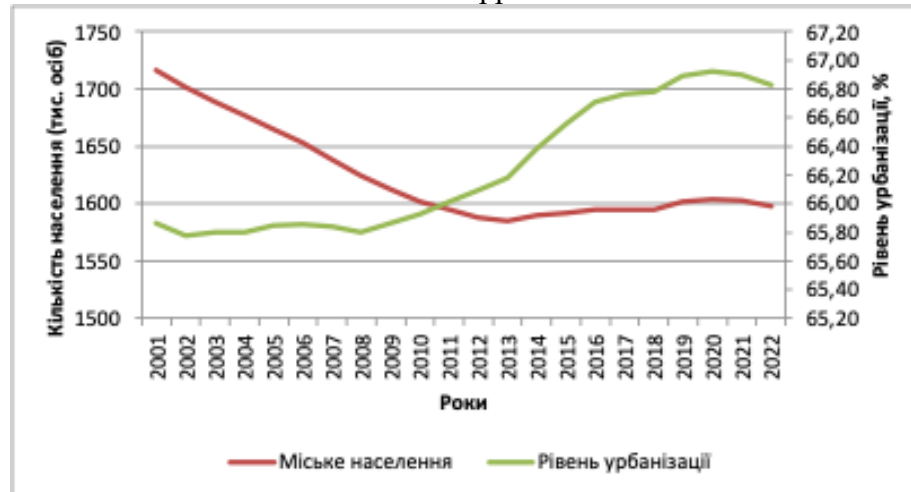

Рис. А.12. Динаміка рівня урбанізації Одеської області, 2001-2022 рр.

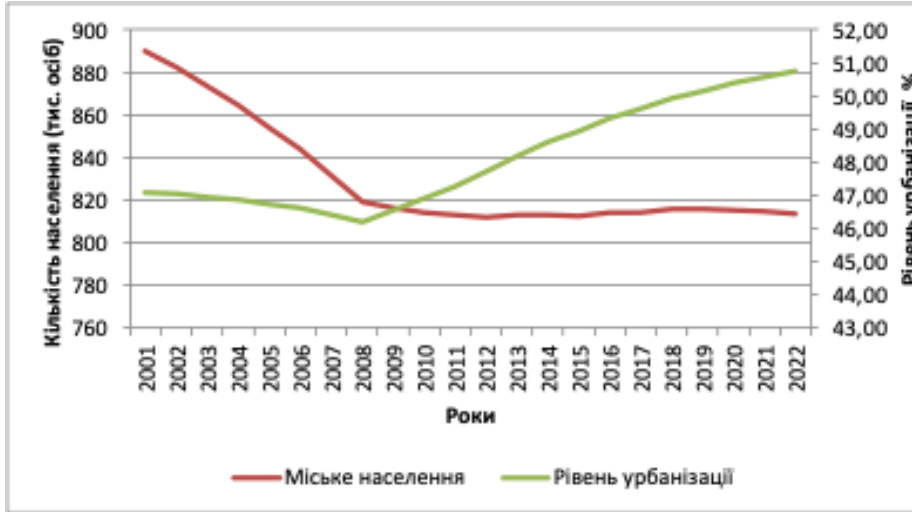

Рис. А.13. Динаміка рівня урбанізації Вінницької області, 2001-2022 рр.

Рис. А.14. Динаміка рівня урбанізації Житомирської області, 2001-2022 рр.

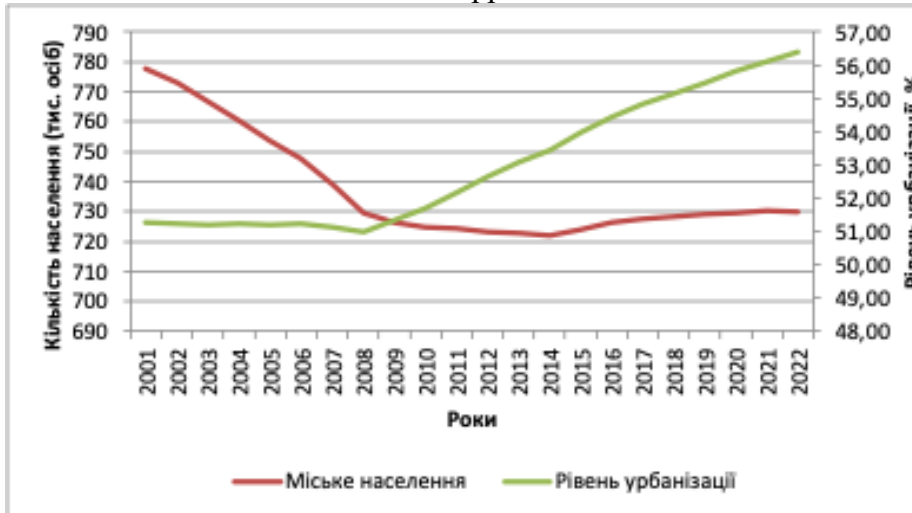

Рис. А.15. Динаміка рівня урбанізації Хмельницької області, 2001-2022 рр.

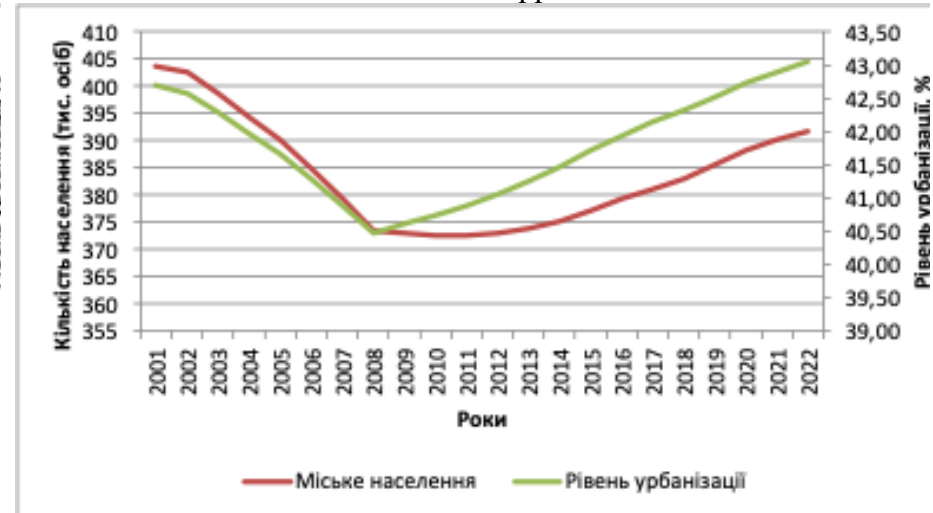

Рис. А.16. Динаміка рівня урбанізації Чернівецької області, 2001-2022 рр.

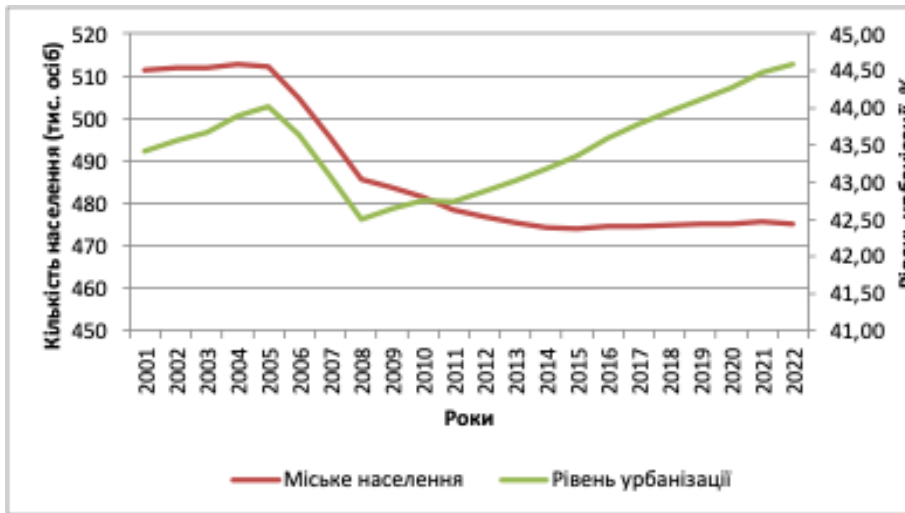

Рис. А.17. Динаміка рівня урбанізації Тернопільської області, 2001-2022 рр.

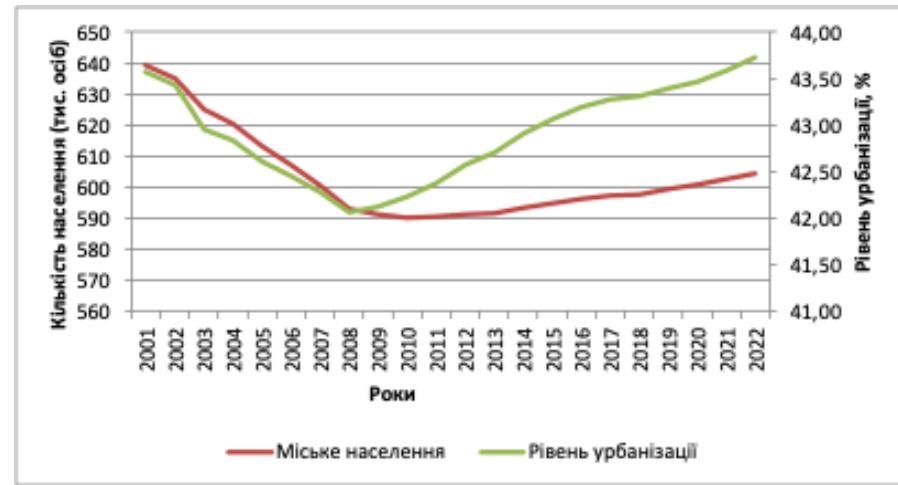

Рис. А.18. Динаміка рівня урбанізації Івано-Франківської області, 2001-2022 рр.

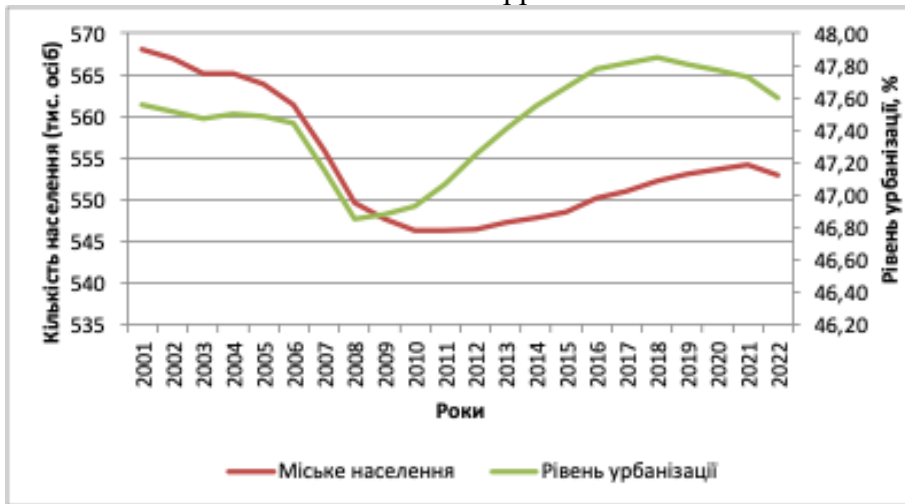

Рис. А.19. Динаміка рівня урбанізації Рівненської області, 2001-2022 рр.

Рис. А.20. Динаміка рівня урбанізації Волинської області, 2001-2022 рр.

Рис. А.21. Динаміка рівня урбанізації Львівської області, 2001-2022 рр.

Рис. А.22. Динаміка рівня урбанізації Закарпатської області, 2001-2022 рр.

Додаток Б.

Таблиця Б.1.
Урбанізаційні процеси в Україні у 2010 р.

	Частка міс. нас. в нас.рег.	Частка міс. поселень у загал.кількості поселень	Частка міст з нас. >100тис.у міс.нас	Частка міст у заг.кільк. міс. поселень	Кільк. міст	Селища	Села	Кіл. поселень	Кільк. міст більше 100 тис.	Міські поселення	Реальна урбанізація	Рівень урбанізації
Вінницька	49,6	1,19	2,13	38,30	18	29	1466	1513	1	47	2,89	49,60
Волинська	51,78	1,01	3,03	33,33	11	22	1054	1087	1	33	2,92	51,78
Дніпропетров.	83,48	1,33	4,55	30,30	20	46	1435	1501	3	66	3,34	83,48
Житомирська	57,95	0,66	1,85	20,37	11	43	1613	1667	1	54	2,48	57,95
Закарпатська	37,18	1,81	3,33	36,67	11	19	579	609	1	30	3,09	37,18
Запорізька	76,9	1,47	2,78	38,89	14	22	915	951	1	36	3,24	76,90
Івано-Франків.	43,29	1,87	2,56	38,46	15	24	765	804	1	39	3,07	43,29
Київська	61,34	2,20	3,57	46,43	26	30	1127	1183	2	56	3,50	61,34
Кіровоград.	61,92	1,15	2,56	30,77	12	27	1003	1042	1	39	2,94	61,92
Львівська	60,77	2,28	1,28	56,41	44	34	1850	1928	1	78	3,16	60,77
Миколаївська	67,68	0,98	3,85	34,62	9	17	894	920	1	26	3,11	67,68
Одеська	66,77	1,61	1,92	36,54	19	33	1127	1179	1	52	3,05	66,77
Полтавська	61,05	0,81	5,56	41,67	15	21	1815	1851	2	36	3,22	61,05
Рівненська	47,82	1,07	3,70	40,74	11	16	1000	1027	1	27	3,06	47,82
Сумська	67,41	1,00	2,86	42,86	15	20	1466	1501	1	35	3,09	67,41
Тернопільська	43,79	1,70	2,86	51,43	18	17	1023	1058	1	35	3,20	43,79
Харківська	80,04	0,97	1,28	21,79	17	61	1681	1759	1	78	2,61	80,04
Херсонська	61,15	1,29	2,50	22,50	9	31	658	698	1	40	2,86	61,15
Хмельницька	54,84	0,90	5,41	35,14	13	24	1414	1451	2	37	3,14	54,84
Черкаська	56,08	1,87	3,23	51,61	16	15	824	855	1	31	3,39	56,08
Чернівецька	42,15	2,64	5,26	57,89	11	8	398	417	1	19	3,68	42,15
Чернігівська	62,77	1,05	2,22	35,56	16	29	1485	1530	1	45	2,91	62,77

Таблиця Б.2.
Урбанізаційні процеси в Україні у 2020 р.

	Частка міс. нас. в нас.рег.	Частка міс. поселень у загал.кількості поселень	Частка міст з нас. >100тис. у міс.нас	Частка міст у заг.кіл. міс. поселень	Кільк. міст	Селища	Села	Кіл. поселень	Кільк. міст більше 100 тис.	Міські поселення	Реальна урбанізація	Рівень урбанізації
Вінницька	50,94	1,20	2,13	38,30	18	29	1457	1504	1	47	2,90	50,77
Волинська	52,31	1,01	3,03	33,33	11	22	1054	1087	1	33	2,92	52,33
Дніпропетров.	83,61	1,33	7,58	30,30	20	46	1435	1501	5	66	3,56	83,63
Житомирська	58,9	0,72	1,82	21,82	12	43	1613	1668	1	55	2,53	58,81
Закарпатська	36,98	1,81	3,33	36,67	11	19	578	608	1	30	3,08	37,09
Запорізька	77,2	1,47	8,33	38,89	14	22	914	950	3	36	3,72	77,2
Івано-Франків.	43,85	1,87	2,56	38,46	15	24	765	804	1	39	3,08	43,73
Київська	62,14	2,20	3,57	46,43	26	30	1126	1182	2	56	3,50	62,23
Кіровоград.	62,87	1,17	2,56	30,77	12	27	991	1030	1	39	2,95	62,85
Львівська	60,96	2,28	1,28	56,41	44	34	1850	1928	1	78	3,16	60,96
Миколаївська	68,35	0,99	3,85	34,62	9	17	885	911	1	26	3,12	68,26
Одеська	66,86	1,62	1,92	36,54	19	33	1124	1176	1	52	3,06	66,83
Полтавська	62,07	0,81	5,56	41,67	15	21	1805	1841	2	36	3,23	61,97
Рівненська	47,5	1,07	3,70	40,74	11	16	999	1026	1	27	3,06	47,6
Сумська	68,73	1,01	2,86	42,86	15	20	1455	1490	1	35	3,10	68,59
Тернопільська	44,72	1,70	2,86	51,43	18	17	1023	1058	1	35	3,21	44,59
Харківська	80,66	0,97	1,28	21,79	17	61	1673	1751	1	78	2,62	80,65
Херсонська	61,23	1,29	2,50	22,50	9	31	658	698	1	40	2,86	61,23
Хмельницька	56,52	0,90	5,41	35,14	13	24	1414	1451	2	37	3,15	56,38
Черкаська	56,99	1,87	3,23	51,61	16	15	824	855	1	31	3,40	65,81
Чернівецька	43,07	2,64	5,26	57,89	11	8	398	417	1	19	3,69	43,06
Чернігівська	64,76	1,06	2,22	35,56	16	29	1465	1510	1	45	2,93	64,62

Додаток В.

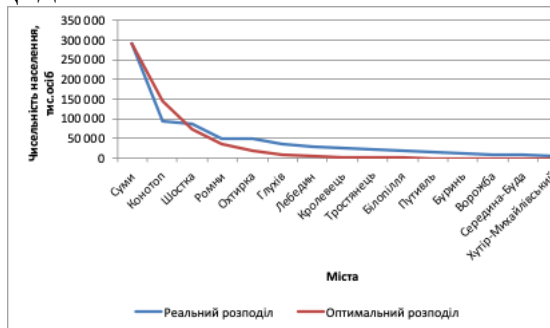
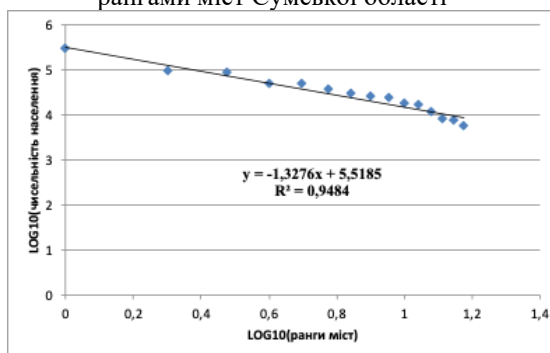

Рис. В.1. Залежність чисельності населення та рангами міст Сумської області

Рис. В.2. Залежність чисельності населення та рангами міст Сумської області
Таблиця В.1. Чисельність населення (фактична та теоретична за методом Зіпфа-Медведкова), 2020 рік

Місто	Чисельність населення (Н _і), тис. осіб	Теоретична чисельність населення, тис. осіб	Відношення теоретичної та фактичної чисельності населення
Суми	293 141	178566,51	0,61
Конотоп	92 657	644540,47	6,96
Шостка	87 130	376245,60	4,32
Ромни	50 448	256804,58	5,09
Охтирка	50 399	190961,16	3,79
Глухів	35 768	149907,72	4,19
Лебедин	28 948	122164,62	4,22
Кролевець	25 183	102318,78	4,06
Тростянець	23 308	87507,50	3,75
Білопілья	18 384	76084,75	4,14
Путівль	17 354	67041,65	3,86
Буринь	11 678	59727,81	5,11
Ворожба	8 384	53706,45	6,41
Середина-Буда	7 511	48674,11	6,48
Хутір-Михайлівський	5 726	44413,89	7,76

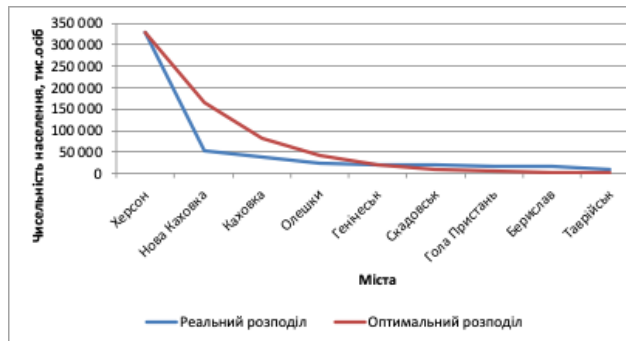
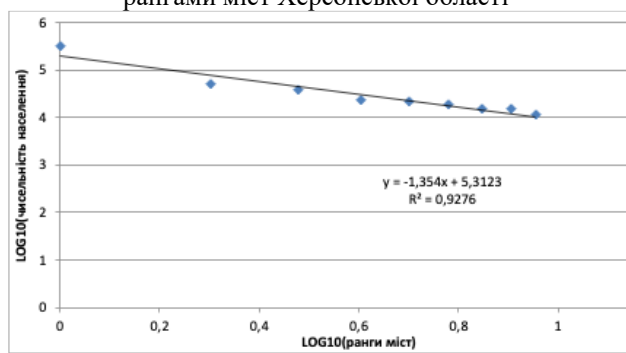

Рис. В.3. Залежність чисельності населення та рангами міст Херсонської області

Рис. В.4. Залежність чисельності населення та рангами міст Херсонської області
Таблиця В.2. Чисельність населення (фактична та теоретична за методом Зіпфа-Медведкова), 2020 рік

Місто	Чисельність населення (Н _і), тис. осіб	Теоретична чисельність населення, тис. осіб	Відношення теоретичної та фактичної чисельності населення
Херсон	328 360	205257,96	0,63
Нова Каховка	52 137	682398,75	13,09
Каховка	38 238	394103,83	10,31
Олешки	24 123	266958,41	11,07
Генічеськ	21 793	197345,60	9,06
Скадовськ	19 641	154175,74	7,85
Гола Пристань	16 028	125132,49	7,81
Берислав	15 455	104435,70	6,76
Таврійськ	11 452	89040,68	7,78

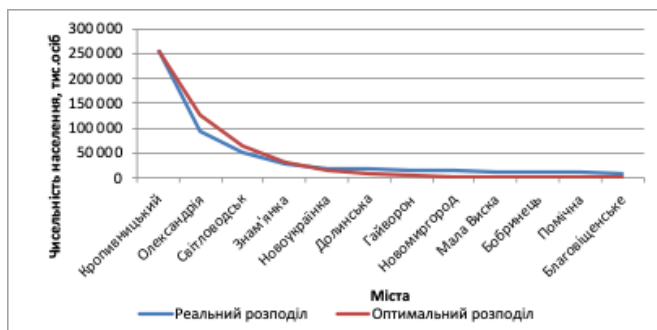

Рис. В.5. Залежність чисельності населення та рангами міст Кіровоградської області

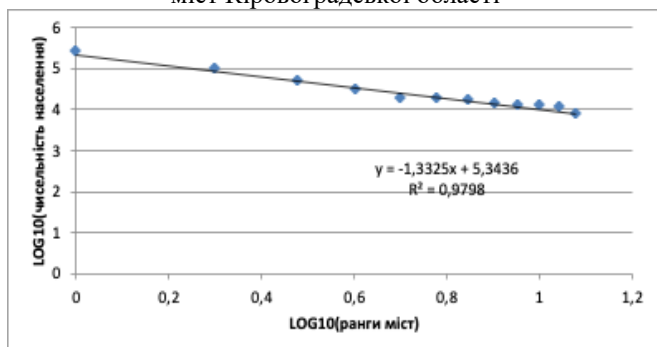

Рис. В.6. Залежність чисельності населення та рангами міст Кіровоградської області

Таблиця В.3. Чисельність населення (фактична та теоретична за методом Зіфа-Медведкова), 2020 рік

Місто	Чисельність населення (Н _і), тис. осіб	Теоретична чисельність населення, тис. осіб	Відношення теоретичної та фактичної чисельності населення
Кропивницький	254 103	220597,20	0,87
Олександрія	93 357	539164,47	5,78
Світловодськ	50 094	314108,48	6,27
Знам'янка	29 412	214091,19	7,28
Новоукраїнка	19 353	159025,29	8,22
Долинська	18 768	124726,06	6,65
Гайворон	16 126	101566,53	6,30
Новомиргород	13 220	85011,24	6,43
Мала Виска	13 132	72663,38	5,53
Бобринець	12 300	63145,69	5,13
Помічна	10 946	55614,49	5,08
Благовіщенське	7 526	49526,18	6,58

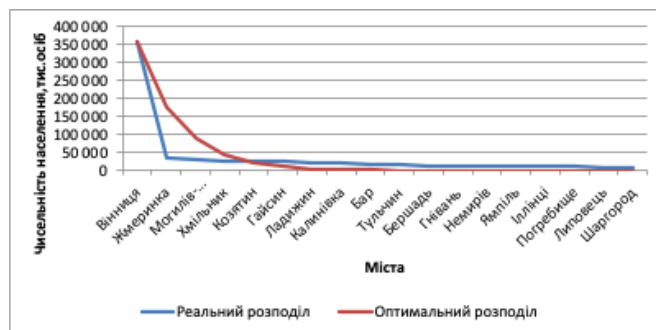

Рис. В.7. Залежність чисельності населення та рангами міст Вінницької області

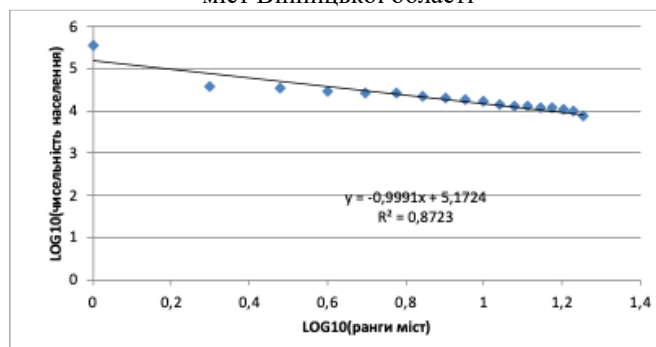

Рис. В.8. Залежність чисельності населення та рангами міст Вінницької області

Таблиця В.4. Чисельність населення (фактична та теоретична за методом Зіфа-Медведкова), 2020 рік

Місто	Чисельність населення (Н _і), тис. осіб	Теоретична чисельність населення, тис. осіб	Відношення теоретичної та фактичної чисельності населення
Вінниця	356 665	148730,49	0,42
Жмеринка	37 349	922982,63	24,71
Могилів-Подільський	32 853	615546,34	18,74
Хмільник	27 898	461779,30	16,55
Козятин	26 635	369497,64	13,87
Гайсин	25 640	307965,23	12,01
Ладизин	22 219	264006,82	11,88
Калинівка	20 061	231033,73	11,52
Бар	17 284	205385,09	11,88
Тульчин	16 136	184864,11	11,46
Бершадь	13 336	168072,70	12,60
Гнівань	12 832	154078,70	12,01
Немирів	12 082	142236,74	11,77
Ямпіль	11 787	132085,78	11,21
Іллінци	11 186	123287,72	11,02
Погребище	10 754	115588,95	10,75
Липовець	9 406	108795,54	11,57
Шаргород	7 161	102756,63	14,35

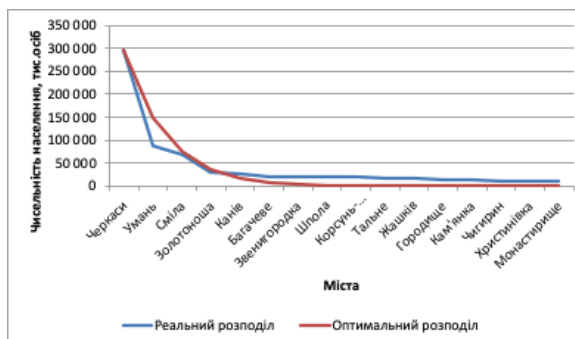

Рис. В.9. Залежність чисельності населення та рангами міст Черкаської області

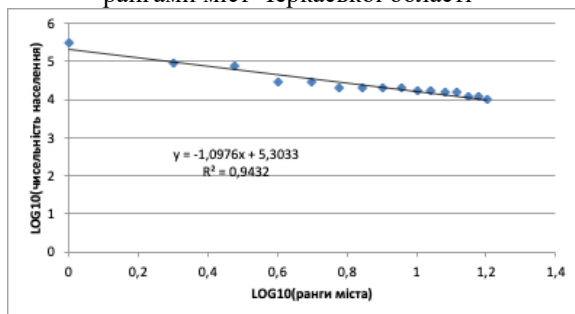

Рис. В.10. Залежність чисельності населення та рангами міст Черкаської області
Таблиця В.5. Чисельність населення (фактична та теоретична за методом Зіпфа-Медведкова), 2020 рік

Місто	Чисельність населення (Н _і), тис. осіб	Теоретична чисельність населення, тис. осіб	Відношення теоретичної та фактичної чисельності населення
Черкаси	295 414	201048,11	0,68
Умань	88 735	732093,83	8,25
Сміла	69 681	469125,43	6,73
Золотоноша	28 793	342102,48	11,88
Канів	26 657	267785,95	10,05
Багачеве	20 156	219219,13	10,88
Звенигородка	19 901	185096,27	9,30
Шпола	19 427	159862,17	8,23
Корсунь-Шевченківський	19 311	140475,53	7,27
Тальне	16 388	125134,56	7,64
Жашків	15 853	112705,38	7,11
Городище	15 645	102439,61	6,55
Кам'янка	15 109	93823,81	6,21
Чигирин	11 960	86494,23	7,23
Христинівка	11 650	80186,18	6,88
Монастирище	9 463	74702,51	7,89

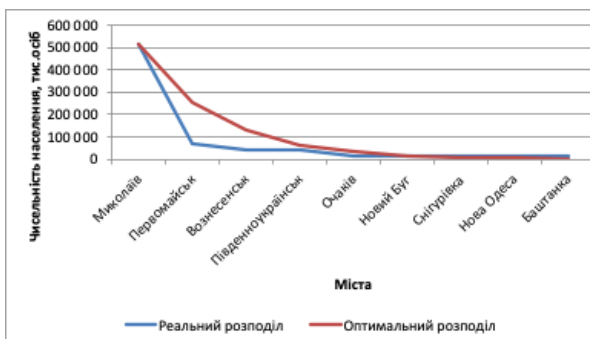

Рис. В.11. Залежність чисельності населення та рангами міст Миколаївської області

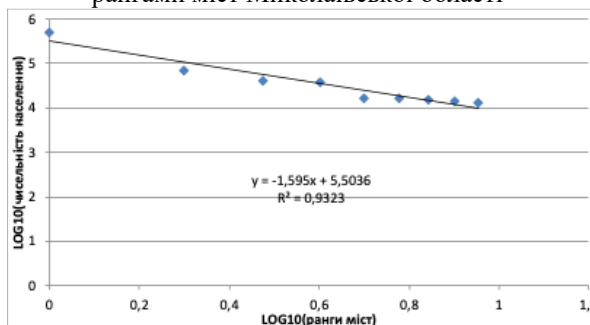

Рис. В.12. Залежність чисельності населення та рангами міст Миколаївської області
Таблиця В.6. Чисельність населення (фактична та теоретична за методом Зіпфа-Медведкова), 2020 рік

Місто	Чисельність населення (Н _і), тис. осіб	Теоретична чисельність населення, тис. осіб	Відношення теоретичної та фактичної чисельності населення
Миколаїв	514 136	318859,97	0,62
Первомайськ	70 170	936660,13	13,35
Вознесенськ	42 634	490587,50	11,51
Південноукраїнськ	38 206	310055,32	8,12
Очаків	16 929	217203,95	12,83
Новий Буг	16 250	162395,37	9,99
Снігурівка	15 447	126997,01	8,22
Нова Одеса	14 070	102635,20	7,29
Баштанка	13 146	85056,61	6,47

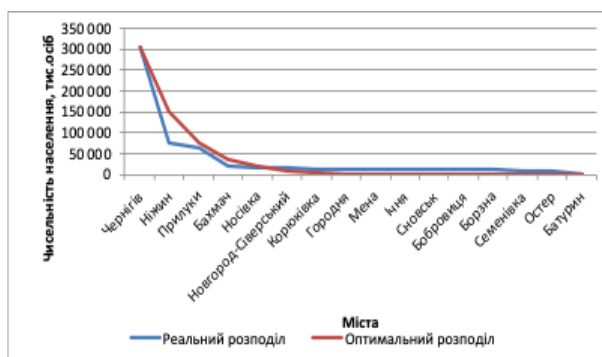

Рис. В.13. Залежність чисельності населення та рангами міст Чернігівської області

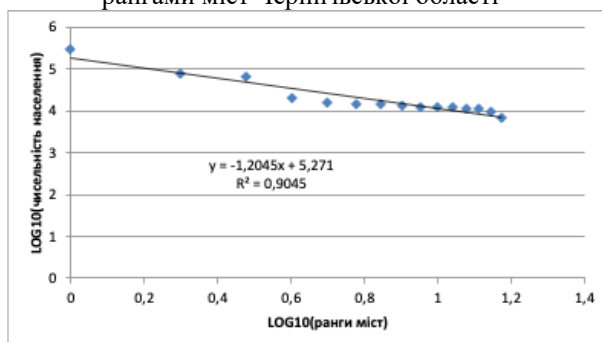

Рис. В.14. Залежність чисельності населення та рангами міст Чернігівської області

Таблиця В.7. Чисельність населення (фактична та теоретична за методом Зіпфа-Медведкова), 2020 рік

Місто	Чисельність населення (Н _і), тис. осіб	Теоретична чисельність населення, тис. осіб	Відношення теоретичної та фактичної чисельності населення
Чернігів	304 994	186637,97	0,61
Ніжин	76 625	697579,46	9,10
Прилуки	64 861	428047,30	6,60
Бахмач	20 332	302693,47	14,89
Носівка	15 966	231352,90	14,49
Новгород-Сіверський	15 175	185738,16	12,24
Корюківка	14 318	154263,69	10,77
Городня	14 043	131344,66	9,35
Мена	12 940	113972,27	8,81
Ічня	12 780	100388,58	7,86
Сновськ	12 315	89500,78	7,27
Бобровиця	11 916	80595,45	6,76
Борзна	11 707	73187,94	6,25
Семенівка	9 656	66938,06	6,93
Остер	7 194	61600,24	8,56
Батурин	2 406	56993,04	23,69

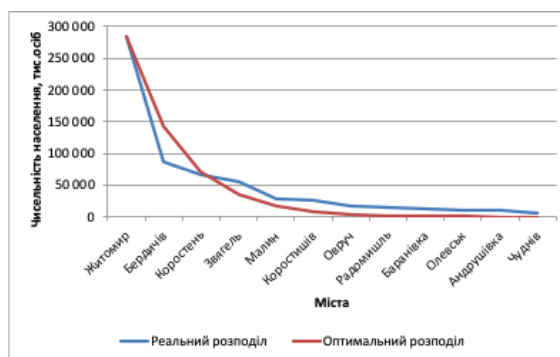

Рис. В.15. Залежність чисельності населення та рангами міст Житомирської області

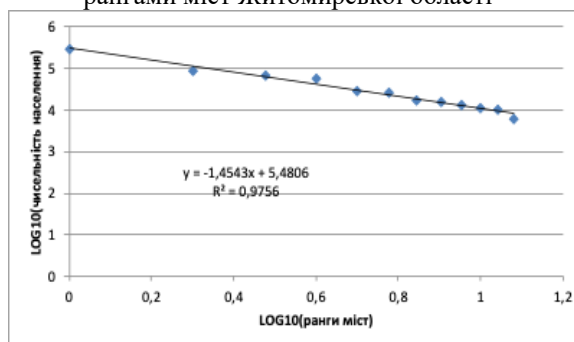

Рис. В.16. Залежність чисельності населення та рангами міст Житомирської області

Таблиця В.8. Чисельність населення (фактична та теоретична за методом Зіпфа-Медведкова), 2020 рік

Місто	Чисельність населення (Н _і), тис. осіб	Теоретична чисельність населення, тис. осіб	Відношення теоретичної та фактичної чисельності населення
Житомир	284 236	302412,68	1,06
Бердичів	87 575	568485,34	6,49
Коростень	66 669	315231,60	4,73
Звягель	56 259	207458,55	3,69
Малин	28 113	149966,80	5,33
Коростишів	26 068	115038,13	4,41
Овруч	17 031	91935,05	5,40
Радомишль	15 326	75708,29	4,94
Баранівка	12 584	63789,96	5,07
Олевськ	10 897	54727,70	5,02
Андрушівка	9 890	47644,17	4,82
Чуднів	5 752	41981,11	7,30

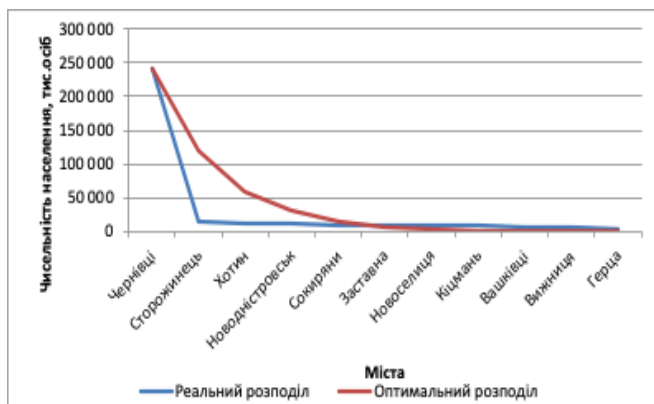

Рис. В.17. Залежність чисельності населення та рангами міст Чернівецької області

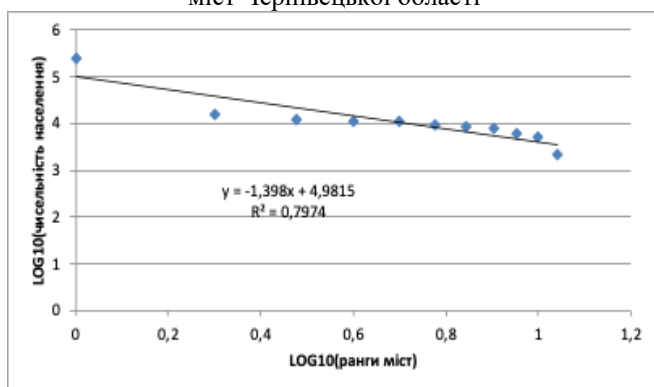

Рис. В.18. Залежність чисельності населення та рангами міст Чернівецької області

Таблиця В.9. Чисельність населення (фактична та теоретична за методом Зіпфа-Медведкова), 2020 рік

Місто	Чисельність населення (Н _і), тис. осіб	Теоретична чисельність населення, тис. осіб	Відношення теоретичної та фактичної чисельності населення
Чернівці	240 621	95829,67	0,40
Сторожинець	14 693	454834,84	30,96
Хотин	11 216	258034,72	23,01
Новодністрівськ	10 342	172589,27	16,69
Сокиряни	10 258	126337,88	12,32
Заставна	8 866	97912,52	11,04
Новоселиця	8 400	78930,82	9,40
Кіцмань	7 608	65489,83	8,61
Вашківці	5 987	55547,26	9,28
Вижниця	5 021	47939,52	9,55
Герца	2 068	41959,15	20,29

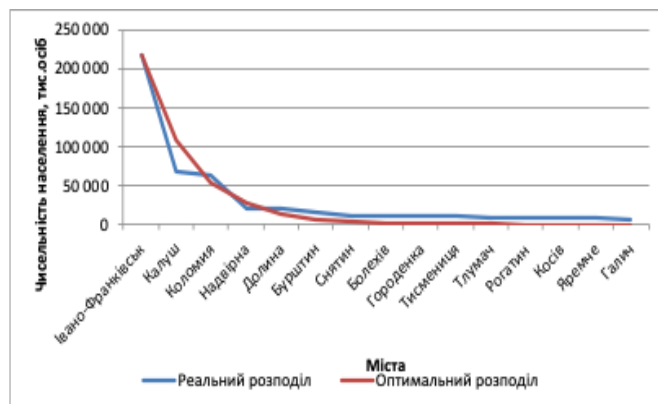

Рис. В.19. Залежність чисельності населення та рангами міст Івано-Франківської області

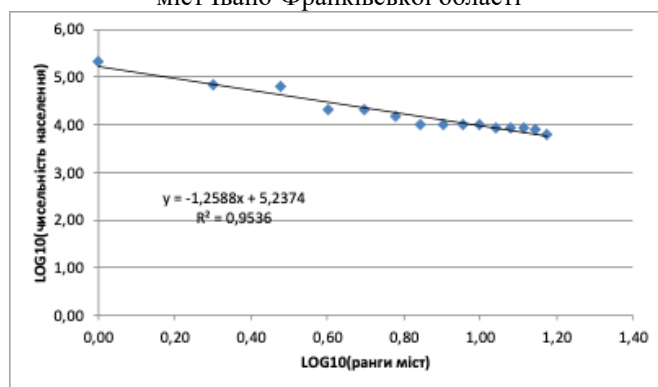

Рис. В.20. Залежність чисельності населення та рангами міст Івано-Франківської області

Таблиця В.10. Чисельність населення (фактична та теоретична за методом Зіпфа-Медведкова), 2020 рік

Місто	Чисельність населення (Н _і), тис. осіб	Теоретична чисельність населення, тис. осіб	Відношення теоретичної та фактичної чисельності населення
Івано-Франківськ	218 359	182725,85	0,84
Калуш	67 902	182725,85	2,69
Коломия	61 989	182725,85	2,95
Надвірна	20 932	182725,85	8,73
Долина	20 906	182725,85	8,74
Бурштин	15 298	182725,85	11,94
Снятин	10 479	182725,85	17,44
Городенка	9 794	182725,85	18,66
Тисмениця	9 790	182725,85	18,66
Глумач	8 831	182725,85	20,69
Рогатин	8 607	182725,85	21,23
Косів	8 301	182725,85	22,01
Яремче	7 850	182725,85	23,28
Галич	6 495	182725,85	28,13

Рис. В.21. Залежність чисельності населення та рангами міст Закарпатської області

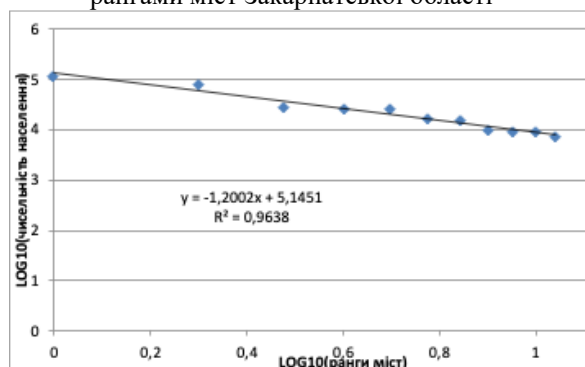

Рис. В.22. Залежність чисельності населення та рангами міст Закарпатської області

Таблиця В.11. Чисельність населення (фактична та теоретична за методом Зіпфа-Медведкова), 2020 рік

Місто	Чисельність населення (Н _і), тис. осіб	Теоретична чисельність населення, тис. осіб	Відношення теоретичної та фактичної чисельності населення
Ужгород	117 317	139668,99	1,19
Мукачеве	82 346	262699,09	3,19
Хуст	29 080	161478,18	5,55
Берегове	26 735	114330,57	4,28
Виноградів	25 760	87468,36	3,40
Свалява	17 145	70277,72	4,10
Рахів	15 241	58407,43	3,83
Тячів	9 786	49758,37	5,08
Іршава	9 515	43198,92	4,54
Чоп	8 919	38067,54	4,27
Перечин	7 083	33952,77	4,79

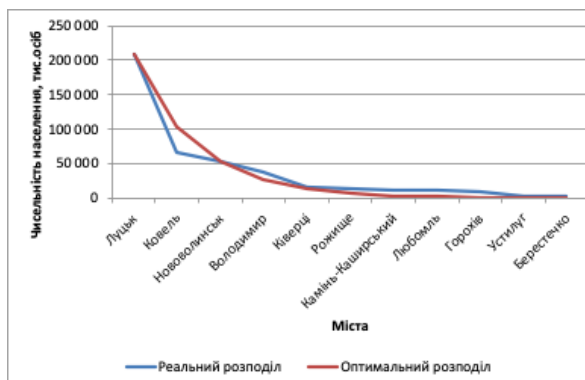

Рис. В.23. Залежність чисельності населення та рангами міст Волинської області

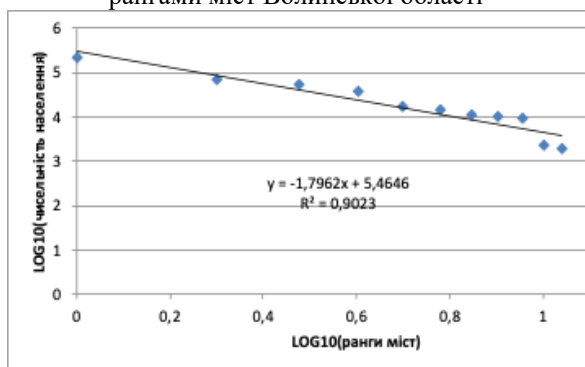

Рис. В.24. Залежність чисельності населення та рангами міст Волинської області

Таблиця В.12. Чисельність населення (фактична та теоретична за методом Зіпфа-Медведкова), 2020 рік

Місто	Чисельність населення (Н _і), тис. осіб	Теоретична чисельність населення, тис. осіб	Відношення теоретичної та фактичної чисельності населення
Луцьк	208 816	291474,12	1,40
Ковель	66 401	328558,02	4,95
Нововолинськ	53 838	158605,03	2,95
Володимир	38 256	94602,37	2,47
Ківерці	16 678	63362,49	3,80
Рожище	13 636	45667,46	3,35
Камінь-Каширський	10 818	34622,39	3,20
Любомль	10 395	27239,05	2,62
Горохів	9 015	22045,08	2,45
Устилуг	2 283	18244,09	7,99
Берестечко	1 904	15373,49	8,07

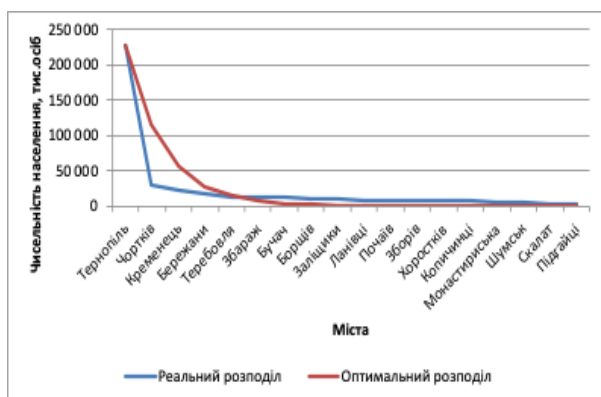

Рис. В.25. Залежність чисельності населення та рангами міст Тернопільської області

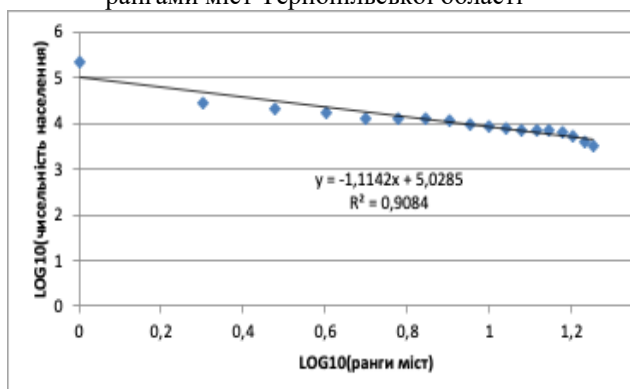

Рис. В.26. Залежність чисельності населення та рангами міст Тернопільської області
Таблиця В.13. Чисельність населення (фактична та теоретична за методом Зіпфа-Медведкова), 2020 рік

Місто	Чисельність населення (Н _і), тис. осіб	Теоретична чисельність населення, тис. осіб	Відношення теоретичної та фактичної чисельності населення
Тернопіль	227 755	106782,48	0,47
Чортків	29 057	529052,48	18,21
Кременець	22 051	336742,45	15,27
Бережани	17 617	244394,33	13,87
Требовля	13 661	190596,09	13,95
Збараж	13 228	155557,25	11,76
Бучач	12 549	131008,10	10,44
Борщів	11 382	112897,29	9,92
Заліщики	10 125	99012,35	9,78
Ланівці	8 680	88045,34	10,14
Почаїв	8 240	79174,74	9,61
Зборів	7 436	71859,24	9,66
Хоростків	7 306	65728,04	9,00
Копичинці	7 036	60518,83	8,60
Монастирська	6 344	56040,95	8,83
Шумськ	5 161	52152,59	10,11
Скалат	4 036	48746,13	12,08
Підгайці	3 280	45738,48	13,94

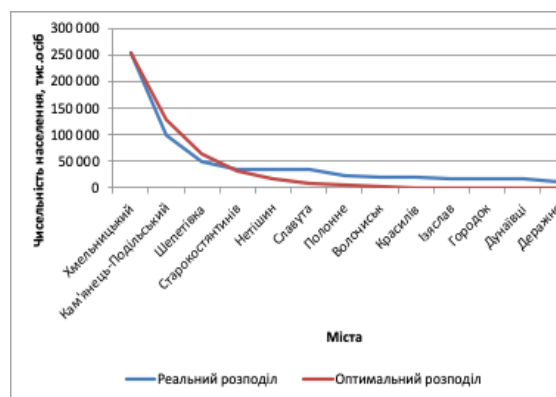

Рис. В.27. Залежність чисельності населення та рангами міст Хмельницької області

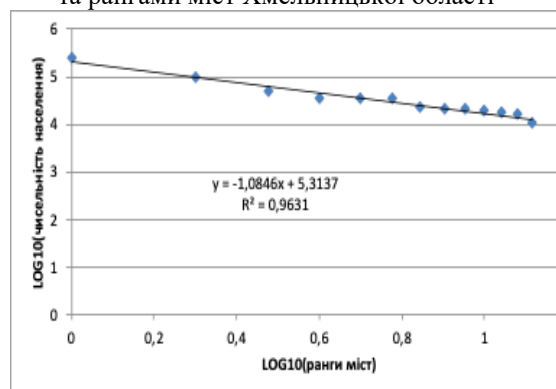

Рис. В.28. Залежність чисельності населення та рангами міст Хмельницької області
Таблиця В.14. Чисельність населення (фактична та теоретична за методом Зіпфа-Медведкова), 2020 рік

Місто	Чисельність населення (Н _і), тис. осіб	Теоретична чисельність населення, тис. осіб	Відношення теоретичної та фактичної чисельності населення
Хмельницький	253 994	205920,70	0,81
Кам'янець-Подільський	99 610	636390,01	6,39
Шепетівка	48 212	409953,67	8,50
Старокостянтинів	35 206	300072,52	8,52
Нетішин	34 358	235568,72	6,86
Славута	34 340	193302,58	5,63
Полонне	23 211	163541,19	7,05
Волочицьк	20 958	141491,09	6,75
Красилів	20 580	124522,85	6,05
Ізяслав	18 444	111076,07	6,02
Городок	17 746	100167,30	5,64
Дунаївці	16 448	91146,61	5,54
Деражня	10 446	83567,52	8,00

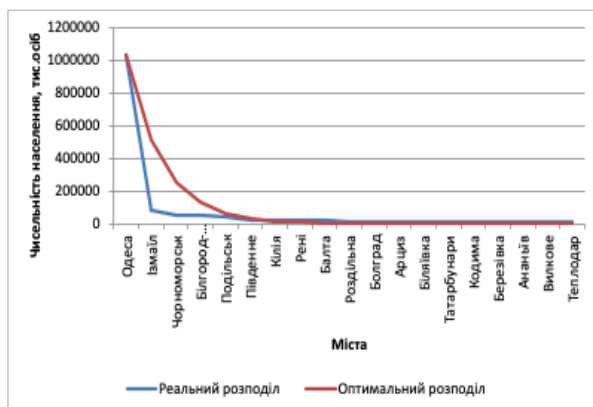

Рис. В.29. Залежність чисельності населення та рангами міст Одеської області

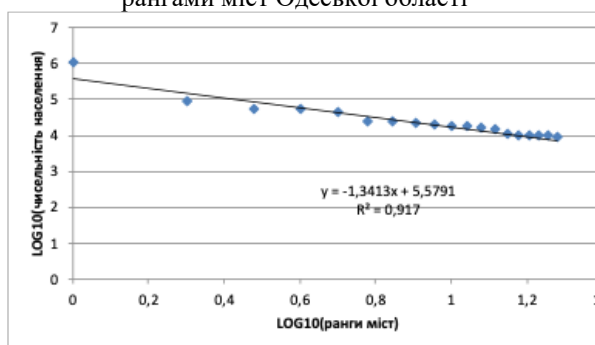

Рис. В.30. Залежність чисельності населення та рангами міст Одеської області

Таблиця В.15. Чисельність населення (фактична та теоретична за методом Зіфа-Медведкова), 2020 рік

Місто	Чисельність населення (Н _і), тис. осіб	Теоретична чисельність населення, тис. осіб	Відношення теоретичної та фактичної чисельності населення
Одеса	1029049	379402,34	0,37
Ізмаїл	84 815	2265837,02	26,72
Іллічівськ	54 151	1315338,29	24,29
Білгород-Дністровський	51 890	894246,26	17,23
Подільський	40 718	662936,20	16,28
Південне	23 977	519117,81	21,65
Кілія	22 594	422153,31	18,68
Рені	20 481	352927,58	17,23
Балта	19 962	301352,45	15,10
Роздільна	17 754	261637,63	14,74
Болград	17 353	230239,69	13,27
Арциз	16 370	204877,56	12,52
Біляївка	14 294	184021,25	12,87
Татарбунари	10 797	166609,08	15,43
Кодима	9 634	151882,94	15,77
Березівка	9 481	139288,12	14,69
Ананьїв	9 476	128410,06	13,55
Вилкове	9 260	118933,22	12,84
Теплодар	8 830	110613,46	12,53

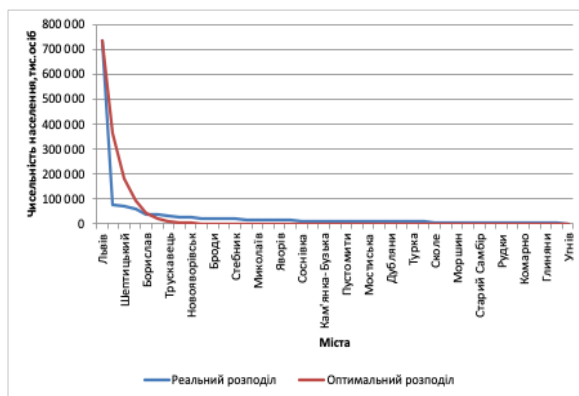

Рис. В.31. Залежність чисельності населення та рангами міст Львівської області

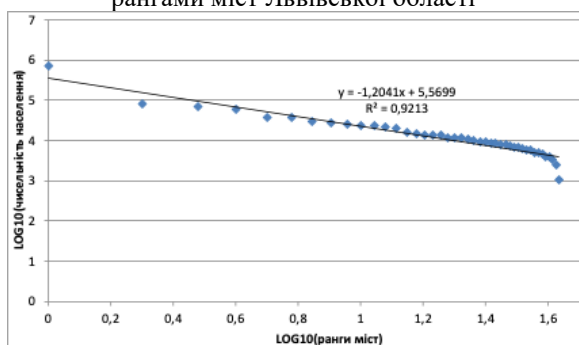

Рис. В.32. Залежність чисельності населення та рангами міст Львівської області

Таблиця В.16. Чисельність населення (фактична та теоретична за методом Зіфа-Медведкова), 2020 рік

Місто	Чисельність населення (Н _і), тис. осіб	Теоретична чисельність населення, тис. осіб	Відношення теоретичної та фактичної чисельності населення
Львів	732 818	371449,69	0,51
Дрогобич	79 119	1771631,15	22,39
Шептицький	70 568	1087281,06	15,41
Стрий	62 479	768958,83	12,31
Борислав	38 122	587778,56	15,42
Самбір	36 556	471923,50	12,91
Трускавець	31 037	391977,35	12,63
Новий Розділ	28 227	333758,91	11,82
Новояворівськ	26 483	289627,72	10,94
Золочів	23 481	255119,42	10,86
Броди	23 239	227458,72	9,79
Сокаль	21 693	204833,69	9,44
Стебник	20 863	186013,44	8,92
Городок	16 082	170133,86	10,58
Миколаїв	14 801	156571,26	10,58
Винники	13 654	144864,73	10,61
Яворів	13 510	134666,63	9,97
Жовква	13 474	125710,02	9,33

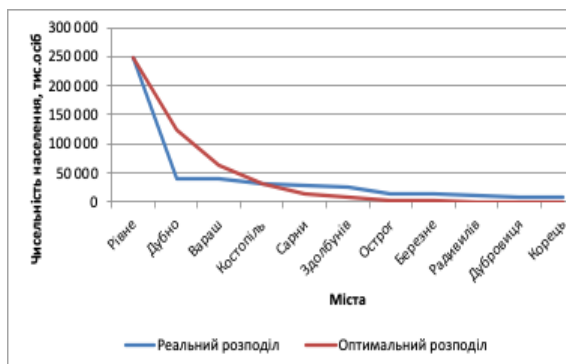

Рис. В.33. Залежність чисельності населення та рангами міст Рівненської області

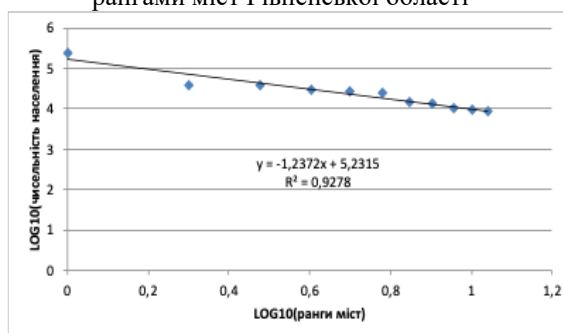

Рис. В.34. Залежність чисельності населення та рангами міст Рівненської області

Таблиця В.17. Чисельність населення (фактична та теоретична за методом Зіпфа-Медведкова), 2020 рік

Місто	Чисельність населення (Н _j), тис. осіб	Теоретична чисельність населення, тис. осіб	Відношення теоретичної та фактичної чисельності населення
Рівне	248 813	170411,93	0,68
Дубно	39 146	552160,06	14,11
Вараш	38 830	334352,74	8,61
Костопіль	30 467	234223,61	7,69
Сарни	28 144	177718,90	6,31
Здолбунів	24 612	141830,81	5,76
Острог	14 801	117204,42	7,92
Березне	13 669	99356,52	7,27
Радивилів	10 311	85883,64	8,33
Дубровиця	9 644	75387,49	7,82
Корець	8 649	67002,08	7,75

Продовження таблиці В.16

Соснівка	11 889	117786,72	9,91
Жидачів	11 798	110732,04	9,39
Кам'янка-Бузька	11 674	104414,13	8,94
Ходорів	10 565	98726,19	9,34
Пустомити	9 798	93580,86	9,55
Радехів	9 230	88906,02	9,63
Мостиська	9 150	84641,62	9,25
Буськ	8 673	80737,28	9,31
Дубляни	8 469	77150,44	9,11
Рава-Руська	8 070	73844,91	9,15
Турка	7 681	70789,70	9,22
Перемишляни	7 565	67958,19	8,98
Сколе	6 742	65327,33	9,69
Судова Вишня	6 668	62877,09	9,43
Моршин	6 482	60589,99	9,35
Великі Мости	5 925	58450,71	9,87
Старий Самбір	5 706	56445,74	9,89
Доброміль	4 976	54563,18	10,97
Рудки	4 942	52792,45	10,68
Хирів	4 590	51124,15	11,14
Хирів	4 590	49549,88	12,41
Комарно	3 994	48062,14	12,08
Бібрка	3 980	46654,17	13,81
Глиняни	3 378	45319,91	18,29
Белз	2 478	44053,88	43,15
Угнів	1 021	80737,28	9,31

Додаток Г.

Таблиця Г.1. Типізація регіональних урбанізаційних процесів в Україні

Області України	Рівень урбанізації	Рівень реальної урбанізації	Система міського розселення	Типізація регіональних урбанізаційних процесів
Вінницька	50,77 середній	2,90 низький	Система міського розселення є моноцентричною	Тип V.2 Середньоурбанізований із низьким рівнем реальної урбанізації, тенденцією до збільшення рівня урбанізації та стабільною чисельністю міського населення, моноцентричною системою міського розселення
Волинська	52,33 середній	2,92 низький	Система міського розселення є моноцентричною	Тип V.2 Середньоурбанізований із низьким рівнем реальної урбанізації, системою міського розселення є моноцентричною із наближенням до «ідеальної»
Дніпропетров.	83,63 високий	3,56 високий	Система міського розселення близька до ідеального розподілу Зіпфа	Тип I.1 Високоурбанізований із високим рівнем реальної урбанізації, система міського розселення близька до ідеального розподілу Зіпфа
Житомирська	58,81 середній	2,53 низький	Система міського розселення є моноцентричною	Тип V.2 Низькоурбанізований із середнім рівнем реальної урбанізації, моноцентричною системою розселення із наближенням до ідеальної
Закарпатська	37,09 низький	3,08 середній	Система міського розселення є двоцентричною	Тип VII.2 Низькоурбанізований із середнім рівнем реальної урбанізації, двоцентричною системою міського
Запорізька	77,2 високий	3,72 високий	Система міського розселення є моноцентричною	Тип I.2 Високоурбанізований із високим рівнем реальної урбанізації, моноцентрична система міського розселення
Івано-Франків.	43,73 низький	3,08 середній	Система міського розселення є моноцентричною	Тип VII.1 Низькоурбанізований із середнім рівнем реальної урбанізації, моноцентричною системою міського розселення із наближенням до «ідеальної»

Київська	62,23 середній	3,50 високи	Система міського розселення є різко моноцентричною	Тип III. Середньоурбанізований із високим рівнем реальної урбанізації, різкомоноцентричною системою розселення
Кіровоград.	62,85 середній	2,95 низький	Система міського розселення близька до ідеального розподілу Зіпфа	Тип V.1 Середньоурбанізований із низьким рівнем реальної урбанізації, системою міського розселення близькою до ідеального розподілу Зіпфа
Львівська	60,96 середній	3,16 середній	Система міського розселення є різко моноцентричною	Тип IV.1 Середньоурбанізований із середнім рівнем реальної урбанізації, різкомоноцентричною системою розселення
Миколаївська	68,26 середній	3,12 середній	Система міського розселення є моноцентричною	Тип IV.2. Середньоурбанізований із середнім рівнем реальної урбанізації, моноцентричною системою міського розселення
Одеська	66,83 середній	3,06 середній	Система міського розселення є різко моноцентричною	Тип IV.1 Середньоурбанізований із середнім рівнем реальної урбанізації, різкомоноцентричною системою міського розселення
Полтавська	61,97 середній	3,23 середній	Система міського розселення є двоцентричною	Тип IV.3 Середньоурбанізований із середнім рівнем реальної урбанізації, двоцентричною системою міського розселення
Рівненська	47,6 низький	3,06 середній	Система міського розселення є моноцентричною	Тип VII.1 Низькоурбанізований із середнім рівнем реальної урбанізації, моноцентричною системою розселення
Сумська	68,59 середній	3,10 середній	Система міського розселення є моноцентричною	Тип IV.2 Середньоурбанізований із середнім рівнем реальної урбанізації, моноцентричною системою міського розселення
Тернопільська	44,59 низький	3,21 середній	Система міського розселення є моноцентричною	Тип VII.1 Низькоурбанізований із середнім рівнем реальної урбанізації, моноцентричною системою міського
Харківська	80,65 високий	2,62 низький	Система міського розселення є різко моноцентричною	Тип II Високоурбанізований із низьким рівнем реальної урбанізації, різкомоноцентрична система міського розселення

Херсонська	61,23 середній	2,86 низький	Система міського розселення є моноцентричною	Тип V.2 Середньоурбанізований із низьким рівнем реальної урбанізації, моноцентричною системою міського розселення
Хмельницька	56,38 середній	3,15 середній	Система міського розселення близька до ідеального розподілу Зіпфа	Тип IV.4 Середньоурбанізований із середнім рівнем реальної урбанізації, система міського розселення близька до ідеального розподілу Зіпфа
Черкаська	65,81 середній	3,40 середній	Система міського розселення є моноцентричною	Тип IV.1 Середньоурбанізований із середнім рівнем реальної урбанізації, різкомоноцентричною системою розселення
Чернівецька	43,06 низький	3,69 високий	Система міського розселення є різко моноцентричною	Тип VI. Низькоурбанізований із високим рівнем реальної урбанізації, тенденцією до збільшення рівня урбанізації та чисельності міського населення, різкомоноцентричною системою міського розселення
Чернігівська	64,62 середній	2,93 низький	Система міського розселення є моноцентричною	Тип V.2 Середньоурбанізований із низьким рівнем реальної урбанізації, тенденцією до збільшення рівня урбанізації та зменшенням чисельності міського населення, моноцентричною системою міського розселення

Додаток Г.

Таблиця Г. Територіальні особливості урбанізаційних процесів

	Частка міс. нас. в нас.рег.	Частка міс. поселень у загал.кількості поселень	Частка міст з нас. >100тис.у міс.нас	Частка міст у заг.кільк. міс. поселень	Кільк. міст	Селища	Села	Кільк. поселень	Кільк. міст більше 100 тис.	Міські поселення	Реальна урбанізація	Рівень урбанізації	Кільк. населення	Кільк. міського насел.
Вінницька	0,299	0,250	0,121	0,457	0,257	0,396	0,729	0,719	0,000	0,475	0,311	0,294	0,294	0,181
Волинська	0,329	0,151	0,248	0,320	0,057	0,264	0,452	0,443	0,000	0,237	0,328	0,327	0,057	0,066
Дніпропетров	1,000	0,318	0,894	0,236	0,314	0,717	0,714	0,717	1,000	0,797	0,866	1,000	1,000	1,000
Житомирська	0,470	0,000	0,077	0,001	0,086	0,660	0,837	0,828	0,000	0,610	0,000	0,467	0,143	0,147
Закарпатська	0,000	0,568	0,291	0,412	0,057	0,208	0,124	0,126	0,000	0,186	0,462	0,000	0,151	0,032
Запорізька	0,863	0,391	1,000	0,474	0,143	0,264	0,355	0,353	0,500	0,288	1,000	0,862	0,358	0,412
Івано-Франків.	0,147	0,599	0,182	0,462	0,171	0,302	0,253	0,256	0,000	0,339	0,462	0,143	0,203	0,093
Київська	0,540	0,771	0,325	0,683	0,486	0,415	0,501	0,506	0,250	0,627	0,815	0,540	0,356	0,297
Кіровоград.	0,555	0,234	0,182	0,249	0,086	0,358	0,408	0,406	0,000	0,339	0,353	0,554	0,025	0,094
Львівська	0,514	0,813	0,000	0,959	1,000	0,491	1,000	1,000	0,000	1,000	0,529	0,513	0,700	0,499
Миколаївська	0,673	0,141	0,365	0,355	0,000	0,170	0,335	0,327	0,000	0,119	0,496	0,670	0,104	0,171
Одеська	0,641	0,469	0,091	0,409	0,286	0,472	0,500	0,502	0,000	0,559	0,445	0,639	0,637	0,521
Полтавська	0,538	0,047	0,607	0,551	0,171	0,245	0,969	0,942	0,250	0,288	0,588	0,535	0,223	0,214
Рівненська	0,226	0,182	0,343	0,525	0,057	0,151	0,414	0,403	0,000	0,136	0,445	0,226	0,110	0,070
Сумська	0,681	0,151	0,224	0,584	0,171	0,226	0,728	0,710	0,000	0,271	0,479	0,677	0,085	0,159
Тернопільська	0,166	0,510	0,224	0,821	0,257	0,170	0,430	0,424	0,000	0,271	0,571	0,161	0,065	0,036
Харківська	0,937	0,130	0,000	0,000	0,229	1,000	0,878	0,883	0,000	1,000	0,076	0,936	0,772	0,774
Херсонська	0,520	0,297	0,173	0,020	0,000	0,434	0,179	0,186	0,000	0,356	0,277	0,519	0,064	0,110
Хмельницька	0,419	0,094	0,586	0,370	0,114	0,302	0,700	0,684	0,250	0,305	0,521	0,414	0,162	0,145
Черкаська	0,429	0,599	0,277	0,826	0,200	0,132	0,293	0,290	0,000	0,203	0,731	0,617	0,139	0,134
Чернівецька	0,131	1,000	0,565	1,000	0,057	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,975	0,128	0,000	0,000
Чернігівська	0,596	0,177	0,133	0,381	0,200	0,396	0,735	0,723	0,000	0,441	0,336	0,592	0,054	0,120

Додаток Д.

Таблиця Д. Індикатори стратегій розвитку регіонів України.

Індикатори	Області України																			
	Львівська	Київська	Харківська	Одеська	Дніпропетровська	Вінницька	Сумська	Чернігівська	Полтавська	Чернівецька	Запорізька	Житомирська	Закарпатська	Рівненська	Івано-Франківська	Черкаська	Тернопільська	Хмельницька	Миколаївська	Херсонська
Економічні																				
ВРП на душу населення	○	-	-	○	-	○	-	●	-	-	●	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Рівень іноземних інвестицій на душу населення	●	●	●	○	-	-	●	●	○	-	○	○	○	-	●	-	○	○	○	○
Обсяг реалізованої інноваційної продукції	-	-	●	-	-	●	-	●	-	○	●	○	○	○	○	○	-	○	-	-
Динаміка діяльності громади у сфері міжнародного співробітництва	○	●	○	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	○	●	●	-	-	-
Динаміка зовнішньоторговельного обороту, млн. дол. США.	-	-	●	-	●	●	-	-	-	-	-	●	-	-	●	●	●	-	○	○
Динаміка кредитного рейтингу громади	-	●	○	○	-	○	-	●	-	-	-	●	-	-	-	○	●	-	-	-
Динаміка обсягів реалізації промислової продукції підприємствами громади, млн. грн.	○	○	-	-	-	○	●	-	-	-	○	-	-	-	○	●	●	●	-	-
Динаміка обсягів роздрібного товарообороту громади, млн. грн.	-	●	○	-	-	●	-	-	○	-	-	-	-	-	-	-	●	●	-	-
Експорт товарів та послуг, млн. дол. США	-	●	○	-	●	○	●	-	-	-	○	●	●	○	●	●	-	●	●	●
Імпорт товарів та послуг, млн. дол. США	○	-	○	-	-	●	-	-	-	-	-	●	○	●	●	●	-	●	●	●
Кількість об'єктів інфраструктури підтримки підприємництва, од	-	-	-	●	-	-	-	●	-	-	-	○	-	-	-	-	-	●	●	●
Соціальні																				
Населення																				
Чисельність населення	●	●	●	●	●	●	○	○	-	-	○	-	-	-	●	●	○	○	●	●
Тривалість життя	-	●	●	-	-	●	-	-	-	-	●	●	●	-	-	●	-	-	-	●
Рівень безробіття	●	●	-	-	-	-	●	-	-	○	-	-	-	○	●	●	○	-	●	●
Кількість створених нових робочих місць	○	-	○	-	-	-	●	○	-	-	●	●	-	●	-	-	-	-	●	●

Кількість видів адміністративних послуг, що надаються	●	○	○	○	○	-	-	-	-	-	●	●	●	-	-	○	○	-	-	○	○
Площа відремонтованих доріг	○	○	○	-	-	-	○	●	-	-	○	●	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Забезпеченість житлом населення	○	○	○	○	○	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	○	●
Охорона здоров'я																					
Відсоток людей, що займається спортом	●	○	○	-	-	-	○	-	-	-	○	●	-	●	●	-	●	○	-	-	-
Рівень задоволеності медичними послугами	-	●	-	-	-	●	-	-	-	-	-	○	○	●	-	●	-	-	-	-	-
Динаміка кількості об'єктів спортивної інфраструктури, од	○	○	○	○	-	-	●	-	-	○	●	○	-	-	-	-	●	-	○	○	○
Зниження загальної захворюваності населення міста	●	○	○	○	-	-	-	-	-	-	●	○	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Потужність амбулаторно-поліклінічних закладів	●	○	○	○	-	-	-	-	-	●	-	-	-	-	-	-	-	-	-	○	○
Місткість лікарень	●	○	○	○	○	-	-	-	-	-	-	●	-	-	-	-	-	-	-	○	●
Різне																					
Динаміка кількості онлайн-сервісів та електронних ресурсів, од	○	○	○	○	-	-	-	-	-	-	○	○	-	○	-	-	-	-	-	●	●
Динаміка кількості встановлених камер відеоспостереження, од	-	○	○	○	○	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	●	-	-	-
Місце громади у рейтингових оцінюваннях	-	○	○	○	○	-	-	-	-	-	○	-	-	-	-	-	-	●	-	-	-
Кількість діючих громадських організацій	-	-	●	-	●	●	-	○	-	-	-	-	-	-	-	-	-	●	-	○	○
Питома вага вразливих верств населення	-	-	●	-	-	●	-	○	-	-	-	-	-	-	-	●	-	-	○	●	○
Рівень відчуття безпеки (к-сть злочинів у регіоні)	○	●	●	-	-	-	-	-	-	-	○	●	-	○	-	-	-	-	-	-	-
Кількість користувачів GIS системи	●	○	●	-	●	-	-	-	●	-	-	●	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Кількість коворкінг локацій, хабів, творчих просторів, майстерень, громадських просторів	-	○	○	○	○	-	-	-	●	-	○	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Екологічні																					
Якість повітря в різних частинах території громади	-	-	●	-	●	●	-	-	○	-	●	-	-	-	-	-	-	-	-	-	●
Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря за рік, т / км2 / рік	-	●	○	○	-	○	○	-	○	○	●	○	-	○	○	-	-	○	-	-	●

Частка перевезень екологічно чистими транспортними засобами	○	○	-	-	-	○	-	-	-	-	-	-	○	-	○	-	-	-	○	-
Показник забрудненості води	-	●	○	-	-	●	-	-	●	-	-	○	-	○	-	-	-	○	-	●
Забезпеченість зеленими зонами загального користування	-	●	○	-	●	○	○	-	○	-	○	○	○	-	-	●	-	○	○	○
Обсяг скидів шкідливих речовин у водні об'єкти, тис. тонн/рік	-	-	●	-	●	●	-	-	-	-	-	○	-	-	-	○	○	-	-	-
Рівень сортування відходів, %	-	●	○	○	-	○	-	-	-	-	○	●	-	○	○	○	-	●	-	○
% відходів, які використовуються як вторсировина	○	○	-	-	-	○	●	-	-	-	-	-	○	-	○	-	-	●	-	○
Рівень забруднення ґрунтів	-	●	○	-	-	●	-	-	-	-	-	●	-	○	-	-	-	-	-	●
Кількість висаджених дерев	-	●	○	-	●	○	-	-	●	-	-	●	-	-	-	-	○	-	-	-
Кількість ліквідованих сміттєзвалищ	-	-	●	○	○	●	-	-	●	-	○	●	○	-	-	-	-	○	-	-
Кількість промислових підприємств (бізнесів) зі шкідливим забруднюючим виробництвом в житлових зонах	-	●	●	-	-	-	-	-	●	-	-	-	-	○	○	-	-	-	-	-
Шумове навантаження	●	-	-	○	-	-	-	-	○	-	-	-	○	-	○	-	-	-	-	●
Забрудненість територій	●	●	●	●	-	●	-	-	-	○	-	●	-	○	-	-	○	-	-	●

Додаток Е.

Таблиця Е.1. Рейтинг областей України
за індексом економічної ситуації

Область	2020	Місце	2021	Місце	2022	Місце
Вінницька	0,4976	2	0,5011	4	0,4595	7
Волинська	0,2960	15	0,3077	18	0,2263	21
Дніпропетровська	0,6914	1	0,6698	1	0,7692	1
Житомирська	0,2928	16	0,3717	10	0,3967	11
Закарпатська	0,2498	18	0,3444	13	0,2963	20
Запорізька	0,4641	3	0,4113	8	0,4507	8
Івано-Франківська	0,3558	10	0,4439	6	0,3563	12
Київська	0,4419	6	0,6223	2	0,4787	5
Кіровоградська	0,3786	8	0,2326	22	0,3480	15
Львівська	0,3823	7	0,5281	3	0,5262	2
Миколаївська	0,3656	9	0,3449	12	0,4348	9
Одеська	0,4624	4	0,4972	5	0,4850	4
Полтавська	0,3202	12	0,3126	17	0,4665	6
Рівненська	0,2501	17	0,3133	16	0,2236	22
Сумська	0,2267	22	0,2337	21	0,3381	16
Тернопільська	0,2323	21	0,3394	14	0,3542	13
Харківська	0,4605	5	0,4438	7	0,4933	3
Херсонська	0,2370	19	0,2608	20	0,3031	18
Хмельницька	0,3522	11	0,4002	9	0,3510	14
Черкаська	0,3092	13	0,3304	15	0,2985	19
Чернівецька	0,3086	14	0,3531	11	0,4000	10
Чернігівська	0,2336	20	0,2996	19	0,3220	17

Таблиця Е.2. Рейтинг областей України
за індексом екологічної ситуації

Область	2020	Місце	2021	Місце	2022	Місце
Вінницька	0,4606	20	0,4722	19	0,4539	21
Волинська	0,5032	11	0,5037	11	0,5069	9
Дніпропетровська	0,3351	22	0,2999	22	0,4107	22
Житомирська	0,5016	13	0,5022	13	0,5023	14
Закарпатська	0,5031	12	0,5049	10	0,5075	8
Запорізька	0,5351	3	0,5606	2	0,5669	2
Івано-Франківська	0,4364	21	0,4540	21	0,4598	20
Київська	0,7440	1	0,7465	1	0,7712	1
Кіровоградська	0,4642	19	0,4609	20	0,4645	19
Львівська	0,4808	18	0,4867	17	0,4913	17
Миколаївська	0,5667	2	0,5592	3	0,5655	3
Одеська	0,5049	9	0,5160	5	0,5296	4
Полтавська	0,5192	4	0,5218	4	0,5037	13
Рівненська	0,5140	5	0,5128	6	0,5145	6
Сумська	0,5080	7	0,5092	8	0,5158	5
Тернопільська	0,4985	14	0,4989	14	0,4972	16
Харківська	0,4869	16	0,4742	18	0,5060	11
Херсонська	0,5060	8	0,5054	9	0,5063	10
Хмельницька	0,5035	10	0,5025	12	0,5053	12
Черкаська	0,4855	17	0,4884	16	0,4862	18
Чернівецька	0,5099	6	0,5103	7	0,5134	7
Чернігівська	0,4962	15	0,4973	15	0,5005	15

Таблиця Е.3. Рейтинг областей України за індексом розвитку соціальної сфери

Область	2020	Місце	2021	Місце	2022	Місце
Вінницька	0,2440	12	0,2409	13	0,2347	12
Волинська	0,2331	14	0,2334	14	0,2300	13
Дніпропетровська	0,6863	1	0,6743	1	0,6567	1
Житомирська	0,2010	16	0,1908	16	0,1850	18
Закарпатська	0,2842	7	0,2873	8	0,3092	9
Запорізька	0,3525	6	0,3852	6	0,3597	6
Івано-Франківська	0,2568	10	0,3101	7	0,3200	8
Київська	0,5055	5	0,5535	5	0,5565	3
Кіровоградська	0,1272	22	0,1149	22	0,2178	15
Львівська	0,5809	3	0,5894	3	0,5084	5
Миколаївська	0,2608	9	0,2623	10	0,3316	7
Одеська	0,5878	2	0,6231	2	0,5237	4
Полтавська	0,2375	13	0,2423	12	0,2587	11
Рівненська	0,2609	8	0,2641	9	0,2164	16
Сумська	0,2054	15	0,1952	15	0,1953	17
Тернопільська	0,1942	18	0,1822	18	0,2784	10
Харківська	0,5612	4	0,5881	4	0,5652	2
Херсонська	0,1750	19	0,1768	20	0,1718	20
Хмельницька	0,2531	11	0,2481	11	0,2231	14
Черкаська	0,1666	21	0,1820	19	0,1720	19
Чернівецька	0,1966	17	0,1839	17	0,1664	21
Чернігівська	0,1709	20	0,1718	21	0,1430	22

Додаток Є.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в іноземних виданнях та виданнях міжнародних наукометричних баз

1. **Венгрин Д. В.**, Сегіда К.Ю. (2017). Типізація регіональних урбанізаційних процесів в Україні стаття. Збірник наукових праць «Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна: Геологія – Географія – Екологія», (47), 71-77.
<https://doi.org/10.26565/2410-7360-2017-47-08>
(Особистий внесок Венгрин Д.В.: виділення сім типів регіональних урбанізаційних процесів в Україні, збір та обробка даних для вирахування рівня урбанізації, реальної урбанізації та ранг-розміру міст.)
2. **Venhryn Daria.** (2024). Urban integration of forced migrants: lessons from Canada and Ukraine. Visnykof V. N. Karazin Kharkiv Na-tional University, series "Geology. Geography. Ecology", (61), 137-143.
<https://doi.org/10.26565/2410-7360-2024-61-11>
3. Kuzyshyn, A., Kliuchko, L., Kravchenko, K., & **Venhryn D.** (2024). Transformation of Brownfields in Western Ukraine. In: Morar, C., Berman, L., Erdal, S., Niemets, L. (eds). Achieving Sustainability in Ukraine through Military Brownfields Redevelopment. NATOARW 2023. NATO Science for Peace and Security Series C: Environmental Security. Dordrecht: Springer, 279-288. https://doi.org/10.1007/978-94-024-2278-8_23
(Особистий внесок Венгрин Д.В.: суспільно-географічний аналіз трансформації постіндустріальних урбанізованих просторів західної України в умовах війни.)
4. **Venhryn, D.** (2024). City Sustainability: Driving Ukraine's Post-war Reconstruction. In: Morar, C., Berman, L., Erdal, S., Niemets, L. (eds). Achieving Sustainability in Ukraine through Military Brownfields Redevelopment. NATOARW 2023. NATO Science for Peace and Security Series C: Environmental Security. Dordrecht: Springer, 457-466.
https://doi.org/10.1007/978-94-024-2278-8_35

Статті у наукових фахових виданнях України (категорія Б)

5. **Венгрин Д.** Оцінка сталості урбанізованого простору на основі аналізу стратегій міст // Часопис соціально-економічної географії. – 2023. – Вип. 35.

– с. 28-36. <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2023-35-03>

6. Венгрин, Д. (2024). Оцінка сталої урбанізації в регіонах України. Часопис соціально-економічної географії, 37, 85-91. <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2024-37-08>

7. ВЕНГРИН, Д. (2025). Міська стійкість під час війни: приклад міста Харкова. *Економічна та соціальна географія*, 94, 77–92. <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2025.94.4>

8. Ключко Л., Венгрин Д., Подпрятова О. Інтеграція українських вимушених мігрантів в умовах повномасштабної війни: порівняльний аналіз практик ЄС та України. Часопис соціально-економічної географії. Харків, ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2025. Вип. 39. С. 52-62. <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2025-39-04>

(Особистий внесок Венгрин Д.В.: виконання порівняльного аналізу інтеграції українських мігрантів в Україні та в країнах ЄС).

Публікації в інших виданнях, матеріали наукових конференцій

9. Венгрин Д. Філософські основи та методологія дослідження міських процесів // *Регіон – 2022: стратегія оптимального розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків, (24 листопада 2022 р.) / Гол. ред. колегії Л.М. Немець. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2022. –с. 131-133.

10. Венгрин Д. Тенденції в розвитку сучасних урбанізаційних процесів // *Регіон – 2023: суспільно-географічні аспекти: матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців* (м. Харків, 20 квітня 2023 р.) / Гол. ред. колегії Л.М. Немець. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2023. – с. 39-41.

11. **Venhryn .D.** Urban ukraine. / *Research and education in the global world: eurointegration processes: Book of papers of the 2023 International Forum for Young Researchers, Kharkiv, May 12, 2023* / О. М. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, TESOL-Ukraine [and oth.]. – Kharkiv : О. М. Beketov NUUE in Kharkiv, 2023. P. 322 -323.\

12. **Венгрин Д.** Проблеми дослідження урбанізації в Україні» // *Всеукраїнська наукова конференція з міжнародною участю «Academic and scientific challenges of diverse fields of knowledge in the 21st century. CLIL in action» / «Академічні та наукові виклики різноманітних галузей знань у 21-му столітті. Принципи CLIL в дії»*. (м. Харків, 2023 р.). -Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2023. – 183-188

13. **Венгрин Д.** Урбанізація як чинник стійкого розвитку: особливості суспільно-географічного дослідження // *Регіон – 2023: стратегія оптимального розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків, (20 жовтня 2023 р.) / Гол. ред. колегії Л.М. Немець. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2023. – 179 с. – с. 115-118.

14. **Венгрин Д.** До питання відновлення та розвитку регіонів України // Регіон – 2024: суспільно-географічні аспекти: матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців (м. Харків, 4 квітня 2024 р.) / Гол. ред. колегії Л.М. Немець. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2024. – 163 с. – с. 93-95.
15. **Венгрин Д.В.** Стала урбанізація в умовах війни / Регіон – 2025: суспільно-географічні аспекти: матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців (м. Харків, 25 квітня 2025 р.) / Гол. ред. колегії Л.М. Немець. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2025. – 260 с. – с.141-143.
16. **Венгрин Д.В.** До питання вимушених міграцій українців як чинника зміни розселенської структури (на прикладі країн ЄС) / X Міжнародній науково-практичній конференції «Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів», 15-16 травня 2025, м. Луцьк, с. 103-105.
17. **Венгрин Д.В.** Урбаністичні дослідження в контексті концепції сталого розвитку/ Матеріали XI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Луцьк, 6–7 листопада 2025 р.), с. 14-17.
18. **Венгрин Д.В.** Міжнародний досвід відновлення урбаністичного простору у повоєнний період // Регіон – 2025: стратегія оптимального розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, (20 листопада 2025 р.), с. 237-240.
19. **Венгрин Д.В.** Міська стійкість як основа сталого розвитку: міжнародні підходи та український контекст / Львівська суспільна географія: виміри, виклики, контексти : матеріали наукової конференції, присвяченої 80-річчю кафедри економічної і соціальної географії імені професора Олега Шаблія Львівського національного університету імені Івана Франка (Україна, м. Львів, 23–24 жовтня 2025 року). Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2025. 288-293с.
20. **Венгрин Д.В.** Міжнародні дослідження урбаністичних просторів / Регіон – 2026: суспільно-географічні аспекти: матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців (м. Харків, 23 квітня 2026 р.) / Гол. ред. колегії Л.М. Немець. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2026. – 250 с. – с.117-120.
21. **Венгрин Д.В.** Методологія дослідження міської стійкості в умовах сучасних викликів/ Соціально-економічні, політичні та гуманітарні виміри національного та місцевого розвитку : зб. наук. ст. Учасників п'ятої всеукраїнської наук.-практ. конф. / редкол. : С. В. Степаненко (голова ред.) та ін. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка , 2026. 297 с.- 180-182.

Попередні публікації

22. **Венгрин Д.В.** Суспільно-географічні особливості урбанізації в регіонах України / Д. В. Венгрин // Матеріали ХХІХ Міжнародної науковопрактичної інтернет-конференції «Тенденції та перспективи

розвитку науки і освіти в умовах глобалізації»: Зб. наук. праць. – Переяслав-Хмельницький, 2017. – Вип. 29. – 692 с. – С. 19-22. 5.

23. **Венгрин Д.В.** Урбанізаційні процеси в Україні / Д. В. Венгрин // Регіон – 2017: суспільно-географічні аспекти: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 20-21 квітня 2017 р.). – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. – 289 с. – С. 162-165.

24. **Венгрин Д.В.** Групування областей України за особливостями урбанізаційних процесів/, Д. В. Венгрин // Регіон – 2018: суспільно-географічні аспекти: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 3- 4 квітня 2018 р.). – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. – 215 с. – С. 105-107.

25. Венгрин Д.В. Основні риси урбанізації в Україні: європейський контекст/, Д. В. Венгрин // Регіон – 2019: суспільно-географічні аспекти: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 11-12 квітня 2019 р.). – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. – 165 с. – С. 73-75.

26. Сегіда К. Ю. Групування областей України за правилом «ранг-розмір» / К. Ю. Сегіда, **Д. В. Венгрин** // Актуальні проблеми країнознавчої науки: матеріали III Міжнар. наук. практ. Інтернет-конференції (м. Луцьк, 15-16 грудня 2015 р.), 292 с. – С. 116-121.

(Особистий внесок Венгрин Д.В.: збір та обробка даних для групування областей України за правилом «ранг-розмір».)

27. Сегіда К. Ю. Дослідження міського розселення за правилом "рангрозмір" (на прикладі Кіровоградської, Закарпатської та Одеської областей) / К. Ю. Сегіда, **Д. В. Венгрин** // Регіон – 2016: суспільно-географічні аспекти: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 14-15 квітня 2016 р.). – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. – 216 с. – С. 93-96.

(Особистий внесок Венгрин Д.В.: збір та обробка даних для аналізу Кіровоградської, Закарпатської та Одеської областей України за правилом «ранг-розмір».)

28. Сегіда К. Ю. Особливості процесів урбанізації в Харківській області/ К. Ю. Сегіда, **Д. В. Венгрин** // Регіон – 2017: стратегія оптимального розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 19-20 вересня 2017 р.). – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. – 215 с. – С. 143-145.
(Особистий внесок Венгрин Д.В.: методика дослідження урбанізаційних процесі.)

відновлення урбанізованих просторів на прикладі міста Харкова; визначено проблеми, перспективи та стратегічні напрями впровадження принципів сталої урбанізації у процесах повоєнного відновлення урбанізованих просторів України.

Ефективність впровадження: на кафедрі соціально-економічної географії і регіоназнавства імені Костянтина Немця проведено науково-методологічні семінари за тематикою дисертаційного дослідження Венгрин Д.В. Впровадження результатів сприяє поглибленню знань здобувачів освіти щодо закономірностей урбанізаційних процесів, сучасних викликів розвитку міст, проблем сталої урбанізації та повоєнного відновлення урбанізованих територій. Одержані результати є доцільними для використання у підготовці фахівців у галузі суспільної географії, урбаністики, просторового планування та регіонального розвитку, а також для формування їхніх професійних компетентностей у сфері аналізу урбанізованих просторів.

Проректор
з науково-педагогічної роботи
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

Антон ПАНТЕЛЕЙМОНОВ

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
РЕГІОНАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ**

Громадська організація ЄДРПОУ 42932350
61024, Україна, м. Харків, вул. Григорія Сковороди, 79 корп. 2, ndirer@ukr.net

29.05.2026 р. № 09/1

ДОВІДКА

впровадження результатів дисертаційного дослідження
Венгрин Дар'ї Володимирівни
за темою дисертації «Суспільно-географічне дослідження
урбанізованих просторів України»
у діяльності ГО «Науково-дослідний інститут регіонального
економічного розвитку»

У діяльності громадської організації «Науково-дослідний інститут регіонального економічного розвитку» використовуються теоретико-методологічні підходи до суспільно-географічного дослідження урбанізованих просторів як складних соціогеосистем, методичні підходи до оцінювання сталої урбанізації, а також наукові положення щодо забезпечення міської стійкості в умовах сучасних суспільних викликів та воєнних загроз.

Практичне значення для діяльності організації мають результати дослідження регіональних особливостей урбанізаційних процесів в Україні, трансформації міського розселення та урбанізованих просторів, впливу внутрішніх і зовнішніх міграцій на розвиток міст, а також результати аналізу змін урбанізованого простору України в умовах війни.

Отримані результати використовуються під час підготовки аналітичних матеріалів і рекомендацій щодо сталого розвитку територій, формування підходів до післявоєнного відновлення урбанізованих просторів, підвищення стійкості міст та впровадження принципів сталої урбанізації в практику регіонального розвитку.

Директор ГО «Науково-дослідний інститут
регіонального економічного розвитку»
к.геогр.н., доцент

Олександр НОСИРСВ

Громадська організація
«Платформа урбаністичного розвитку»
код ЄДРПОУ 45615400

61001, м. Харківська обл., м. Харків, провулок Микитинський, будинок 5, квартира 2

ДОВІДКА

впровадження результатів наукових досліджень
за темою дисертації на здобуття наукового ступеня доктор філософії

Венгрин Дар'ї Володимирівни

Результати дисертаційного дослідження Венгрин Дар'ї Володимирівни за темою «Суспільно-географічне дослідження урбанізованих просторів України», використані при розробці стратегій сталого розвитку міст і громад, підготовці аналітичних матеріалів щодо просторового розвитку територій, формуванні підходів до післявоєнної відбудови урбанізованих просторів, оцінці міської стійкості та адаптивності, а також у процесі реалізації урбаністичних, освітніх і громадських ініціатив, спрямованих на відновлення та розвиток міста Харків.

Голова Координаційної ради
Віктор Дворніков

18.05.2026

Онлайн сервіс створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

ПРОТОКОЛ
створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 14:38:59 29.06.2026

Назва файлу з підписом: Дисертація_Венгрин.docx.asice
Розмір файлу з підписом: 14.1 МБ

Назва файлу без підпису: Дисертація_Венгрин.docx.zip
Розмір файлу без підпису: 14.6 МБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: Венгрин Дар'я Володимирівна

П.І.Б.: Венгрин Дар'я Володимирівна

Країна: Україна

РНОКПП: 3542903622

Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 12:23:22
28.06.2026

Сертифікат виданий: "Дія". Кваліфікований надавач електронних довірчих послуг

Серійний номер: 382367105294AF970400000047A3450019273904

Тип носія особистого ключа: ЗНКІ криптомодуль ІІТ Гряда-301

Серійний номер носія особистого ключа: Не визначено

Алгоритм підпису: ДСТУ 4145

Тип підпису: Кваліфікований

Тип контейнера: Підпис та дані в архіві (розширений) (ASiC-E)

Формат підпису: З повними даними для перевірки (XAdES-B-LT)

Сертифікат: Кваліфікований

Підписані файли: Дисертація_Венгрин.docx

Версія від: 2026.05.20 13:00